

PRIEKŠVārds “LZA VĒSTU” SPECIĀLIZLAIDUMAM

Notikumiem bagāts akadēmiskajā dzīvē bijis 2015. gads. Daudzi pasākumi — konferences, kongresi, diskusijas un semināri, jaunu grāmatu atvēršanas svētki —, notikuši *Academia-200* gada programmas ietvaros. Šo jubilejas gadu izsludināja Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Senāts, atzīmējot savas vēsturiskās priekšteces — Kurzemes literatūras un mākslas biedrības dibināšanu pirms divsimt gadiem. Lielā mērā tieši akadēmiskās dzīves tapšanai un attīstībai Latvijā un citās mūsu reģiona valstīs bija veltīta 27. Baltijas zinātņu vēstures starptautiskā konference, kas 1.–2. oktobrī notika Rīgā un Jelgavā. Šīs nozīmīgās konferences kopsavilkums dots akadēmiķa Jāņa Stradiņa — viena no šīs konferences galvenajiem organizatoriem —, rakstā, ko publicējam šajā “LZA Vēstu” numurā.

Programmas *Academia-200* ietvaros viens no nozīmīgākajiem pasākumiem bija Letonikas VI kongress, ko 2015. g. 10.–11. septembrī rīkoja LZA un partnerorganizācijas sadarbībā ar Jūrmalas domi un Jūrmalas muzeju, veltot kongresu Aspazijas un Raiņa 150 gadu jubilejai, kas iekļauta UNESCO svarīgāko atzīmējamo gadskārtu reģistrā.

Kongresa atklāšana un plenārsēdes pirmā daļa notika LZA augstceltnē Rīgā, 10. septembrī. Uzrunas teica mājas tēvs — LZA prezidents Ojārs Spārītis un Jūrmalas pilsētas domes priekšsēdētājs Gatis Truksnis. Brīnišķīgus muzikālus sveicienus kongresa dalībniekiem bija sarūpējis Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas sieviešu koris “Balta” diriģentes Māras Marnauzas vadībā. Kongresa emocionālo noskaņu labi papildināja dokumentālo filmu kadri par Aspaziju un Raini, ko no Latvijas Nacionālā arhīva

Kinofotofonodokumentu arhīva fondiem bija izvēlējis akadēmiķis Viktors Hausmanis.

Akadēmiskie ziņojumi kongresā izcēlās ar profesionalitāti un kvalitāti visaugstākajā līmenī. Tie visi bija balstīti uz ziņojumu autoru rūpīgi veiktiem pētījumiem, atklājot jaunus aspektus, maz zināmas vai nezināmas, bet pietiekami būtiskas nianšes lielo dzejnieku dzīvē un daiļradē. Jāatzīst gan, ka no septiņiem runātājiem plenārsēdes pirmajā daļā seši pievērsās Rainim. O. Spārītis ar dokumentiem un fotogrāfijām pārliecinoši parādīja un atsedza zinātnes vietu Raiņa biogrāfijā un viņa domās par nākotni. Izcilā Raiņa biogrāfijas un daiļrades pētniece Gundega Grīnuma piesaistīja klausītāju uzmanību ar analītiskām pārdomām un vērtējumiem Raiņa “personas kodam” 21. gs. zīmē. V. Hausmanis interesanti un saistoši analizēja latviskumu un Latvijas valstiskuma idejas Raiņa lugās. J. Stradiņš savā nopietni pārdomātajā un ilgi gatavotajā ziņojumā, balstoties gan uz dokumentiem, gan savām un Raiņa laikabiedru atmiņām, klausītājus iepazīstināja ar Raiņa mazāk zināmajiem un vēl pietiekami nenovērtētajiem darbiem Latvijas labā. Arno Jundze iepazīstināja ar nesen veikta pētījuma rezultātiem par Raiņa cerībām iegūt Nobela prēmiju, atsedzot viņa laikabiedru politiskās intrigas un divkosību. Valdis Rūmnieks savā ziņojumā ļāva ieraudzīt un izprast Raini attiecību fenomenā ar savas māsas vīru un padomju varas iedibinātāju 1919. g. Latvijā — Pēteri Stučku. Aspazijai veltītajā ziņojumā Ausmai Cimdiņai izdevās parādīt lielo dzejnieci un Raiņa dzīvesbiedri visā viņas personības krāšņumā, nevaicēties no pretrunām un sāpēm dzejnieces un sabiedriskās darbinieces dzīves gājumā. Visi ziņojumi bija ne tikai saturīgi, interesanti un saistoši, bet

arī ļoti līdzsvaroti un objektīvi, izpelnoties ne tikai klausītāju atsaucību un uzslavas, bet arī lielu interesi no daudziem, kuri nebija piedalījušies plenārsēdē, bet dzirdējuši pozitīvās atsaucsmes un vēlējās iepazīties ar tiem jau pēc kongresa.

Letonikas VI kongresa plenārsēdes otrā daļa 10. septembrī turpinājās Jūrmalā. Astrīdas Cīrules vadībā kongresa dalībnieki, kuriem pievienojās arī Latvijas Republikas Saeimas Izglītības, zinātnes un kultūras komisijas priekšsēdētājs Jānis Vucāns, iepazīnās ar Raiņa un Aspazijas vietām Jūrmalā. Patīkami bija redzēt labiekārtoto un omulīgo vietu pie Raiņa priedēm, vērot, kā nobeigumam tuvojas Raiņa un Aspazijas vasarnīcas renovācija, kā arī izstaigāt un iepazīt tuvāk Aspazijas māju Dubultos.

Kongresa izbraukuma sēdes otrajā daļā dalībniekiem pievienojās citi interesenti, lai Jūrmalas pilsētas muzejā uzklaustu vēl divus interesantus referātus: Dagmāras Beitneres-

Le Gallas ziņojumu "No tautas par nāciju: Aspazijas un Raiņa daiļrade" un Ināras Andžānes ziņojumu "Aspazija un Rainis — laimes formulas meklējumi". Kongresa nobeigumā uzstājās Jūrmalas mūzikas vidusskolas kokļu kvartets Kristīnes Ojālas vadībā, un diskusijas turpinājās saviesīgā vakarā turpat viesmīlīgajā Jūrmalas pilsētas muzejā, baidot arī Letonikas VI kongresam speciāli cepto svētku torti.

Letonikas VI kongress tradicionāli notiek Valsts pētījumu programmas "Letonika" ietvaros un zināmā mērā atspoguļo šajā programmā paveikto. Varam būt pateicīgi Valsts Kultūrkapitāla fondam, kurš konkursa kārtībā piešķīra finansējumu Letonikas kongresa plenārsēžu materiālu publicēšanai "LZA Vēstu" speciālizlaidumā, ko tagad piedāvājam lasītājiem.

Tālavš Jundzis,

LZA viceprezidents

Rīgā, 2015. g. 25. oktobrī

Humanitāro un sociālo zinātņu publikāciju apmaiņas un izplatīšanas galds kongresa atklāšanas plenārsēdes pārtraukumā

JŪRMALAS PILSĒTAS DOMES PRIEKŠSĒDĒTĀJA GATA TRUKŠŅA UZRUNA

Godātie kongresa dalībnieki!

Man ir prieks jūs uzrunāt Raiņa un Aspazijas 150. jubilejai veltītajā kongresā! Divu dižo dzejnieku — Raiņa un Aspazijas — jubilejas gadā īpašu uzmanību veltām bagātīgajam mantojumam, ko abi dižgari atstājuši mūsu valstij. Un tas nav tikai kultūras mantojums, bet arī ārkārtīgi nozīmīgs politiskais mantojums, kas ietekmējis neatkarīgas Latvijas valsts izveidi un dzīvo pāri laikam.

Gatavojoties šai jubilejai, Jūrmala kā Raiņa un Aspazijas pilsēta jau kopš 2010. g.

rīko dzejniekiem veltītas konferences. Prieccē, ka šīs konferences, kurās ik gadu tiek meklēti un atrasti jauni fakti un atklāsmes par dzejniekiem un viņu daiļradi, šogad noris ne tikai vietējā, nacionālā, bet arī starptautiskā mērogā.

Laī gan Aspazija un Rainis nav dzimuši Jūrmalā, kūrortpilsēta vienmēr viņus ir vilinājusi un aicinājusi. "Rīt jābrauc uz jūru." Šādi ieraksti bieži atrodami dzejnieka dienasgrāmatā. Kad sākās abu dzejnieku draudzība un mīlestība, viņi vasaras pavadīja Jūrmalā. Šeit Raini godināja pēc pirmās

Jūrmalas pilsētas domes priekšsēdētājs Gatis Truksnis kongresa atklāšanas plenārsēdē Latvijas Zinātņu akadēmijas Portretu zālē

trimdas, un šeit viņi uzcēla māju tagadējā Poruka prospektā. Arī pēc Šveices trimdas Rainis un Aspazija atgriezās Jūrmalā. Sākumā īrēja telpas vasarai, tad pārcēlās uz tagadējo Raiņa un Aspazijas vasarnīcu Jāņa Pliekšāna ielā. Pēc Raiņa nāves Aspazija mūža nogali pavadīja tagadējā Aspazijas mājā Dubultos. Dzejnieki to nolūkoja, vēl Rainim dzīvam esot.

150. jubilejas gadā Jūrmalā notiek Aspazijai un Rainim veltītas konferences, kultūras norises un pasākumi. Tiem gatavojoties, Raiņa un Aspazijas pilsētā labiekārtotas un atjaunotas dzejnieku piemiņas vietas un objekti.

Lielākais projekts, kas īstenots Jūrmalā Aspazijas piemiņai, ir dzejnieces mājas atjaunošana. To pabeidza pagājušā gada rudenī. Aspazijas mājā, kas atrodas Dubultos, pilsētas šaurākajā vietā starp Lielupi un jūru, Aspazija dzīvoja līdz pat savas dzīves gaitu beigām. 2013. g. Akas iela, kas atrodas iepretim Aspazijas mājai un ved uz pludmali, tika pārdēvēta Aspazijas vārdā. Celiņš, kas reiz Aspaziju vedis uz jūru, tagad nes Aspazijas vārdu.

Aizvadītajā gadā vietā, kur auga leģendārās Raiņa priedes, nokaltušās simtgadīgās priedes vietā izveidots jūrmalnieka, tēlnieka Kristapa Gulbja veidotais sešus metrus augstais skulpturālais vides objekts "Raiņa priedes". Šis vides objekts simboliski iemūžina atmiņas un liecību par laiku un notikumiem, kas šeit kādreiz risinājušies. Tradicionāli te notiek mūsu pilsētas dzejas dienas. Šeit tās notiks arī rīt, 11. septembrī. Latvijā zināmi

dzejnieki — Jānis Rokpelnis, Inese Zandere, Kārlis Vērdiņš, Amanda Aizpuriete u.c. — mūs priecēs ar dzejas lasījumiem. Te varēsim dzirdēt arī Jūrmalas skolēnu literārās jaunrades konkursa "Izslaid vēju caur matiem..." laureāti Kristiānu Gubinsku un citus talantīgus Jūrmalas skolēnus.

Jūrmalas teātris piedāvā dzejniekiem veltītu programmu kā pieaugušajiem, tā arī bērniem. Pieaugušajiem tiek rādīta Leldes Stumbres luga "Aspazija. Vakara laivā", savukārt pašiem mazākajiem top interaktīva leļļu teātra izrāde ar Raiņa un Aspazijas dzeju. Oktobrī Jūrmalā notiks jauniešu teātra festivāls "Rainis un Aspazija TEV!", kam pieteikušies jauniešu teātri no visas Latvijas.

Dzintaru koncertzālē aizvadīta spoža sezona. Tās ieskaņā, jūnija sākumā, varējām baudīt Rēzijas Kalniņas veidoto Raiņa un Aspazijas sarakstei veltīto koncertuzvedumu "Tur, kur gars ar garu — jūtās satiekas" ar Latvijas Nacionālā simfoniskā orķestra un kamerkora "Kamēr..." dalību.

Tie ir tikai daži no pasākumiem. Kopumā Jūrmalā Raiņa un Aspazijas 150. jubilejas gadā ir notikušas gandrīz divdesmit dzejniekiem veltītas norises. Esam pārliecināti, ka tajās ikvienam izdevās sajūst dzejnieku klātbūtni, ielūkoties pagātnē un atklāt sev ko jaunu un vērtīgu.

Godātie kongresa dalībnieki, paldies par uzmanību! Novēlu, lai mums visiem kopā izdodas gūt jaunas, vērtīgas atziņas un nodot tālāk arī nākamajām paaudzēm tās idejas, kuras mums māca mūsu dižgaru — Aspazijas un Raiņa — dzīve un daiļrade.

ZINĀTNES VIETA RAIŅA NĀKOTNES VALSTĪ

Ojārs Spāritis
osparitis@gmail.com

Atslēgas vārdi: *Rainis, Aspazija, Bulduru konference 1920, Projet de Convention Scientifique*

Valsts pētījumu programmas "Letonika" nosaukumā mūsu domas un jūtas tiek centrētas uz politiskajiem pamatjēdzieniem: "valsts" un "Latvija", pēdējā izrunu atvasinot no diplomātiskajā aprītē lietotā franču valodas vārda "Lettonie". Kādā secībā vai hierarhijā šie jēdzieni kārtojas ar 1920. g. 10. aprīlī no Šveices trimdas Rīgā iebrukušo un sirsnīgi sagaidīto dzejnieku — mūsu jubilāru — Aspazijas un Raiņa personvārdiem? Kāda vieta šajos dzejnieku simtpiecdesmit gados ir Latvijas akadēmiskās zinātnes divsimt gadiem, ko mēs šogad atzīmējam tāpat kā UNESCO kalendārā ierakstīto pasaules un cilvēces ideju nesēju dzīves gadskārtu? Var sacīt, ka Rainim un Aspazijai, it īpaši Latvijas Nacionālā teātra izrādes "Uguns un nakts" priekšvakarā, mūsu kultūrapiņā ir jāpiedzīvo aktualizācijas, jeb laikmetīgajā žargonā izsakoties — apdeitājuma periods. Tajā visai sabiedrībai būs iespējams no jauna atcerēties Raiņa ideju un gara lielumu, Aspazijas augsto ētisko imperatīvu nacionālo un universālo dabu, kā arī valsts dibināšanas simtās jubilejas gaidās daudzīnāt abu ģēniju globālo altruismu un salīdzināt savus centienus ar modernā cilvēka vērtību mēru.

Saistot jēdzienus "Latvija", "valsts" un "Rainis", varam triādei pievienot vēl arī ceturto jēdzienu — "zinātne" — un nokļūt pie visus tos vienojošā notikuma — Rīgas jeb Bulduru konferences, kas iesaistīja Raini Latvijas zinātnes attīstības mērķu un uzdevumu definēšanā tikai četrus mēnešus pēc atgriešanās no Šveices. Latvijas pirmais ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics jau 1920. g. aprīlī sāka gatavoties iecerētajai Baltijas un Skandināvijas valstu "Antantes" veidošanas politiskajai konferencē, kurā ļoti cerēja izstrādāt un pēc tam ar visu valstu valdībām saskaņoti ratificēt militārās alianses izveides un savstarpējās palīdzības līgumu aizsardzībai pret iespējamo padomju Krievijas agresiju. Diemžēl Skandināvijas valstīm ielūgumu ignorējot, Bulduru konferencē no

1920. g. 6. augusta līdz 6. septembrim piedalījās vien sešu valstu: Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Somijas un vēl Ukrainas pārstāvji. Bet tā kā šāda ārpolitiski nozīmīga uzdevuma veikšanai pārstāvju vairākumam nebija vēlāmā valdību ministru rangā un atbilstoši arī savu valdību mandāta, paralēli drošības jautājumiem konferences darba kārtībā tika iekļauti un apspriesti arī citi ar daudz plašāku tēmu loku saistīti jautājumi. Mēnesi ilgam darbam tika izveidotas piecas komisijas: Mandātu, Redakcijas, Ekonomikas, Tautsaimniecības un kultūras, Sociālo un veselības aizsardzības jautājumu komisija. Intensīvā darbā tās izstrādāja 21 saimnieciska rakstura rezolūciju, septiņus vienošanās projektus un 11 konvenciju projektus.

Mūs var interesēt Kultūras, sociālo un veselības aizsardzības jautājumu komisijas veikums, par tās vadītāju 1920. g. 7. augusta sēdē ievēlēja Jāni Pliekšānu — Raini. Latvijas republikas intereses komisijā pārstāvēja izglītības ministrs Kārlis Kasparsons, bet sabiedrotos: Somiju — Leonards Astrēms un Erkki Reijonens, Poliju — Vitolds Kameņeckis, Lietuvu — Vladislavs Natkevičs, Igauniju — Alfrēds Motus. No 7. līdz 20. augustam šī komisija izstrādāja četras konvencijas: Mākslas, Zinātnes, Literatūras un mākslas darbu autortiesību aizsardzības un Veselības aizsardzības konvenciju, kā arī vienu projektu par valstu kultūras interešu nodrošinājuma garantijām.

Literatūras vēstures pētnieki noteikti ir informēti par viņu nozarei tik nozīmīgo 20. augusta plenārsēdi, kurā Rainis Bulduru konferences dalībniekus iepazīstināja ar Literatūras un mākslas darbu tiesību, respektīvi, autortiesību konvenciju. Otrā septembra sēdē Kultūras, sociālo un veselības aizsardzības jautājumu komisijas vadītājs Rainis cēla priekšā komisijas izstrādāto Mākslas konvenciju. Tās tekstu ir publicējusi un par to jau rakstījusi mākslas zinātniece Ginta Gerharde-Upeniece¹. Taču līdz šim Latvijas zinātnes vēstures pētniecībā nav atspoguļota Bulduru konferences loma vienotas Baltijas izglītības un zinātnes telpas izveidē, kā arī sabiedrībai nav darīts zināms Zinātnes konvencijas saturs, kura aktualitāte nav zudusi pat Latvijas valsts simtgades priekšvakarā.

Tieši Raiņa 150. dzimšanas dienas un Letonikas VI kongresa kontekstā Zinātnes konvencijas teksts un saturs mūs var pastiprināti interesēt gan tādēļ, ka tā izstrādē ir piedalījušies izcili mūsu zemes intelektuāļi — Latvijas Republikas izglītības ministrs K. Kasparsons (1918–1920) un dzejnieks, jurists un sabiedriskais darbinieks Rainis, gan arī tādēļ, ka šis dokuments satur tālredzīgas jaunās valsts izglītības un zinātnes stratēģijas tēzes, kuru saturs vēl tikai daļēji ir īstenojies un joprojām ir aktuāls, pat tuvojoties Latvi-

jas valsts simtgadei. Līdz šim nav publicēts Zinātnes konvencijas pilns teksts, bet Vašingtonā 1960. g. iespiestajā grāmatā *“Minutes of The Baltic Conference Held at Bulduri in Latvia in 1920”*² ir sniegts saīsināts konvencijas pārstāstījums vācu valodā. Pilns konvencijas teksts atrodams Bulduru konferences materiālu krājumā Latvijas valsts Vēstures arhīvā (LVVA, 1313 f., 2. apr., 70. l., 98. lpp., 98. lpp. o. p., 99. lpp.). Izglītības ministrs K. Kasparsons 21. augustā iepazīstināja plenārsēdes dalībniekus ar Zinātnes konvencijas saturu un tajā, pamatoti ar Latvijas ārlietu ministra Z. A. Meierovica definēto Bulduru konferences uzstādījumu — veidot un stiprināt Baltijas valstu “Antanti” — ļoti mūsdienīgi izskan daudzi stratēģiski svarīgi uzdevumi.

Minēšu vairākas tēzes, kurās reālās situācijas izvērtējums korelē ar veicamajiem uzdevumiem. To starpā bija iekļauta apņemšanās tuvināt jaunizveidotās Baltijas valstis ar intelektuālās kultūras palīdzību un dibināt savstarpējus kontaktus zinātnieku starpā. Baltijas universitāšu mācībspēku trūkuma jautājumu risināt, aicinot uz īsiem lekciju kursiem atzītus Rietumeiropas zemju zinātniekus, kuri rosinātu studentu interesi par lielo Eiropas nāciju zinātnes sasniegumiem, veicinātu zinātnisko institūtu un laboratoriju sadarbību, apmācītu vietējos speciālistus, lai tie pēc studijām ārzemēs ieņemtu vietas dzimtenes universitātēs. Konvencija paredzēja rotācijas raksturu vieslektoru darbam Baltijas universitātēs, lai tādējādi veicinātu valstu intelektuālo tuvināšanos.

Raiņa vadītā komisija bija iestrādājusi zinātnes konvencijā vairākas tēzes, kas attiecināmas uz izglītību un to starpā rosinājumu veidot Eiropas zinātnes centros — Parīzē un Edinburgā — nacionālas koledžas tipa mācību iestādes, lai ar šo koledžu palīdzību iepazīstinātu Latvijas studentus ar lielo nāciju kultūru. Pavisam laikmetīgi skan zinātnes konvencijā iekļautā doma par Baltijas valstu kopīgu zinātnisku iestāžu izveidi, kuru

uzturēšanai atsevišķi katrai valstij varētu nepietikt līdzekļu. Šajā kontekstā konvencija rosināja Baltijas valstis veidot kopīgu Luija Pastēra institūtu, kurš 20. gs. sākuma zinātnes dzīvē bija savu efektivitāti pierādījis zinātnes koordinācijas centrs. Tas nodarbotos ar pētniecību, izstrādātu vakcīnas un gatavotu speciālistus cīņai ar epidēmijām, kontrolētu ieviesto medikamentu sastāvu, ārstētu trakumsērgas slimniekus Baltijas valstīs un kopīgi izdotu zinātniska rakstura periodiskos izdevumus.

No šodienas viedokļa jau par paveiktu uzskatāms pirms 95 gadiem izvirzītais mērķis dibināt Baltijas valstu zinātnes un izglītības kontaktus, kas tuvinātu augstskolu programmas un dotu iespēju pielīdzināt augstskolu diplomus un zinātniskos grādus. Ar mērķi tuvināt Baltijas tautas kultūras un politiskajā jomā konvencija ieteica Baltijas valstu univer-

sitātēs atvērt baltu un somu valodu katedras. Konvencija paredzēja kādā no Baltijas valstu universitāšu pilsētām kopīgi veidot un uzturēt zinātnes informācijas un koordinācijas biroju, lai pēc rotācijas principa šāds birojs risinātu pedagogu apmaiņas, izglītībai trūkstošo līdzekļu sagādes jautājumus, daloties ar finansēm, kā arī apvienojot līdzekļus kopīga budžeta izveidei. Zinātnes konvencijā ietvertais aicinājums radīt jaunus līdzekļus skan tikpat mūsdienīgi kā pēdējā laikā daudzrunātā tēze par inovatīvu zinātnisko izgudrojumu komercializāciju. Rosinājums regulāri sasaukt konferences un kongresus noslēdz Baltijas valstu delegātu izstrādāto zinātnes konvenciju.

1920. g. 6. septembrī Rīgas pilī, noslēdzot mēnesi ilgās Bulduru konferences darbu, Latvijas Ministru prezidents Kārlis Ulmanis varēja sacīt rezumējošus vārdus: "Šī konference, kuru ir rosinājuši nepieciešamība pēc

1. att. Bulduru konferences Latvijas delegācija Rīgas pilī. No kreisās: Kārlis Ramats, Pēteris Radziņš, Zigfrīds Anna Meierovics, Kārlis Ulmanis, Jānis Pliekšāns — Rainis, Kārlis Kasparsons, Voldemārs Zāmuēls, Hermanis Albats. 1920. g. augusts. Oriģināls — RTMM

PROJET DE CONVENTION SCIENTIFIQUE.

Pour rapprocher les jeunes Etats baltiques entre eux au moyen de la culture intellectuelle, il convient qu'ils se mettent en rapports par l'intermédiaire de leurs savants. C'est aussi grâce au manque de forces scientifiques qu'on éprouve dans les divers domaines dans un ou l'autre des Etats baltiques, qu'ils sont obligés de nouer des relations plus intimes. C'est surtout dans les Universités nouvellement fondées aux Etats nationaux que le défaut de ces forces est sensible. On pourrait améliorer partiellement en invitant des savants renommés des Universités de l'Europe occidentale. Toutefois, cela pourrait avoir, au moins dans la première période d'organisation de ces jeunes Etats, ce mauvais côté, que les savants, surtout s'ils sont ressortissants de grandes puissances mal connues pour eux, auraient peut-être plus à coeur les intérêts de leur patrie que la culture de ces petits Etats.

Pour réaliser les buts indiqués, il convient de:

I. Echanger des professeurs entre les jeunes Etats baltiques.

Dans les Etats dans lesquels se trouvent plusieurs savants, spécialistes dans un certain domaine, il en faut faire venir aux Universités qui en manquent. A défaut de certains spécialistes dans plusieurs Etats, ces spécialistes doivent être échangés; dans de tels cas, ils ne seront attachés à certaines Universités que pendant un seul semestre ou ne feront qu'un rôle de conférences spéciales. De plus, il serait à désirer que les Etats baltiques invitent des savants connus pour donner aux Universités des séries de conférences plus courtes.

II. Inviter auprès des Universités des Etats baltiques des savants des puissances voisines. Leur mission serait:

a.-d'intéresser les élèves à connaître les sciences et les lettres des grandes nations européennes, particulièrement celles de la France et de l'Angleterre.

b.-de collaborer à l'organisation des Instituts scientifiques et des bibliothèques.

c.-d'habituer au travail scientifique leurs successeurs, qui ont été entraînés leurs études dans des facultés étrangères, en vue de leur activité ultérieure aux Universités.

Ces savants, ressortissants des Puissances voisines, invités à tour de rôle auprès des Universités des Etats baltiques, pourraient, à leur tour, contribuer au rapprochement intellectuel de ces Etats.

III. Créer des Collèges nationaux dans des centres européennes, spéciale-

vienotības, vēl nenozīmē pilnīgu vienprātību vispusīgi apspriestajos jautājumos. Taču tā apliecināja spēju vienoties par to saturu un garu. Baltijas vienotības griba kalpos mums kā varens rīcības plāns, koordinējot mūsu katra individuālos un kopīgos centienus.”

Pēc delegātu atgriešanās mājās, diemžēl, nesekoja konferencē izstrādāto vienošanos, konvenciju un protokolu ratifikācija. Saspringtā starptautiskā stāvokļa un katras valsts individuālo diplomātisko cīņu fonā tie palika vien labas gribas ieceru un ideju līmenī. Konferences ieceres autors un galvenais rīkotājs — Latvijas republikas pirmais ārlietu ministrs Z. A. Meierovics Baltijas valstu attīstības politisko, saimniecisko un kultūras sadarbību skatīja tālā perspektīvā, un tālredzīga bija viņa iecere par Baltijas valstu savienību. Taču pēc viņa nāves par Bulduru konferences iecerēm vairs neviens tik dedzīgi necinījās, un tās daļēji tika nodotas aizmirstībai. Atsevišķos gadījumos valdības ministri, plānojot savas nozares attīstības stratēģiju, atgriezās pie Bulduru konferencē

izstrādāto konvenciju tēzēm, un šāda iespēja, ieņemot izglītības ministra posteni, bija arī Rainim.

Kopā ar Z. A. Meierovicu, K. Kasparsonu un pārējo Bulduru konferences dalībvalstu delegātiem Rainim 1920. g. augustā izdevās radīt starptautiskas zinātniskās sadarbības vīziju, kas sakņojās vienota Baltijas intelektuālā, ekonomiskā un politiskā spēka konsolidēšanas idejā. Šī doma nav zaudējusi aktualitāti arī šodien, kad politisko un ekonomisko lielvaru starpā risinās gan redzama, gan neredzama cīņa par Baltijas valstu garīgās, ekonomiskās un politiskās telpas pārdali.

Avoti un piezīmes

- ¹ Gerharde-Upeniece G. Māksla un diplomātija Latvijas Republikā 1918–1928. Grām: *No de facto līdz de iure. Latvijai topot. Māksla un laikmets* Rīga: LNMM, Neputns, 2008. 155.–198. lpp.
- ² *Minutes of The Baltic Conference Held at Bulduri in Latvia in 1920. Washington, D.C.: The Latvian Legation.* 1960. P. 210

THE ROLE OF SCIENCE IN THE FUTURE STATE AS SEEN BY RAINIS

Ojārs Spāritis

osparitis@gmail.com

Summary

Keywords: Rainis, Aspazija, Bulduri Conference 1920, *Projet de Convention Scientifique*

The paper focuses on Rainis' contribution to the Latvian science, and specifically, with his accomplishments during the Riga or Bulduri Conference, from 6 August to 6 September 1920. At this conference Jānis Pliekšāns — Rainis — was elected the head of the Commission for Cultural, Social, and Health Protection Issues. This commission elaborated four conventions: Art Convention, Science Convention, Convention for Protection of Copyrights in Works of Literature and Art, Health Protection Convention, as well as a project concerning provision guarantees of state cultural interests. The Appendix of this paper contains the full text of the Science Convention and translation of the full text of the Science Convention.

PROJET DE CONVENTION SCIENTIFIQUE

Pour rapprocher les jeunes États baltiques entre eux au moyen de la culture intellectuelle, il convient qu'ils se mettent en relation par l'intermédiaire de leurs savants. C'est notamment le manque de forces scientifiques qu'on éprouve dans les divers domaines des États baltiques qui implique qu'ils doivent nouer des relations plus intenses. C'est surtout dans les universités nouvellement fondées sur des terres nationales que le défaut de ces forces est sensible. On pourrait y remédier partiellement en invitant des savants renommés des Universités de l'Europe occidentale. Toutefois, cela pourrait avoir, au moins dans la première période d'organisation de ces jeunes États, ce mauvais côté que ces savants, surtout s'ils sont ressortissants de grandes puissances mal disposées pour eux, auraient peut-être plus à cœur les intérêts de leur patrie que la culture de ces petits États.

Pour réaliser les buts indiqués, il convient de:

I. Échanger des professeurs entre les jeunes États baltiques.

Les États dans lesquels se trouvent plusieurs savants, spécialistes dans un certain domaine, il faut en faire venir dans les Universités qui en manquent. A défaut de certains spécialistes dans plusieurs États, ces expériences doivent être échangés; dans de tels cas, ils ne seront attachés à certaines Universités que pendant un seul semestre ou ne feront qu'un cycle de conférences spéciales. De plus, il serait à désirer que les États baltiques invitent des savants connus pour donner aux Universités des séries de conférences plus courtes.

II. Inviter auprès des Universités des États baltiques des savants des puissances amies. Leur mission serait:

a. — d'intéresser les élèves à connaître les sciences et les lettres des grandes nations européennes, particulièrement celles de la France et de l'Angleterre.

b. — de collaborer à l'organisation des Instituts scientifiques et des laboratoires.

d. — d'habituer au travail scientifique leurs successeurs, qui ensuite termineraient leurs études dans des facultés étrangères, en vue de leur activité ultérieure aux Universités.

Ces savants, ressortissants des Puissances amies, invités à tour de rôle auprès des Universités des États-baltiques, pourraient, à leur tour, contribuer au rapprochement intellectuel de ces États.

III. Créer des Collèges nationaux dans des centres européens, spécialement à Paris et à Edinburg.

Ces collèges sont en relations permanentes entre eux. Pour rapprocher les jeunes savants envoyés à l'étranger pour y terminer leurs études — ce qui contribuerait aussi au rapprochement intellectuel des États baltiques — il importerait que ces derniers fondent des Collèges nationaux dans le genre de celui qui est projeté pour la Latvia à Paris /Collège Letton/. Par l'intermédiaire de ces institutions on parviendrait plus facilement à familiariser leurs pensionnaires avec la culture française, anglaise et celles des autres nations.

IV. Créer des institutions scientifiques communes.

Sachant que les jeunes États baltiques, à défaut de forces scientifiques et de moyens d'investigation, sont hors d'état de créer et d'entretenir des institutions plus importantes de recherche et satisfaisantes aux besoins de la vie pratique, il est à désirer de les entretenir à frais communs. Il importe surtout de créer un Institut Pasteur plus considérable. La tâche de cet Institut serait:

1. — de favoriser les investigations scientifiques;
2. — de former des spécialistes pour la lutte contre les épidémies et épizooties;
3. — de préparer des vaccins et de contrôler les remèdes spécifiques /tuberculines, sérums, etc./ importés de l'étranger;
4. — de traiter les gens mordus par les chiens enragés dans les États baltiques.

V. Publier en commun divers journaux scientifiques.

Il s'agirait surtout de périodiques sur l'hygiène sociale, sur les modèles des bulletins internationaux publiés pour la lutte contre la tuberculose /à Berlin, en allemand/ sur l'hygiène sociale /à Paris, en français/.

VI. Régler les questions de la maturité et des degrés universitaires.

Ces questions résultent de la nécessité pour les États baltiques déjà signalés, de se mettre en relation la plus étroite dans le domaine scientifique. Pour que les jeunes gens qui viennent d'obtenir leur maturité et les étudiants puissent entrer dans les Universités des autres États, il faut se mettre d'accord pour que la maturité soit réciproquement reconnue par les autres États. Dans ce but il convient que dans les États intéressés les programmes des écoles secondaires soient conformes les uns aux autres. De même il faut régler la question des degrés universitaires, surtout en ce qui concerne l'admission des diplômés de médecins.

VII. Il est désirable qu'aux Universités des jeunes États baltiques soient créées des chaires de langues et culture baltes, finnoises et des autres peuples de ces pays. La création de ces chaires est désirable du point de vue de rapprochement culturel et politique entre les États baltiques.

VIII. Il est désirable d'envoyer chaque année, au compte de l'État, un certain nombre d'étudiants aux Universités des autres États. Un tel échange d'étudiants donnerait dans chacun des pays baltiques un nombre suffisant de forces intellectuelles connaissant leurs langues et cultures. A son tour, ce moyen contribuerait au rapprochement politique et culturel des États baltiques.

IX. Il est désirable de créer et d'entretenir en commun un Bureau scientifique.

Le Bureau scientifique et culturel commun doit se trouver dans une des villes universitaires baltiques. D'un commun accord, ce Bureau après un certain temps peut être transféré dans un autre État. Le Bureau est en relations constantes avec le corps enseignant, les Conseils universitaires, avec des groupes d'artistes, d'écrivains, et autres institutions culturelles.

La tâche du Bureau est:

- a. — de régler la question de demande et d'échange de pédagogues;
- b. — de régler la question de moyens d'enseignement; il faut tâcher en commun d'obvier au manque de ces moyens en échangeant ou consacrant aux autres les moyens superflus, ou en créant de nouveaux à mesure que les exigences de l'instruction publique augmentent;
- c. — de convoquer périodiquement des Congrès et Conférences scientifiques et autres.

ZINĀTNISKĀS KONVENCIJAS PROJEKTS

Lai savstarpēji satuvinātu jaunās Baltijas valstis ar intelektuālās kultūras palīdzību, tām ir nepieciešams sazināties ar savu zinātnieku starpniecību. Arī saistībā ar zinātnisko spēku trūkumu, kas izjūtams dažādās nozarēs, Baltijas valstīm ir jānodibina ciešāka saikne. Šo spēku trūkums visvairāk skar uz nacionālās bāzes dibinātās jaunās universitātes. To daļēji varētu novērst, uzaicinot ievērojamus zinātniekus no Rietumeiropas universitātēm. Tomēr vismaz šo jauno valstu organizēšanas sākuma periodā, tam varētu būt arī sava sliktā puse. Zinātniekiem, īpaši tiem, kuri nāk no lielvalstīm, kas ir slikti noskaņotas pret jaunajām valstīm, varētu būt vairāk pie sirds savas tēvzemes intereses nekā šo mazo valstu kultūra.

Lai sasniegtu izvirzītos mērķus, nepieciešams:

I. Veikt augstskolu pasniedzēju apmaiņu starp jaunajām Baltijas valstīm.

No valstīm, kurās ir vairāki zinātnieki, speciālisti kādā nozarē, tie jānosūta uz universitātēm, kurām tādu pietrūkst. Ja vairākās valstīs pietrūkst atsevišķi speciālisti, tad ir jāveic šo zinātnieku apmaiņa. Šādā gadījumā, tie būs piesaistīti kādai no universitātēm tikai vienu semestri vai arī nolasīs tikai vienu lekciju ciklu. Turklāt, būtu vēlams, lai Baltijas valstis uzaicinātu pazīstamus zinātniekus, kuri sniegtu augstskolām virkni īsākas lekcijas.

II. Uzaicināt Baltijas valstu universitātēs draudzīgo lielvalstu zinātniekus. Viņu uzdevums būtu:

a. — ieinteresēt studentus iepazīt lielāko Eiropas tautu, it īpaši Francijas un Anglijas, zinātnes un literatūru;

b. — sadarboties, organizējot zinātniskos institūtus un laboratorijas;

c. — ievadīt zinātniskajā darbā savus pēctecus, kuri pēc tam varētu pabeigt savas studijas ārvalstu fakultātēs, ar nodomu vēlāk darboties universitātēs.

No draudzīgajām lielvalstīm ieradušies zinātnieki, kuri pārmaiņus tiktu uzaicināti uz Baltijas valstu universitātēm, varētu veicināt šo valstu intelektuālo satuvināšanos.

III. Izveidot valsts koledžas Eiropas centros, jo īpaši Parīzē un Edinburgā.

Šīs koledžas nepārtraukti savstarpēji sazinātos. Lai satuvinātu jaunos zinātniekus, kuri nosūtīti uz ārzemēm pabeigt studijas, tādējādi arī veicinot Baltijas valstu intelektuālo tuvināšanu, būtu svarīgi, lai tiktu dibinātas valsts koledžas līdzīgas tai, kādu Latvijai ir paredzēts izveidot Parīzē (*Collège Letton*). Ar šo iestāžu palīdzību būtu daudz vieglāk iepazīstināt audzēkņus ar franču, angļu un citu tautu kultūrām.

IV. Izveidot kopīgas zinātniskās institūcijas.

Tā kā jaunās Baltijas valstis, kurām pietrūkst zinātnisko spēku un izpētes iespēju, nevar veidot un uzturēt svarīgākās pētniecības iestādes un apmierināt savas praktiskās dzīves vajadzības, ir vēlams tās uzturēt par kopējiem līdzekļiem. Īpaši svarīgi ir izveidot lielāku Pastēra institūtu.

Šī institūta uzdevums būtu:

1. — veicināt zinātnisko izpēti;
2. — apmācīt speciālistus cīņai pret epidēmijām un epizootijām;
3. — sagatavot vakcīnas un pārbaudīt no ārzemēm importētos specifiskos aizsardzības līdzekļus (tuberkulīnus, serumus utt.);
4. — ārstēt ar trakumsērgu slimu suņu sakostos cilvēkus Baltijas valstīs.

V. — Veidot kopīgas publikācijas dažādos zinātniskos žurnālos.

Te īpaši ir runa par periodiskajiem izdevumiem par sociālo higiēnu, ņemot par paraugiem starptautiskos biļetenus, kuri ir publicēti cīņai pret tuberkulozi (vācu valodā Berlīnē), par sociālo higiēnu (franču valodā Parīzē).

VI. Atrisināt jautājumus par pilngadību un akadēmiskajiem grādiem.

Minētie jautājumi rodas no nepieciešamības nodibināt starp Baltijas valstīm ciešākus sakarus zinātnes jomā. Lai jaunieši, kuri tikko sasnieguši pilngadību un studenti varētu iestāties citu valstu universitātēs, ir jāvienojas, lai pilngadības vecums tiktu savstarpēji atzīts arī citās valstīs. Šajā nolūkā būtu lietderīgi, ka šīm valstīm būtu savstarpēji saskaņotas vidusskolas programmas. Tāpat ir jāatrisina arī jautājums par akadēmiskajiem grādiem, jo īpaši attiecībā uz studentu uzņemšanu medicīnas diplomu iegūšanai.

VII. Būtu vēlams, lai jauno Baltijas valstu universitātēs tiktu izveidotas baltu, somu un citu šo zemju valodu un kultūru katedras. Šo katedru izveidošana ir vēlama, lai savstarpēji satuvinātu Baltijas valstis kultūras un politikas ziņā.

VIII. Būtu vēlams katru gadu nosūtīt par valsts līdzekļiem zināmu studentu skaitu uz citu valstu universitātēm. Tas savukārt palīdzētu Baltijas valstīm savstarpēji satuvināties kultūras un politikas ziņā.

IX. Būtu vēlams izveidot un uzturēt kopīgu Zinātņu Prezidiju.

Kopīgajam Zinātņu un kultūras Prezidijam būtu jāatrodas vienā no Baltijas universitāšu pilsētām. Savstarpēji vienojoties, šis Prezidijs pēc kāda laika var tikt pārcelts uz citu valsti. Prezidijs ir pastāvīgā kontaktā ar pasniedzējiem, augstskolu padomēm, mākslinieku un rakstnieku grupām un citām kultūras iestādēm.

Prezidija uzdevums ir:

- a. — kārtot jautājumus par pieprasījumu pēc pedagogiem un viņu apmaiņu;
- b. — kārtot jautājumus par mācību līdzekļiem; ir jācenšas kopīgi izvairīties no šo līdzekļu trūkuma, apmainoties ar tiem vai nodot citiem līdzekļus, kuri pašiem nav nepieciešami, vai arī, valsts izglītības prasībām pieaugot, radīt jaunus;
- c. — periodiski sasaukt zinātniskos vai citus kongresus un konferences.

RAIŅA "PERSONAS KODS" 21. GADSIMTA ZĪMĒ. ESEJA

Gundega Grīnuma

gundega.grinuma@gmail.com

Atslēgas vārdi: *Rainis, Aspazija, 150. jubileja, UNESCO svinamo dienu kalendārs*

Apgalvot, ka šā gada jubilārs Rainis ir 21. gs. Latvijas "varonis" — pati lielākā mūsu literārā, intelektuālā vai politiskā autoritāte — nozīmētu grēkot pret patiesību. Taču dzejnieka 150. dzimšanas diena, kuru atzīmējam 11. septembrī, ar oficiālās Latvijas svētību tomēr kļuvusi gandrīz vai par sakramentālu datumu. Turklāt, šai svētībai pateicoties, līdz ar 16. martu, kad pusotra gadsimta jubileju atzīmējam leģendārās "Daugavas" sacerētāja līdzgaitniecei Aspazijai, arī 11. septembris ietverts pat šā gada UNESCO svinamo dienu kalendārā, un Rainis vēl nesen gan Rīgā, gan ārzemēs tika piesaukts arī Eiropas Savienības Padomes prezidentūras līmenī.

Oficiāli atbalstītā Raiņa vārda daudzinašana mūsu pašu mājās, kas sākās jau pērnā gada rudenī un turpinās līdz pat šai dienai, ap 11. septembri sita īpaši augstu vilni. Un tas, protams, ir apsveicami. Taču domājošam un sirdsgudram latvietim tomēr nekad nav bijis pārlietu svarīgi, vai valsts vara Raini nīdusi vai mīlējusi, vai arī vien izlikusies viņu mīlam un godinām. "Uguns un nakts" autora dzimšanas dienu patiens viņa pazinējs un cienītājs tik un tā aizvien apzinājies kā svētkus, kad Latvija kļuvusi par vienu spožu, rosinošu un attīrošu gaismu bagātāka. Apzinājies, ka tālā Sēlijas nostūrī, Tadenavas pusmuižas Varoslavānu māju pirtiņā, piedzimstot Jānim Pliekšānam, pasaulē nācis viens no visu laiku radošākajiem, nozīmīgākajiem un ietekmīgākajiem, kaut arī pretrunīgi vērtētajiem latviešiem.

Rainis. Domātājs. Dzejnieks. Dramaturgs. Politikis. Pareizāk sakot, ar "mūžības temperamentu" apveltīts dzejnieks, kurš gribēja būt arī politikis. Jaunās strāvas dvēsele. 1905. g. revolūcijas garīgais iedvesmotājs. Sociālists ar nacionālu stāju. Brīvības idejas adepts. Pasionārs. Vēstures filozofs. Dialektiķis. Liels dzejnieks, kurš lielu padarīja arī savas mazās tautas valodu un kultūru. Agrīns un ietekmīgs latviešu nacionālā valstiskuma idejas izteicējs. Jaunās, neatkarīgās Latvijas "garīgais prezidents". Ceļnieks starp pasaulēm, kultūrām un laikiem, kurš 19. un 20. gs. mijas radikālo ģeopolitisko, sociālo un garīgo pārmaiņu virpulī Latvijai un latviešiem meklēja

ceļu uz Eiropu, uz starptautisko kopību, uz cilvēces saprātu un sirdsapziņu. Jau dzīves laikā — "nemirstīgs cilvēks — vesela laikmeta simbols" (Arveds Švābe). Gaišregis. Vizionārs. Sludinātājs. Ģēnijs.

Būt ģēnijam nozīmē piederēt izņēmumiem — vēl jo vairāk tad, ja tu nāc no mazas, nebrīvas un anonīmas tautas, kura izsenis šķelta un skaldīta un kurai līdz kaulu smadzenēm iepotēts, ka tās vienīgā sūtība ir kalpot svešu varu interesēm. Būt ģēnijam nozīmē būt no apkārtnes nošķirtam un bieži vien nesaprastam savrupniekam arī savējo vidū.

Rainim nav divjūbrāļu ne latviešu literatūrā, ne filosofijā, ne politikā. Veltīgs ir

jebkurš mēģinājums viņa daudzveidīgo garīgo mantojumu iesprostot kādas iepriekš dotas domāšanas sistēmas, politiskas dogmas vai literāras paradigmas striktajos rāmjos. Savās intelektuālajās un radošajās pašizpaušmēs viņš ir pretrunīgs, reizēm naivs, mūža nogalē — šad tad nepietiekami paškritisks, bet vienmēr — “brīvs un pats”.

Savu laikabiedru vidū Jānis Pliekšāns *alias* Rainis jau kopš aizpērnā gadsimta 90. gadiem izcēlās ar neikdienišķi plašām interesēm un redzesloku. Ar filosofisku pasaules redzējumu. Ar eiropiešu domāšanas vērienu un atvērtību visam jaunajam. Ar pārliecību par subjektīvā faktora, t.i., cilvēka apziņas un gribas, ideālu un emociju svarīgo nozīmi sabiedriskajos procesos. Ar mērķtiecīgu kalpošanu “latvietības lietai”, sekmējot dzīvības dziņas, nacionālās pašcieņas un identitātes apziņas, patstāvības un idejiskas vienotības tieksmes nostiprināšanos tautā. Ar ētisku maksimālismu. Ar teju vai megalomānisku ambiciozitāti. Ar izkāpinātu pašpilnveidošanās patosu — īstenības izziņas metožu un informācijas apguves paradumu, kā arī estētiskās izteiksmes līdzekļu slīpēšanu un bagātināšanu mūža garumā. Ar askēzi privātajā dzīvē.

Rainis — erudīts, Rainis — “pasaulsmīklu minētājs”, Rainis mākslinieks tapa uz dziļu, sistemātisku latviešu tautas folkloras un cilvēces kultūras mantojuma studiju pamatiem. Viņa rosīgais, analītiskais prāts, kā dzejnieks sev atzinās pats, “neviļus gar visu darbojas, grib to sevī uzņemt, izskaidrot, slēgt un veidot”. Rainis tiecās aptvert esamības formas visā to daudzveidībā, izziņāt dabas un sabiedrības attīstības pamatlikumus, izprast atsevišķa indivīda nozīmi un vietu vēstures procesā, iesniegties “vistālākās nākamības dimensijās”. Vēl vairāk. Kā uzsver Imants Ziedonis, Raiņa “domāšanas kategorijas lauzās ārā no vēsturiskām koncepcijām un tuvojās kosmisko likumību izpratnei”.

Līdzās dažādām humanitāro un sociālo zinātņu nozarēm — literatūras teorijai un

vēsturei, valodniecībai, folklorai, mitoloģijai, filozofijai, ētikai, estētikai, psiholoģijai, socioloģijai — Rainis īpaši aizrāvās ar vispārējo un politisko vēsturi, ar lielo vēsturisko personību dzīvesstāstu izziņāšanu un adaptāciju “mākslinieciskai iegūtnēi”. Viņu nopietni interesēja arī tieslietas un dabaszinātnes. Viņš skolojās pie visu laiku lielākajiem māksliniekiem un domātājiem. Pie Homēra un Eshila, pie Dantes, pie Šillera un Šekspira, Ibsena un Hauptmaņa, Tolstoja, Dostojevskas un Turgeņeva. Pie Sokrata un Konfūcija, Hēgeļa, Ničes un Ludviga Bīhnera, Darvina un Timirjazeva, Marksa, Engelsa un Bēbeļa. Un vēl un vēl, un vēl. Taču visbiežāk par savu pavadoni virtuālajos ceļojumos Heses garā uz iedomātu “Rītu” jeb Austrumzemi Rainis izvēlējās savu garīgo mentoru numur viens — apgaismības laikmeta universālgēniju Gēti. No šiem ceļojumiem pa neaptverami plašo pasaules filozofiju, zinātņu, reliģiju un mākslu universu Rainis līdzīgi Heses “Ceļojuma uz Rīta zemi” (*Die Morgenlandfahrt*) protagonistam sava laika realitātē atgriezās “norūdīties, apbruņojies ar humoru, ar jaunu gribu tikt saprastam, ar jaunu mīlestību pret dzīvo, tā vajadzībām un maldiem”.

Cilvēka liktenis, kā apgalvo gudrie, ir viņa iedaba. Tas, kuram lemts lidot, nerāpo. Laikā, kad Rainis ienāk latviešu sabiedriskajā dzīvē un literatūrā — 19. gs. 90. gados —, svešas varas viņa zemi un tautu ir atstājušas ārpus likuma un taisnības. Jaunam cilvēkam, kurš “nespēj varu nedz ciest, nedz lietot”, ir tikai viena izvēle: dzīve kā “cīniņš” par brīvību un dzimteni šī vārda šaurākajā un reizē arī visplašākajā nozīmē. Tikai izvēle nedodas rokā, pirms nav iegūta skaidrība par cīniņā lietojamiem līdzekļiem un sevi kā cīnītāju. Skaidrības meklēšana ir ilga un mokoša. “Dienas Lapas” redaktors Jānis Pliekšāns jau ir “saēdies sevi” līdz pašnāvības domām, kad piedzīvo divas izšķirošas sastapšanās. Sastapšanos ar sociālismu un sastapšanos ar Aspaziju.

Sociālisma mācībai pēc liktenīgā brauciena uz Cīrihi 1893. g. Jānis Pliekšāns tik

kaismīgi pieķeras tādēļ, ka tajā beidzot ir atklājis, viņaprāt, "vienīgo līdzekli visus glābt". Bet glābt un atpestīt jaunais ideālists vēlas ikvienu "pazemoto un apvainoto", grib iecelt brīvības saulē savu zemi, tautu, tās kultūru, katru latvieti. Lai to panāktu, ir jāatrod ceļš pie sociālisma ideju "izvedošā spēka". Pie demokrātiskajām masām, strādniecības, pie pamatšķiras. Raiņaprāt, viņam vajag kļūt par pamatšķiras modinātāju un cīņā saucēju. Bet kā? Vai čemodānā ar dubultu dibenu slepus vadājot pāri robežai aģitācijas un propagandas literatūru? Vai drukājot un izplatot politikas proklamācijas?

Neilgi pēc "inficēšanās" ar sociālismu Jānis Pliekšāns laimīgā kārtā sastop nesen uzlēkušo latviešu literatūras "sarkano komētu" — apdāvināto, žilbinošo, skandalozo Aspaziju. Un šī, otrā, svarīgā sastapšanās Jaunās strāvas līderim beidzot dāvā iespēju kļūt par savi pašu. Par dzejnieku. Aspazijas personā Rainis atklāj sev gara spēkā līdzvērtīgu dvēseles biedreni, varētu pat teikt, savas patības trūkstošo daļu. Konģeniālā iekušanās spēja Aspazijai ļauj saskatīt un pilnībā atmodināt Raiņa poētisko talantu. Savukārt gatavība dalīties ar mīļoto cilvēku viņa brīvības cīnītāja — mūžīgā trimdnieka liktenī nodrošina iespēju šim talantam īstenoties. Bet dziļas jo dziļas saknes Raiņa dvēsele laiž arī Aspazijas dvēselē, un viens bez otra viņi nespēj dzīvot un strādāt vēl arī tad, kad dzīve abu mīlestību jau saberzusi putekļos.

Aspazijas atbalstīts, Rainis — "Fausta" tulkotājs un jauna tipa "nākotnes cilvēka" — "modernā Fausta" koncepcijas iedibinātājs latviešu literatūrā pamazām izaug par izcilu dzejnieku, tautas apgaismotāju un audzinātāju. Un t.s. pārejas laikmetā, kad Osvalds Špenglers prognozē drīzu Eiropas bojāeju un Vecā kontinenta garīgajā telpā dominē dekadentiskas noskaņas, Rainis tāpat kā Eliots, Milošs un vēl daži labākie no labākajiem 20. gs. literatūrā spēj "sakoncentrēt sava laikmeta traģisko pieredzi tajā neredzamajā punktā, kurā dzimst cerība" (Tomass Venclova).

Proti, pierāda, cik dziļu un paliekošu iespaidu uz sabiedrisko domu, uz tautas vēsturiskās apziņas, uz latvieša cilvēciskās un nacionālās pašcieņas veidošanos spēj atstāt jēgpilna, optimistiska, dzīvi apliecinoša māksla, ja vien dzejnieks brīdī, kad viņa tauta nostādīta aci pret aci ar izšķirošo dilemmu "būt vai nebūt", atrod istos vārdus tās uzrunāšanai.

Raiņa — intelektuāļa un dzejnieka — atstātais garīgais mantojums, protams, nav mērāms vienīgi ar viņa aprakstīto lappušu skaitu. Taču šī mantojuma apguve katrai jaunai paaudzei šķietami būtu jāsāk ar tām. Varētu likties — kas gan ir vienkāršāk: jāsadūšojas un cits pēc cita jāver vaļā Raiņa Kopotu rakstu akadēmiskā izdevuma (1977–1986) trīsdesmit sējumi. Taču — tā ir plaši izplatīta alošanās. Zinātniskajos rakstos gan ir iekļauti Raiņa pamatdarbi — viņa dzeja, pabeigtās un nepabeigtās lugas, proza, publicistika. Gētes "Fausta" tulkojums. Dzejnieka korespondence, dienasgrāmatas. Arī dzejas un dramatisko darbu varianti. Taču ārpus šī apjomīgā izdevuma palikusi daļa viņa mākslinieciskās jaunrades un patības izziņai visnotaļ būtisku materiālu: ne vien Rakstu sagatavošanas laikā cenzūras svītrotie, ar padomju ideoloģiju disonējošie teksti un tekstu fragmenti (jāpiebilst, to gan nav pārāk daudz), bet arī prāvs citu maz zināmu vai pilnīgi neapgūtu materiālu klāsts — daļa no viņa "radāmajām domām", autobiogrāfiskajām piezīmēm, pārdomām par politiskiem, valstiskiem, etniskiem un juridiskiem jautājumiem, 20. gadu runām un intervijām. Arī ceļojumu aprakstu uzmetumi un daudz citu tekstu, nemaz nerunājot par grūti pārskatāmo, taču ārkārtīgi vērtīgo Rainim adresēto vēstuļu mantojumu, kas līdz šim brīdim ir tikpat kā neuzarts pētniecisks lauks.

Kad un vai vispār šajos tekstos jebkad ielūkosies mūsdienu pētnieka — literatūrzinātnieka, vēsturnieka, politologa, sociologa, kultūrantropologa acs? Vai tie kādreiz tiks publicēti? Vai pēc tiem būs pieprasījums? Vai pieredzēsīm pērnā gadsimta 80. un 90. gadu

mijā — drīz pēc Raiņa akadēmisko Rakstu iznākšanas pārrauto un jaunajos bezcenzūras, drīzāk gan visatļautības apstākļos — neatjaunoto kontinuitāti Raiņa pētniecībā? Vai šī pēctecība vispār vairs ir atjaunojama agrākajā profesionālajā līmenī, ņemot vērā, ka “pārrauto saiti var aizvien sasiet no jauna, bet viņa top aizvien īsāka un nestiprāka” (Raiņa aforisms)?

Ar to šogad, dzejnieka jubilejas situācijā, īpaši aktualizējušies jautājumi nebeidzas. Vai kādreiz piedzīvosim modernas Raiņa zinātniskās biogrāfijas, dzejnieka enciklopēdijas, viņa dzīves un darbu hronikas, Raiņa vārdnīcas iznākšanas dienu? Vai jebkad Latvijā tiks izveidots kaut vai neliels par latviešu Gēti dēvētā Raiņa un reizē arī Aspazijas izpētes centrs, kura dibināšana pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas tika uzskatīta par pašsaprotamu latviešu nacionālās pašcieņas jautājumu?

Kā gan savādāk, toreiz sprieda kā valsts ierēdņi, tā arī rainologi un dzejnieka mantojuma glabātāji. Rainis taču ir mūsu nacionālais lepnums, viņš visa mūža garumā atrodas Latvijai un latviešiem izšķirīgo garīgo un politisko kolīziju degpunktā! Viņa mantojuma padziļinātā, no padomju laika ideoloģiskajiem spaidiem beidzot atbrīvotā apgūvē noteikti vajadzētu būt ieinteresētiem ne vien literatūrpētniekiem, bet arī citu humanitāro un sabiedrisko zinātņu speciālistiem abās brūkošā “dzelzs priekškarā” pusēs. Dzejnieka publicētajos un nepublicētajos rakstos taču ir tik daudz jaunajiem laikiem svarīgu, joprojām dzīvu, aktuālu domu, ideju, ierosinājumu. Nu kaut vai Raiņa “egalitārās nākotnes” utopija.

Mūsu “lielā dzejniekpāra” politiskā patvēruma vieta Šveicē — Kastaņola — Pirmā pasaules kara gados taču kļuva par latviskuma gravitācijas centru ne vien tādēļ, ka tur, Alpu dienvidpusē, vispilnīgāk atraisījās un visproduktīvāk īstenojās Raiņa mākslinieciskais talants. Brīvā un demokrātiskā Šveice zināmā mērā bija arī vēl netapušās brīvās Latvijas politiskā laboratorija. Tur, Vilhelma Tella zemē,

Raiņa meklējošais, uz nākotni vērstais prāts, pirmkārt, uzbūra neatkarīgās Latvijas valsts politiskos un garīgos pamatmetus. Otrkārt, gados, kad latviešu vairākumam kā dzimtenē, tā arī emigrācijā neaizsniedzams sapnis vēl šķita pati Latvija, Rainis jau meklēja intelektuālo, kultūras un ideoloģisko pamatojumu “brīvās Latves” integrācijai brīvajā nākotnes Eiropā. Vai tad acimredzami aktuālas nav paralēles latviešu domātāja un Eiropas Savienības pamatlicēja Žana Monē (*Jean Monnet*) proponētajās idejās? Turklāt vizionārs Rainis fantāzijā spēra pat vēl vienu soli tālāk. Proti, iztēlojamies vēl netapušo neatkarīgo Latviju kā pilntiesīgu, demokrātisku, augsti kulturālu Savienotās Eiropas dalībvalsti, dzejnieks aizdomājās līdz pat Vecā kontinenta nāciju solidaritātes un integrācijas globālajai nozīmei, meklējot tās vietu utopiskā pasaules savienoto valstu kopībā.

Taču — 90. gadu pirmajā pusē spēji uzvirtojusi interese par Raini kā mūsu “lielo eiropieti”, kura vieta un nozīme Latvijas ceļā uz Eiropas tautu kopību pēc politoloģes Vitas Matīsas ierosinājuma starptautiski tika izdiskutēta divos Lugānas forumos (1990. un 1996. g.), drīz vien diemžēl atkal noplaka un vairs nav īsti atjaunojusies pat Rainim veltītajos šīgada jubilejas pasākumos Eiropas Savienības Padomes prezidentūras un UNESCO rangā. Un arī runas par Raiņa un Aspazijas izpētes centra dibināšanu šķiet aplukušas uz visiem laikiem.

Lai rainoloģijā sasniegtu kaut ko patiešām vērā ņemamu, darbā, ko tu dari, ir jāiemīlas. Tam jākļūst par aizraušanos, par kaislību, varbūt pat par dzīvesveidu. Taču jaunu pētnieku šāda perspektīva mūsu laikā nepavisam nevilina, jo negarantē ne pietiekamu eksistenciālu nodrošinājumu, ne augstu sabiedrisko prestižu.

Kādēļ tā? Kas šajos pēcatmodas gados ir noticis ar mums un Latviju, ja Raiņa mantojums ir nobīdīts mūsu garīgās un sabiedriskās domas perifērijā? Ja viņa atstātie teksti, personība un dzīvesstāsts ikdienā tiek pēti un

popularizēts drīzāk garāmejot? Kādu iemeslu dēļ 21. gs. Latvijas publikajā telpā tik bieži dzirdam: par Raini runā visi, bet neviens viņu nelasa?

Turklāt nav jau tā, ka mūsdienu Latvijā nelasa vienīgi Raini. Līdzīgs liktenis, vispārējas vērtību sistēmas degradācijas un plašsaziņas līdzekļu veicinātas sabiedrības "stulbināšanas" rezultātā trešajā gadu tūkstoši piemēklējis arī citus pagātnes literatūras lielmeistarus. Ja 21. gs. vidēji statistiskais latvietis vispār vēl ko lasa, tad ne jau "hamletus, faustus vai jāzepus", bet gan t.s. vieglo beletristiku un pašpalīdzības grāmatas, kuras "tikai apstiprina paredzamus viedokļus un vispārpieņemtu skatījumu uz sevi" (Filips Deiviss).

Protams, ne jau katrai Raiņa rakstītajai rindai piemīt mūžības vērtība. Kā atzīmē epopejiskā biogrāfiskā romāna "Rainis un viņa brāļi" (1999) autors Roalds Dobrovenskis, "Fausta" tulkojumu jau nākas lasīt ar zināmu piepūli. Daudzi dzejoļi, kas sajūsmināja to pirmos lasītājus, nu izkaisīti pa divdesmitā gadsimta ceļiem kā no veltņa nobiruši siena stiebrī. Simt gadu laikā mainījusies valoda — ko lai dara, dzejoļi un lugas noveco..".

Attiecībā uz Raiņa lugām es gan gribētu cienījamajam kolēģim nedaudz iebilst. Tieši tās, manuprāt, joprojām piedāvā visplašākās mūsdienīgu lasījumu un scēnisko eksperimentu iespējas arī šodien, kad uz Eiropas un Latvijas skatuvēm aizvien pārliecinošāk dominē t.s. postdramatiskā teātra principi. Arī Raiņa dzejai, it īpaši mīlas un filosofiskajai lirikai, skandināt kapa zvanus šķiet stipri pārāgi. Un vai tiešām jebkad aktualitāti zaudēs dzejnieka dienasgrāmatu un "radāmo domu" tekstos iemūžinātie paplašinātās realitātes un dzīves jēgas meklējumi, ētiskā maksimālista Raiņa morāles kodekss un vēl daudz, daudz kas cits?

21. gs. ir lietišķs un pragmatisks. Šodien, salīdzinot ar Raiņa laikmetu, valda jauni dievi, jauni likumi, jaunas brīvības, jauna mode, jaunas literāras paradigmas. Ir taču augsto tehnoloģiju un sociālo tīklu laikmets, globāli-

zācijas triumfa laiks. Laiks, kad mentālo varu pār cilvēku realizē nevis grāmata, literatūra, bet gan mediji — televīzija, prese, internets. Laiks, kad dzejnieks atšķirībā no 19. un 20. gs. mijas vairs nav pravietis, priesteris, sōģis, politiķis un vēsturnieks vienā personā, un dzeja vairs nav "vēstures apziņas veidotāja, ļaužu cerību un centienu paudēja, nav neapklusināmākā brīvības balss" (Vita Matīsa). Arī dzejnieks pats kļuvis par marginālu parādību mūsdienu pasaulē. Un tauta, sabiedrība, kā liekas, var gluži labi bez dzejnieka iztikt.

Modernais latvietis, tostarp arī jaunais literatūrzinātnieks, visu, kas nepieciešams viņa darbam un izklaidei, šķiet, var "uzguglēt" ar dažu datora peles klikšķu palīdzību. Rainis viņam šķiet pārlietu sarežģīts. Vecmodīgs. Smagnējs. Rainis ir mulsinošs. Dzejnieka personībai ir pārāk daudz dimensiju, lai kaut cik reljefi varētu apjaust tās koptēlu. Raini nevar patērēt bez intelektuālas un emocionālas piepūles. No sava lasītāja un arī pētnieka viņš it kā gaida par daudz. Raiņa darbi mūsdienu latvietim šķiet pārblīvoti ar grūti izprotamiem simboliem un alegorijām, un, kā apgalvo teātru ļaudis, saistītā valodā sacerētos Raiņa tekstus mūsu publika no skatuves vairs nespējot uztvert.

Rainim riebjas meli, negodīgums un no-devība. Rainis neglaimo latviešiem. Ne tiem, kas pie varas, ne tiem, kas no varas cieš. Rainis neidealizē neatkarīgo Latvijas valsti. Rainis ir "sociķis", tātad "sarkanais". Ak, patstāvīgi domājošs, partijas iekšējai disciplīnai un palaikam pat tās vadošajām direktīvām nepakļāvīgs individuālists? Kā teiktu Andrejs Upīts, neiesim taču apgrūtināt spriedumu ar lietas noskaidrošanu! Jo, gadiem ejot, par Raini ir sarakstīts un sarunāts tik daudz visa kā, ka tu, cilvēks, tik un tā nesaproti, kam ticēt, kam ne.

Rainis nav piejaucējams. Taču viņš acimredzot nav arī apejams vai noklusējams. Ļaunākais, ka Raini, pēc Jāņa Kalniņa ieska-
tiem — "lielāko latviešu dzejnieku, cilvēku,

LETONIKAS VI KONGRESS

kam mūžā par visu dārgāks bija latviešu tautas liktenis, latviešu tautas pastāvēšana cauri visām vēstures kataklizmām,” dažādas varas un pretvaras savtīgos nolūkos atkal un atkal ir piesaukušas ar kangaru muti. Galu galā tišu, ideoloģiski motivētu sagrozījumu, puspatiesību un noklusējumu migla tā aizplivurojusi Raiņa dzīvesstāstu un personību, ka latviešu lielumlielais vairākums ir zaudējis orientāciju dzejnieka biogrāfijas faktos un neizprot ne pagājušo notikumu patieso jēgu, ne Raiņa lomu tajos.

Dažam no jums varbūt liksies, ka šobrīd, pilnā sparā turpinoties oficiāli atbalstītajam un dāsni finansētajam Raiņa jubilejas svinēšanas “maratonam”, pieminēt tik rūgtas, mūsu sabiedrībai neglaimojošas patiesības nevajadzētu. Rainis taču pašlaik tiek izcelts un daudzīnāts uz katra soļa — teātros, kino un koncertzālēs, Rīgas un provinces bibliotēkās, muzejos, pilsētu ielās un laukumos, pat Saeimas, ministriju un Latvijas bankas paspārnē (starp citu, tikko izlaistā Aspazijas un Raiņa piecu eiro monēta patiešām ir brīnišķīgs mākslas darbs). Bet, zinot, cik maz nopietnas cieņas un intereses dzejniekam to pašu viņa šībrīža slavinātāju vairākums velta ikdienā, ir grūti noticēt, ka pēkšņi, kā uz burvja mājiņa, Rainis teju vai visai Latvijai ir kļuvis pazīstams, saprotams un nepieciešams. Drīzāk šķiet, ka ne viens vien no dzejnieka daudzīnātajiem jubilejas pasākumos iesaistītajiem ar nolūku — skatieties, redziet, es arī esmu šeit! Arī man ir balss, kuru varu pievienot Raiņa slavinātāju korim. Jo šogad taču tā dara visi, un ja vēl ar to pašlaik iespējams tīri labi nopelnīt... Arī es taču varu izpausties, pakāpjoties uz jubilāra stiprajiem pleciem. Vai pat atļauties to, ko jūs, pārējie, neuzdrīkstaties — publiski ieņirgt dižgaram sejā, jo tādā gadījumā jau nu es noteikti tikšu gan pamanīts, gan ievērots.

Protams, tas ir apsveicami, ka laiki, kad par Raini drīkstēja izteikties vien “kā mūžīgās urravās” t.i., svinīgi un svētdienīgi, pagājuši uz neatgriešanos. Labi, ka vairs neeksistē aiz-

liegtas tēmas un brīvi var tikt apspriesti pat paši intīmākie Raiņa un Aspazijas privātās dzīves aspekti. Jautājums vienīgi ir — kā un ar kādu nolūku šodien mēs to darām. Un vai neizrakstām sev un reizē arī mūsu laikam garīgas nabadzības apliecību, vairs nejutot robežu, kad būtu jāatskan klikšķim: “Tālāk ne! Tagad aizvilksim priekškaru!”

Lai nu kā, man ļoti gribētos cerēt, ka jubilejas gada notikumi, kuros ieguldīts arī tik daudz radošu un patiesi ieinteresētu cilvēku izdomas, talanta, darba un labās gribas, turklāt arī ne mazums valsts līdzekļu, kļūs par izejas pozīciju Raiņa renesansei mūsdienu Latvijā. Ka Rainim drīzāk formāli izrādītais gods augstajā Eiropas Padomes Prezidentūras un UNESCO līmenī, joprojām trūkstot literāri augstvērtīgiem viņa darbu tulkojumiem lielo kultūrtautu valodās, nebūs izgarojis tukšās runās. Ka aiz neskaitāmajiem šā gada projektiem un projektiņiem viendienīšiem galu galā reljefi iezīmēsies un sabiedrības apziņā uz ilgu laiku nostiprināsies dzīvs, mūsdienīgs, fascinējošs Raiņa koptēls. Ka ap mūsu “sirdsapziņas dzejnieku” saceltā, brīžiem kaitinošā jubilejas ažiotaža mums būs likusi vismaz kaut ko no viņa mācīties. Ka Raiņa darbi biežāk tiks vilkti laukā no bibliotēku plauktiem un putekļi uz tiem tik biežāk kārtā turpmāk vairs nekrāsies. Ka vismaz dažiem jauniem cilvēkiem, atklājot sev Raiņa dumpīgo gara spēku un latvietim netipisko uzdrīkstēšanos, ienāks prātā holivudiskā doma — kādēļ gan šāds puisis no mūsu pašu latviešu vidus nevarētu būt mans varonis? Te gan jāpiebilst, ka tomēr atsakos pieņemt apgalvojumu, kas uzniris publiskajā telpā pēc daudzu skatītās un apjūsmotās “Raiņa sapņu” izrādes Nacionālajā teātrī — redz, mēs taču visi beigu beigās vismaz kaut kādā ziņā esam Raiņi, jo vai tad mūs nenomoka tie paši dēmoni, kuri savulaik mocīja arī viņu, par svētbildi padarīto dižgaru?

Jā, patiešām, arī Rainis bija tikai cilvēks — palaikam vājš, neizlēmīgs, grēcīgs, negants, varbūt arī pārlietu godkārigs. Taču

vienlaikus viņš, gribam to saprast un atzīt vai ne, ir arī mūsu cēlais bruņinieks. Gara aris-tokrāts. Godavīrs. Vājo un nevarīgo aizstāvis. Smalks un iejūtīgs sievietes skaistuma iemūžinātājs. Sirdsgudrs, dāsns, labestīgs un līdzcietīgs, sava tuvākā labā upurēties gatavs cilvēks.

Vai tādi patiešām esam arī mēs? Vai gri-bam un spējam tādi būt? Vai varat iedomā-ties kaut vienu mūsdienu Latvijas politiķi vai t.s. sabiedrības vērtību līderi, kuram šodien, liekot roku uz sirds, būtu morālas tiesības apgalvot to pašu, ko par sevi drīkstēja sacīt Rainis: "Es neesmu es, atsevišķa persona, es esmu .. reprezentants, sāpju nesējs, to, ko es, to jūt katrs godīgs latviets, katrs emigrants, es esmu tik balss (tik taure, ko noliek, kad tā nau vairs vajadzīga), es esmu spoguls, es esmu atbalss. Tādēļ es savus aizskārumus varu likt kā visu aizskārumus, es sev neko nepaturu, viss aiziet tautai"? (Starp citu, šis Raiņa rindas, fiksētas dienviņu trimdas otrajā gadā, 1907. g. 3. augustā, šeit tiek publicē-tas pirmoreiz.)

Šodien, kad pār Eiropu un Latviju jau atkal krīt tumša apokaliptisku draudu ēna un mēs atrodamies nenovēršamu radikālu ģeopolitisku pārmaiņu priekšā, Rainis kā allaž "posta un satricinājumu, pretstāves un cīņu laikos", mums no jauna var kļūt īpaši nepieciešams. Jo tieši viņš ir tas, kurš jau atkal mums uzdod nepatīkamus, smagus,

taču vitāli svarīgus jautājumus, uz kuriem nāksies atbildēt varbūt jau šodien pēcpus-dienā. "Ko mēs nu darīsim? Ko gribam? Ko ceram? Ko spējam?" Un visbeidzot: "Vai mēs paši gribam būt?"

Savu nelielo, Raiņa jubilejai veltīto eseju vēlos nobeigt ar līdzību. To esmu aizņēmu-sies no iepriekš jau pieminētā Hermaņa He-ses — rakstnieka, kurš līdzīgi Rainim kvalifi-cējams kā garīguma aizstāvis masu kultūras laikmetā. Vācu gara milžus — savrupniekus Bēthovenu un Niči, tik radniecīgus Rainim viņa tieksmē pēc neaizsniedzami augstajām vispārcilvēcisko ideālu debesīm, Hese iztēlo-jies kā mūžvecus vientuļus kokus. Šādi koki nepulcējas baros. To galotnēs šalc vējš, bet saknes iesniedzas bezgalībā. Taču viņi šis bezgalības dziļumos neizgaist, bet gan ar visu savu dzīvības spēku tiecas pēc viena, galve-nā: piepildīt tiem lemto sūtību — izveidot līdz pilnībai un attēlot sevi pašu.

Šādi koki ir svēti, apgalvo Hese. Tas, kurš prot ar tiem sarunāties, tos uz klausīt, uzzina patiesību, jo tie nesludina mācības un recep-tes, bet gan dzīves pamatlikumu. Tie dzīvo ilgu jo ilgu mūžu un ir daudz gudrāki par mums. Ja vēlamies, ja iemācāmies, ja spē-jam šādus kokus uz klausīt, tad gūstam prie-ku, kuram nav līdzīga. "Tas, kurš iemācījies uz klausīt kokus, vairs nekāro kļūt par koku," raksta Hese. "Tas nekāro būt ne par ko citu, kas viņš ir. Un tā ir dzimtene. Un tā ir laime."

RAINIS' "ID" IN THE ASPECT OF THE 21ST CENTURY: AN ESSAY**Gundega Grīnuma***gundega.grinuma@gmail.com***Summary****Keywords:** *Rainis, Aspazija, 150th anniversary, UNESCO International Days Calendar*

It would be violation of truth, to maintain that Rainis — our greatest literary, intellectual or political authority, who has his anniversary this year, is Latvia's 21st century "hero". However, the poet's 150th anniversary that was celebrated on September 11, with the blessing of the official authorities of Latvia, has become almost a sacramental date.

Besides, thanks to this blessing, starting with March 16, when we celebrated also the 150th anniversary of Aspazija, the companion of the author of legendary *Daugava*, the 11th of September has been included even in the UNESCO International Days Calendar, and recently Rainis was mentioned, both in Riga and abroad, on the level of the presidency of the EU Council.

LATVIJAS VALSTISKUMA IDEJAS RAIŅA LUGĀS

Viktors Hausmanis

viktors.hausmanis@lulfmi.lv

Atslēgas vārdi: *Rainis, Raiņa lugas, valstiskuma idejas varonība, brīvība, neatkarība, spēks, garīgums*

Raiņa pirmās lugas “Pusideālists” un “Uguns un nakts” parādījās pagājušā gadsimta sākumā, kad līdz Latvijas valstij nācās iet vēl krietnu ceļa gabalu. Raiņa pirmajā, 1903. g., publicētajā lugā “Pusideālists” par Latvijas valsts idejām nekas vēl netika teikts, taču jau ar nākamo lugu “Uguns un nakts”, kas žurnālā “Mājas Viesa Mēnešraksts” publicēta 1905. g. 8., 9., 11. un 12. numuros, pavīd gluži jauni motīvi un idejas.

Lugas “Uguns un nakts” pamatā Rainis līcis Andreja Pumpura eposa “Lāčplēsis” sižeta metus un galvenos tēlus, taču, radījis pilnīgi patstāvīgu darbu, ieaužot tajā arī domu par Latvijas valsti. Rainis dzīvoja ar pārliecību, ka Latvijai jātop kā valstij, un šī ideja ieskanas jau lugas “Uguns un nakts” pašā sākumā. Aizkraukļa pilī ierodas Lielvārds ar dēlu Lāčplēsi, un pirms došanās atpakaļ uz mājām, atvadoties viņš dēlam dod svarīgu norādījumu:

Ej, sargi Latviju
Un pacel viņu citu zemju starpā.¹

Tādas Latvijas valsts tobrīd vēl nebija, bet Lielvārds liek dēlam to sargāt un pacelt citu zemju starpā! Tēva novēlējums kļūst par Lāčplēša dzīves pamatzudēšanu un vēlāk, tiekoties Nāves salā ar Spīdolu, viņš stingri pauž savu pārliecību:

Kad laimīga, brīva būs Latvija,
Tad mana gaita būs izbeigta.²

Lāčplēša nākotnes sapnis ir laimīga, brīva Latvija, taču brīvība vispirms bija jāiegūst —

jāizkaro, tāpēc vecais Lielvārds stingri iezīmē, kuri ir tie pārvaramie spēki:

Tevis karot būs pret visu ļaunumu,
Vai naidnieks rietumos vai austrumos.³

Vairākus gadu simteņus iekarotājs, tād jaunais ienaidnieks, bija lugā tēlotais vācu krustnešu pārstāvis Melnais bruņinieks. Viņš ierodas Aizkraukļa pilī un Spīdolai dod uzdevumu cīnīties pret visiem gaismas spēkiem. Lugas pēdējā cēlienā Rīga ir uzcelta, un te ierodas bagāti ģērbies Melnais bruņinieks, taču nu pauž citu patiesību par savu piederību:

Es nāku no tatāriem,
Visas zemes tie min zirgu pakaviem,
Tā tevi un latvjus es samīšu
Un gaismas pils gaismu dzēsīšu!⁴

Līdz ar to Rainis iezīmē divas iekarotāju varas; tie bija vācu krustneši, bet pēdējā cēlienā Melnajam bruņiniekam Rainis liek nākt no tatāriem — tād austrumiem. Jāpiebilst, ka “Uguns un nakts” ir simbolu drāma, un tās tēli pārstāv vispārinātus spēkus, taču reizē Rainis skaidri liek apjaust realitāti: lai izkarotu neatkarību, Latvijai jāatbrīvojas no

cittautu spaida un varas, no naidnieka “rietumos vai austrumos”.

Rainis iezīmē vēl kādu spēku, kas jāpārvar, lai būtu iespējams brīvību izkarot, turklāt šis spēks ir pat ilglaicīgāks un bieži vien nomācošāks par svešzemju varu. Tā ir nodevība. “Uguni un nakti” to pārstāv Kangars. Izlikdamies par Lāčplēša draugu, Kangars jebkurā brīdī gatavs viņu nodot. Tieši viņš kūda un provocē Lāčplēsi cīņai ar Melno bruņinieku. Kangara nolūks ir pavisam vienkāršs, ko viņš lugas sākumā atklāj Spīdolai: “Ar ikdienību tos gribu sist.”⁵ Tā ir baiga metode: atņemt tautai un tās cīnītājiem ideālus, un likt viņiem dienas vadīt nožēlojamā, pelēkā ikdienībā, jo ar tādām pelēkām bezgribas būtnēm būs viegli tikt galā.

Rainis izvirzīja stingrus principus, kas liekami nākamās valsts pamatā. Viens no tiem ir spēks, taču varai, pēc Raiņa ieskata, noteikti jābiedrojas ar izglītību, kultūru, zinātni. Ne velti Spīdolai Rainis liek teikt:

Es, daile, arī esmu spēks;
Tu spēks, es daile, mēs saderam kopā,
Mums mērķis viens ir: pilnība.⁶

Īstenībā te pausta valsts pastāvēšanas pamatformula — spēkam, varai jāvienojas ar gudrību, prātu, garīgumu, cita ceļa valsts pastāvēšanai nav! Lugā diemžēl šī gudrā apvienošanās nenotiek, pilnīga Spīdolas un Lāčplēša saskaņa, saplūsme izpaliek.

Laika vecis Lāčplēsim dod viedu novēlējumu: “Ļauj Latvijā gaišiem tapt visiem prātiem.”⁷ Par to pašu iestājas Spīdola: nepietiek tikai ar varoņa spēku, vajadzīga gara gaisma, vajadzīgs, lai Latvijā top gaiši visi prāti, tikai tad pils varēs pastāvēt, citādi tā atkal var nogrimt. Kad Rainis lugu rakstīja, viņš gluži precīzi iztēlojās, kādiem vajadzētu būt nākotnes valsts tapšanas un attīstības pamatiem. Viena lieta — izcīnīt brīvību, taču ar to vien ir par maz, tālab Rainis brīdināja: neapstājiet, neaprimstiet! Lāčplēša ideāls bija laimīga, brīva Latvija! Bet Spīdola viņam iebilst:

Tik brīva un laimīga Latvija?
Ne mūžīga?
Vai tas ir viss?⁸

Izcīnītā un iegūtā valsts pašiem jāceļ, jāveido, jāattīsta, bet Lāčplēsis, pirms došanās izšķirošajā cīņā ar Melno bruņinieku, atzīst savu vājumu:

Es nespēju augt,
Bet nākotnei tomēr būs plaukt!⁹

Kad Lāčplēsim atnes Gaismas pils atslēgu, tā ir sarūsējusi un nespodra, un Rainis iezīmē tādu kā nākotnes paredzējumu — savdabīgu draudu. Ja Gaismas pils atslēga netiks spodrināta, tā var sākt rūsēt, ja izcīnītā brīvība — Latvijas valsts — neattīstīsies. Kāda būs rītdiena, kāda būs nākotne? To Rainis nezīlē, taču viņš gluži kā sapnī parāda virzienu uz Latvijas valsti un simboliski iezīmē ceļa stabus un pagriezienus gaitā uz brīvu un ilgdzīvojošu Latviju. Lugā Laika vecis nosauc nākamās valsts pamatprincipus:

Lai visi vienādā pilnībā staigā:
Lai visiem darbs, lai visiem dusa,
Lai katram vaļa pēc saules sniegties,
[..]
Lai visi var zelt, tad tauta augs.¹⁰

Tas bija brīnišķīgi skaists, toreiz vēl utopisks sapnis. Arī nākamajā dramatiskajā darbā — drāmā “Indulis un Ārija” —, pie kuras Rainis strādāja dažus gadus vēlāk, dzīvodams Kastaņolā, viņš atkal pievērsās Latvijas valsts veidošanas problēmai. Rainis bija uzsācis risināt skaistu un sarežģītu Induļa un Ārijas mīlas stāstu. Indulis pēc cīņas ar Kuldīgas komtura Berneka meitu Āriju kopā ar viņu nonāk leišu bajāra Lengvina pilī, kur tiekas ar leišu kunigaiksti Mintautu. Nu Rainis rod iespēju līdzās mīlas tēmai risināt arī valstiskuma problēmu, jo patstāvīga valsts ir gan Induļa, gan arī Mintauta sapnis un ideāls. Lai tauta dzīvotu, ir vajadzīga sava valsts! Bet, kā to veidot? Uz kādiem pamatiem valsti celt? Mintauta un Induļa nodomi un ideāli ir

gluži atšķirīgi. Svētnīcas vecā apkopēja Tuše Mintautam pareģojusi, ka viņš kļūšot liels un varens, un no viņa izaugšot valsts: "Tik viens lai kungs! tas tu!"¹¹ Šo Tušes tēzi Mintauts neizlaiž no galvas. Tā kļūst par virzību viņa turpmākajai darbībai, līdz kunigaikstis satiekas ar Induli, nu atmirdz divas dažādas liesmas. Un Mintautā dziļi iegūlušies Tušes teiktie vārdi: "No tevis izaugs valsts! Lai viens ir kungs!" Indulis gan iebilst:

Tā saka vergs.

Mintauts. Un brīvais kā?

Indulis. Ikviens lai kungs!¹²

Mintauts Induļa teikto uzskata par tukšiem vārdiem, bet Rainis šajā dialogā būtībā atklāj savu pārliecību par to, uz kādiem pamatiem vajadzētu nākamo valsti celt. Viņš strikti noraida karaļvalsts principu, taču tieši pēc tādas valsts Mintauts tiecas, grib būt Lietuvas karalis. Mintauts ir pilnīgi pārliecināts, ka "vieno vara". Induļa uzskats atšķiras: "Nē, vieno gars."¹³ No šī dialoga skaidri var just, ka Raiņa ideāls bija valsts, kas balstīsies nevis uz varas, bet gan — gara spēka. Arī sarunā ar Ārijas tēvu komturu Berneku, Indulis uzsver savu brīvības izpratni. Berneks, būdams svētās Māres bruņinieks, jūtas neuzveicams un pārliecinošs: "Pār mani dievs tik ir un Romas ķeizars!" Savukārt Indulim ir cits pamats: "Pār mani nau neviens, — tik es un tauta!"¹⁴ Rainis domāja par topošo valsti, kurā pavalstnieki būs brīvas, neatkarīgas personības, bet Mintautu vajā lielmanības alka. Indulim viņš deklarē:

Pag! Roma mani kronēs, valdišu

Pār visu Baltiju, pār — vāciem arī.¹⁵

Indulis iebilst: "Tu esi asiņains, man tevis bail," bet tūdaļ skan Mintauta atbilde: "Kas liels, tas asiņains."¹⁶ Šie vārdi nekādi nesašķan ar Induļa pārliecību. Mintauts lielmanīgi pauž savas domas:

Ko tāļos domu sapņos redzi tu,

To spilgtā patiesībā vērsu es.

Indulis: — Caur asinīm un dubļiem.

Mintauts: Lai! bet ir!

Indulis: Bet nebūs! — Izirs tava asinsvalsts.¹⁷

Indulim ir pilnīgi cita pārliecība par to, uz kādiem pamatiem varētu dzimt jauna valsts: "Ir jāmodina tautu gulošs gars."¹⁸

Ne raupjš spēks, ne kaila vara, bet garīgums ir viens no pamatiem, uz kuriem būtu jābūvē jaunā valsts.

"Indulī un Ārijā" iezīmēts vēl kāds apstākļis, ko nedrīkst aizmirst. Var teorētiski izprātot un izsvērt, kādai vajadzētu būt rītdienas valstij, taču vajadzīgs arī vēl cits spēks — mīlestība. Ja nebūs mīlestības, lolotā valsts nepastāvēs. Šī Raiņa doma ir aktuāla arī pēc simts gadiem. Arī neatkarību atguvušajā Latvijā nereti tiek aizmirsta galvenā vērtība — tā ir mūsu valsts, par kuru kādreiz Rainis vēl tikai lika sapņot savu lugu varoņiem. Mūsdienās ir cilvēki, kuriem valsts sāk likties nevajadzīga. Viņi dodas prom no Latvijas — uz citurieni, kur vairāk var pelnīt, kur dzīve liekas labāka, un nereti sāk pietrūkt apziņas, ka galvenais spēks ir mīlestība — arī dzimtene ir jāmīl.

"Indulī un Ārijā" ieskanas Raiņa doma ne vien par Latviju kā valsti, bet arī par Baltijas valstu kopību. Kad Rainis rakstīja šo lugu, ne Latvijas, ne arī Lietuvas kā valsts vēl nebija, taču Indulis pauž pārliecību:

.. mūsu tautas: vienosies!

Jo mēs tik kopā varam uzvarēt [..].

Laiks vizot ved mūs visu tautu valstī,

Kas balto jūru slēdz kā rotaļā,

Un visām tautām brāļu roku sniedz.¹⁹

Būtiski svarīga bija Raiņa pārliecība, ka pie Baltijas jūras katrai no šīm tautām būs sava valsts. Iecerēs par Latvijas kā valsts veidošanu un tās pamatprincipiem Rainis pauda jau 1912. g., kad Jaunajā Rīgas teātrī notika "Induļa un Ārijas" pirmizrāde. Latviešiem vēl bija jāpārdzīvo Pirmais pasaules karš. 1915. g. vasarā vācu iebrucēju varā krita Kurzeme. 1917. g. augustā vācieši sāka

saimniekot Rīgā, un nu pavisam aktuāla kļuva nepieciešamība nosargāt Latviju.

1915. g. Rainis uzraksta lugu "Spēleju, dancoju", tajā no zārka izkāpj un atdzīvojas 18. gadu simtenī mirušais Kungs, bet viņam pretī nostājas un pret viņu cīņu uzsāk garīgs spēks — koklētājs Tots. Kā tiešs saskarsmes punkts ar Pirmo pasaules karu lugā "Spēleju, dancoju" ir Kapsētas aina — tā izskatās kā kara lauks pēc kaujas, jo visapkārt ir saplosītu cilvēku ķermeņi. Tots saka:

Loceklīši ceļu klāj,
Saraustīti, izsvaidīti:
Kara lauka plāvumiņš.²⁰

Atkal aktualizējas jautājums: kā pretinieku uzveikt? Lugā Aklais pavēsta Tota galveno spēku:

Spēles tavas sauli veica,
Ne tavs prāts.²¹

Tota spēles — māksla — palīdz no nāves miega atmodināt Leldi — Latviju. Vēl vairāk — Tots atdod trīs asins lāses, lai Lelde varētu dzīvot, kaut viņam pašam jāaiziet aizsaulē. Rainis vēlreiz pauž pārliecību: lai uzceltu valsti, galvenās būs garīgās vērtības. Uzvaru varēs gūt, ja —

.. sirdīs tapsat brīvi
Laimi tvert, kura nāks!²²

Tots visu ir paveicis, viņš atdevis savas asinis, savu dzīvību, lai Lelde dzīvotu. Lugas beigās ap Totu nostājas vairāki jauni puīši, un izskan viņu aicinājums:

Kalsim sirdis, kalsim bruņas! —
Varoņos brīvi tapsim —
Saulē celsim jauno Latvi!²³

Kad 1916. g. lugu "Spēleju, dancoju" iesāka drukāt, vēl plosījās karš, bet tajā pašā gadā Rainis ķērās pie jauna darba — dramatiskās sērdieņu dziesmas "Daugava", kas savu īsto papildījumu un skanējumu ieguva tieši teātrī. Un zīmīgi iznāca — kad Rainis sāka darbu pie "Daugavas", Latvijas nākotne

bija apdraudēta, bet taisni tad — 1916. g. 4. augustā — viņš uzraksta rindas, kuras var uztvert kā tautas dvēseles saucieni:

I mēs negribam mirt!
Kā šķiedras vistautu katlā irt!
Tomēr mēs negribam mirt!
Mēs gribam savu latvju dvēseli!
Mēs gribam savu latvju mēli!
Mēs gribam savu latvju zemi!²⁴

Šis latvietības apliecinājums ir aktuāls arī šodien. 1916. g. Rainis gluži kā Satversmes preambulā izsaka Latvijas valsts pamatprincipu:

Zeme, zeme — kas tā zeme,
Zeme tā ir valsts.²⁵

Un tad arī tapa pants dziesmai, ko nereti dziedam gluži kā himnu:

Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās:
I Kurzeme, i Vidzeme,
I Latgale mūsu.²⁶

Kad Rainis rakstīja šīs rindas, vēl traģoja karš, bet viņš bija pārliecināts, ka Latvijas valsts būs! Raiņa sapnis piepildījās: 1918. g. novembrī Latvijas valsts tika proklamēta. Raiņa sapnis bija ilgs, patiesas cieņas vērts, un, tajā ielūkojoties, varam izsekot, kā tapa un veidojās Raiņa pārliecība par Latvijas valsti.

Kad Latvijas valsts bija nodibināta, 1919. g. Rainis sērdieņu dziesmā "Daugava", gluži kā Satversmē, ierakstīja kādu būtiski svarīgu tās pamatprincipu:

Mēs negribam kalpot ne austrumam,
Mēs negribam vergot ne rietumiem.
I Jāni, i Miķeli turam mēs svešus,
Tie kungi mums nebūs, mēs iztiksim bešus.²⁷

Rainis bija dzejnieks un dramatiķis, viņš bija domātājs, un cauri savām lugām viņš kā brīnišķu pavedienu izvija arī neatkarīgās Latvijas valstiskuma problēmu.

Kopsavilkums

Vairākās daiļrades pirmajā posmā rakstītajās lugās Rainis pauž pārliecību, ka Latvijai jāklūst par patstāvīgu valsti, kura nebūtu pakļauta ne austrumu, ne rietumu varai. Vispirms bija jāizcīna brīvība, jāuzveic ārējie ienaidnieki un arī pašu tautiešu nodevība. Rainis bija pārliecināts, ka topošās valsts pamatā jāapvienojas diviem spēkiem — varai un kultūrai un ka ar brīvības atgūšanu vien nepietiks, jaunajai valstij ir arī jāattīstās. Pēc Raiņa uzskata, jaunajai valstij jābalstās uz demokrātijas principiem, šo domu īpaši pauž Spīdola, sacīdama: “Lai visiem darbs, lai visiem dusa!”

Vēl Raiņa iecerēs jaunajā valstī vajag dzīvot brīvām personībām, valsts jāveido tautai, kuru saista vienāds gars, un kurā ikviens var justies kā brīvs kungs. Latvijai jābūt vienotai un nedalāmai, un šī Raiņa pārliecība pausta drāmā “Daugava”:

Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās.

Daudzas Raiņa lugās paustās ieceres un idejas par Latvijas valsts izaugsmi un veidošanos aktuālas arī mūsdienās.

Avoti un piezīmes

- ¹ Rainis. *Kopotī raksti*, 9. sēj. Rīga: Zinātne, 1980. 188. lpp.
- ² Turpat, 262. lpp.
- ³ Turpat, 188. lpp.
- ⁴ Turpat, 307. lpp.
- ⁵ Turpat, 255. lpp.
- ⁶ Turpat, 242. lpp.
- ⁷ Turpat, 220. lpp.
- ⁸ Turpat, 262. lpp.
- ⁹ Turpat, 313. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 220. lpp.
- ¹¹ Rainis. *Kopotī raksti*, 10. sēj. Rīga: Zinātne, 1980. 114. lpp.
- ¹² Turpat 122.–123. lpp.
- ¹³ Turpat, 124. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 154. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 245. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 246. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 241. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 122. lpp.
- ¹⁹ Turpat, 303. lpp.
- ²⁰ Rainis. *Kopotī raksti*, 11. sēj. Rīga: Zinātne, 1981. 319. lpp.
- ²¹ Turpat, 461. lpp.
- ²² Turpat, 472. lpp.
- ²³ Turpat, 478. lpp.
- ²⁴ Rainis. *Kopotī raksti*, 12. sēj. Rīga: Zinātne, 1981. 222. lpp.
- ²⁵ Turpat, 223. lpp.
- ²⁶ Turpat, 222. lpp.
- ²⁷ Turpat, 223. lpp.

IDEAS OF LATVIAN STATEHOOD IN PLAYS BY RAINIS

Viktors Hausmanis

viktors.hausmanis@lulpmi.lv

Summary

Keywords: *Rainis, plays by Rainis, ideas of statehood, heroism, freedom, independence, strength, spirituality*

The first plays by Rainis, *Semi-Idealist (Pusideālists)* and *Fire and Night (Uguns un nakts)*, appeared at the beginning of the 20th century, quite a while before the establishment of the Latvian state. In *Semi-Idealist*, the first play by Rainis, which was published in 1903, not a word was said about the idea of Latvian statehood, whereas beginning with the next play, *Fire and Night* that was published in No. 8, year 1905, of the magazine *Mājas Viesa Mēnešraksts*, totally novel motives and ideas appeared.

In several plays written by Rainis during the first stage of his creative activity, the author expresses his belief that Latvia should become an independent state that would not be subjected to Eastern or Western powers. First, it was necessary to attain freedom, fight the external enemies as well as treachery of compatriots. Rainis was convinced that at the basis of the emerging state two forces were to be united — power and culture, and that restoration of freedom would not be enough, that the newly-born state would have to develop. According to Rainis' opinion, the new state should be based on the principles of democracy, and this idea is especially highlighted by Spīdola: "Let everybody have work, let everybody have rest!"

MAZĀK PAMANĪTIE RAIŅA DARBI LATVIJAS LABĀ

Jānis Stradiņš
stradins@lza.lv

Atslēgas vārdi: *Latvijas Augstskola, Izglītības ministrs, Zinātņu akadēmijas dibināšana, Herdera institūts, Latviešu konversācijas vārdnīca, devums letonistikā, Latvijas Universitāte*

Rakstā iztīrāti daži mazāk pamanīti Raiņa veikumi vai idejas, kas saistās ar Latvijas akadēmisko dzīvi, ar Raiņa skatījumu uz valodu un Latvijas vēsturi dažādos dzejnieka un domātāja darbības posmos.

1908. g. dienasgrāmatās pavīd Raiņa nodoms kļūt par profesoru, bet 1913. g. par latviešu augstskolas organizēšanu Šveicē, trimdā pēc Maskavas Šaņavska vai Dānijas tautas universitāšu parauga, iezīmēti arī šādas augstskolas darbības pamatvirzieni. 1920. g. Rainis reizē ar Krišjāni Baronu ievēl par jaundibinātās Latvijas Augstskolas pirmajiem Goda biedriem, taču Rainis netiek aicināts kļūt par LU mācībspēku ne Filozofijas un filoloģijas, ne Tautsaimniecības un tiesību fakultātē. Kā sociāldemokrāts Rainis nosoda LU, īpaši dažās tās fakultātēs valdošo konservatīvo garu, iezīmējas arī konfliktsituācijas ar atsevišķiem LU profesoriem. 1927. g. kā Latvijas izglītības ministrs Rainis atbalsta Zinātņu akadēmijas organizēšanas ideju Latvijā, legalizē vācu privāto augstskolu — Herdera institūtu —, un ir viens no iniciatoriem “Latviešu konversācijas vārdnīcas” izdošanai.

Atsevišķos rakstos, dienasgrāmatās un vēstuļu korespondencē Rainis izsaka ļoti nozīmīgas idejas par Latvijas vēsturi, kultūru un latviešu valodu, kuras letonikas speciālistiem būtu rūpīgāk jāizvērtē. Pats sevi viņš uzlūkoja par modernās latviešu valodas radītāju un arī Latvijas neatkarības idejas garīgo tēvu. Taču kā sociāldemokrāts neatkarību neuzskatīja par gala mērķi, bet par līdzekli sociāla taisnīguma iedibināšanai un Latvijas vēlākai ieiešanai plašākā demokrātisku nāciju saimē.

Rainis bijis gandrīz vai vienīgais latviešu nācijas universālais ģēnijs 20. gs., viņa devums nācijas garīgajā izaugsmē, valstiskuma izcīnīšanā un it īpaši mūsu dzejā, dramaturģijā, cittautu klasiķu darbu tulkošanā, nācijas apvāršņa paplašināšanā ir nepārvērtējams. Turklāt tas ir tik vispusīgi un no dažādiem skatupunktiem pētīts, ka, šķiet, par to nekas jauns nav pasakāms. Raiņa Kopotu rakstu 30 sējumu lielizdevums ar komentāriem (1977–1986) atklājis tik daudz jaunu aspektu mūsu

nacionālā ģēnija izpratnei (vai neizpratnei?), ka var ļauties neskaitāmām jaunām, laikmetu maiņai pielāgotām variācijām un skaidrojumiem.

Nevēloties pievienot savu interpretāciju Raiņa pārļaičīgajam vērtējumam kopumā, jubilejas reizē tomēr mēģināšu iezīmēt, pareizāk sakot, atgādināt dažas marginālas Raiņa darbības puses, kuras varbūt būtu dziļāk pētāmas, īpaši Raiņa “mazos darbus”, akcentējot tos, kas saistāmi ar akadēmisko

dzīvi, ar Raiņa skatījumu uz latviešiem, ar Raini letonistikas kontekstā, kā ideju ģeneratoru un katalizatoru.

Kādā 1908. g. dienasgrāmatas ierakstā Rainis izsakās: “Ģēnija traģēdija: atdot savu darbu priekš citiem, arī sevi pašu; savu lielo darbu atstāt par labu maziem un niecīgiem darbiņiem [...] Mazi talanti to neizcieš. Lielie vai nu pienākumu nicina, vai padodas un dara mazos darbus bez skandēšanas. Atzīst, ka sabiedrībai, t. i. cilvēcei vienmēr taisnība pret katru atsevišķu cilvēku, arī lielāko. Kas ir miesās stipri, tie pārvar arī šo traģēdiju caur to, ka paspēj fiziski abus darbus: mazos, no sabiedrības liktos, un lielos, no sevis paša dotos”¹.

Citos dienasgrāmatas ierakstos Rainis augstu vērtē to, ko spējis dot dzejā un mākslinieciskā daiļradē vispār, taču šaubās, vai viņam nav bijis vairāk sevi jāvēlta arī sabiedriskai, politiskai, publicistiskai darbībai. Šī dilemma viņu īpaši nodarbinājusi pēc Latvijas neatkarības iegūšanas, kad Rainis pretendējās uz augstiem valsts amatiem un centies aktīvāk iesaistīties valsts darbā, arī sabiedriskā darbībā, un atsaucies uz tābrīža aktualitātēm. Turklāt Rainis centies vienlaikus izpausties visdažādākās jomās, kas vienam cilvēkam reāli bija grūti paveicams.

Rainis un akadēmiskā dzīve

Jau 1907. g., Šveices trimdas gados, dienasgrāmatā projektu burtnīciņā dzejnieks ir paudis vēlmi strādāt akadēmisku darbu, kļūt par profesoru, braukt studēt uz Cīrihi².

Mazāk pamanīts ir Raiņa 1913. g. februāra projekts dibināt latviešu augstskolu ārzemēs: “2.2.13. Vajaga dibināt latv. augstskolu ārzemēs; klāt ģimnāzija un priekšskolas. Dažas fakultātes, kuras visvairāk pieprasa: tautsaimniecība, dabaszinātnes, medicīna, literatūra, valodas. Eksāmenus var likt tās valsts komisijā, kurā atrodas universitāte. Kursi īsi, kā Bernē filozofija 2 gadi. Maksa tā pate, kas ārvalstī. No bagātiem bez tam ziedojumi, no kuriem stipendijas spējīgiem.

Par spējām jāspriež kolēģijai un jāpierāda ar rakstu darbiem. Klāt arī zinātnisks un literāriski beletristisks žurnāls un biļetens — nedēļnieks. Viena disciplīna žur-avižniecība. Mācītas biedrības klāt terminoloģijas nodibināšanai. Profesori: mehāniskie — ārzemju; katrs lasa savā valodā. Latviešus uzaicināt: Kasparsonu, Endzeliņš — dārgs, bet kādu jaunu valodnieku, Kindzuli, Balodi, Krauja, Eglīts, Hermans, prof. Balodis, Zālīts, Šmidts, Milēnbahs. Sākumā tikai pa vasaru. Varbūt uzaicināt uz viesojumiem mājeniekus, kuri ir vietās un citādi palikt nevar. Daugi. Bet jāsarģājas no priekšlasītāju sistēmas, jāsarģājas no demokrātiskas izplūšanas runās un debatē, un no savstarpīgām cīņām.”³

Redzams, ka Rainis iezīmē potenciālo docētāju sastāvu, kuru vidū ir gan patiesi ievērojami tālaika latviešu zinību vīri: valodnieki Kārlis Milēnbahs, Pēteris Šmits, Jānis Endzelīns (nav īsti saprotams, kas domāts ar piebildi — “dārgs”?), tautsaimnieks Kārlis Balodis, enciklopēdiski izglītotie Kārlis Kasparsons, Hermanis Asars, Pēteris Zālīte un Pauls Dauge, literāts Viktors Eglītis, gan arī literāts un vēlākais diplomāts Antons Balodis (Krauja), Raiņa vēstuļu korespondents agronoms un Latgales Atmodas darbinieks Jezups Kindzulis. Pieminētie galvenokārt nāk no humanitāro un sociālo zinātņu vides, kamēr dabzinātņu, lauksaimniecības un tehnisko zinātņu lietpratējus Rainis neaifišē.

Profila ziņā Raiņa universitāte iecerēta kā Maskavā funkcionējošās Šaņavska tautas universitātes līdziniece, kurā tolaik studēja ne mazums latviešu (piem., A. Švābe), taču uzsverot latviešu valodas, zemes, kultūras pētīšanu, turklāt plašākā, Baltijas kontekstā: “Manas universitātes raksturs būs tāds, kā viņu. Galvenais nolūks latv. kultūras pacelšana, ne veikals. Veikals arī priekš masas pievilkšanas un priekš, un arī par noderību darbā, piem., avižniekiem. Programma citāda un plašāka: arī teātrs un drāma, mūzika, gleznošana, deja, tautas dejas. T. dziesm. — vecais Barons. lerosināt zinātniekus uz latv.

valodas, zemes, mākslas pētīšanu. Salīdzināt un mācīties [...] Šņavaska (sic!). Daņu tautas augstskolas. Disciplīna: par bibliotēkām, par tautaugstskolām. Grāmatu druka un apgāde. Amatniecība: Madernieks. Visu kultūru apņemt sevī. Latviešu statistika. Valodas radīšana. Latgale. Tuvošanās leišiem un igauņiem. Leitoloģija, estoloģija. Miers ar vāciem — baltoģija. Mūsu vēsture. Ārējā kultūra, tehnika, rūpniecība, lauksaimniecība. Kooperācija, kā sevišķa disciplīna. Dārkopība, kuģniecība. Visam jādibinās uz estētisko kultūru.”⁴

Domājams, pēc Raiņa ieceres šāda latviešu tautas augstskola (ir tātad atsauce arī uz daņu tautas augstskolām!) varētu darboties kaut kur Šveicē, un tās apmeklētāji būtu emigranti vai arī vasaras viesi no dzimtenes.

Tiesa, šī Raiņa koncepcija tika publicēta tikai Raiņa Kopotos rakstos 1986. g., un diez vai Raiņa laikmetu apsteigušās domas tieši ietekmējušas latviešu augstskolas idejas veidošanos, kas tajos gados diemžēl vēl virzījās uz priekšu gausi⁵.

Taču šī ideja kļuva aktuāla jau pēc pāris gadiem, kad latvieši Pirmā pasaules kara sākumā tika izkļiedēti bēgļu gaitās Iekšējā, un arvien spēcīgāk iezīmējās autonomijas centieni, tostarp arī latviešu augstskolas projekts. To pirmoreiz publiski prezentēja Maskavā filozofijas maģistrants Pauls Dāle 1916. g. februārī, izvirzīdams ideju par vienotu universitāti latviešu valodā, kas sevi iekļautu arī tautas augstskolu un latviešu zinātņu akadēmiju⁶. Konkrētāk šāda prasība izskanēja Tērbatas (Jurjevas) latviešu skolotāju kongresā pēc Februāra revolūcijas 1917. g. jūnijā⁷.

Šos demokrātiskās pilsoniskās inteliģences vidū dzimušos projektus, ciktāl tie nonāca līdz Rainim Šveices trimdas izolācijā, viņš dedzīgi atbalstīja, arī vēstulēs savam draugam — marksistam P. Daugem (1916. g. 8. II vēstule)⁸, kurš tolaik gan vēl bija noskaņots skeptiski: “Šī pārmērīgā latviešu valodas uzsvēršana, šis balsis pēc latviskas augstskolas, tautiskiem kursiem, tautiskām darbnīcām, tautiskā teātra un tautiskas izpriecās ir

stiprā mērā pārspīlēta”. Pats Rainis 1916. g. 28. augustā bija rakstījis no Kastaņolas Latviešu Bēgļu apgādāšanas Centrālkomitejas valdei (t.i. Vilim Olavam): “Vajadzētu valdībai aizrādīt sevišķu vērību piegriezt latviešu tautas garīgo interešu apgādībai, pabalstīt visas latviešu kulturālās iestādes, vispirmā kārtā kultūras birojam pabalstīt latviešu vidusskolu, vākt kapitālu latviešu augstskolas dibināšanai. Valdei šinī pat nolūkā tūlīt vajadzētu lūgt valdību likuma kārtā atzīt vidusskolu un augstskolu dibināšanu ar latviešu mācību valodu, ar valsts tiesībām un uz valsts rēķina. Pēc materiāla pabalsta sniegšanas bēgļiem šī ir pirmā un neatlaidīgā latviešu tautas prasība, jo latviešu tauta ir kulturālākā tauta Krievijā un no gara vajadzību apmierināšanas cieš vairāk nekā jebkura cita tauta, neizņemot i poļus.”⁹

Tātad Rainis izsacījis atbalstu latviešu augstskolas dibināšanai. Šķiet, Raiņa nostāja šajā jautājumā kaut cik ietekmēja ne tikai P. Daugi, bet pat Pēteri Stučku, kurš pret latviešu augstskolu sākotnēji bija stipri skeptisks¹⁰. Latviešu augstskolas ideja tomēr pirmoreiz — kaut daļēji un deformēti — īstenota viņa īslaicīgās lielnieciskās valdīšanas mēnešos (1919. g. februārī–maijā)¹¹. Vēlāk savā atskatā uz Padomju Latvijas pieciem pastāvēšanas mēnešiem P. Stučka pozitīvi vērtējis tieši augstskolas dibināšanu¹². LR desmit gadu jubilejas izdevumā to uzsvēra arī A. Kirhenšteins¹³ un vēlāk — pirmais ZA prezidents P. Lejiņš¹⁴.

Patī Latvijas Augstskolas ideja tika izlolota 1916.–1919. g. Tērbatā, Maskavā, Rīgā demokrātiskās pilsonības aprindās; no Šveices tālumiem Rainim un viņa retajiem domubiedriem to ietekmēt bija gandrīz neiespējami.

Atgriezies Rīgā 1920. g. pavasarī, Rainis te atrada jau nodibināto Latvijas Augstskolu, kura izvietojās bijušajā Rīgas Politehniskā institūta ēkā viņa, Raiņa vārdā nosauktajā bulvārī. Raiņa iedvesmojošai dzejai Brīvības cīņu laikā bija ļoti liela, pat izšķirīga loma tolaik sociālistiski noskaņoto latviešu

strādnieku un bezzemnieku iesaistē par neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanu, īpaši Cēsu kauju un Bermonta sagrauves laikā — ne velti Raiņa dramatiskā poēma “Daugava” (1919) un vēlāk pēc tās veidotā Mārtiņa Brauna himniskā dziesma “Saule, Pērkons, Daugava” (1990) tautas apziņā gan tolaik, gan arī tagad ir paceltas simbola pakāpē. Šo Raiņa nopelnu izvērtējis Uldis Ģermanis grāmatā “Ceļā uz Latviju” (1990)¹⁵.

Latvijas Augstskolas (LA) pirmajos gada svētkos 1920. g. 28. septembrī Raini kopā ar Dainu tēvu Krišjāni Baronu likumsakarīgi ievēlēja par pirmajiem LA godabiedriem. Tiesa, ja K. Baronu uzreiz ievēlēja vienbalsīgi, tad “lielo cilvēcības, taisnības un brīvības aizstāvi” Raini tikai otrajā piegājienā pēc pārbalsošanas. Ievērojot balsotāju — toreizējās LA organizācijas padomes — sastāvu, kura vidū bija ne mazums Raiņa idejisko un politisko oponentu un “vecu RPI profesoru”¹⁶, arī tas bija panākums.

Kā piemēru minēšu vienu no ietekmīgākajiem profesoriem Valodnieciski filozofiskajā fakultātē, izcilo valodnieku un folkloristu Pēteri Šmitu, kurš savā sarakstē ar publicistu Jāni Lapiņu (1934. g. jau pēc Raiņa nāves), retoriski vaicājis: “Kādēļ tad lai mēs Raini dievinām? Viņš esot bijis nacionālists? [...] Vai tas bija nacionālisms, kad Rainis, pateikdamies par pagodinājumu, no universitātes katedras apliecināja — es pats biju klāt — ka viņš esot sociāldemokrāts nevis tikai apstākļu spiests, bet no visas savas pārliecības. Vai kāds nacionālists ir visu savu mūžu sludinājis šķiru naidu? Neilgi priekš nāves viņš vēl dziedāja: “Ak, pirmais maijs, tu sarkanais!” Ka arī par dzejnieku neturu “lielo” Raini, par to jau agrāk esmu rakstījis”. Patiešām, P. Šmits 1931. g. 8. februāra vēstulē tam pašam Lapiņam bija rakstījis: “Ļoti izglītoti, ar plašām zināšanām, pat varbūt ar pētītāja gara dāvanām, bija Rainis, bet poēzijas ziņā viņš stāv apakš Lapas Mārtiņa. Raiņa dzejoļi, publicēti ap 1905. g., ir pildīti ar proklamāciju un pagrīdes literatūras izteicieniem, patika

varbūt jaunai paaudzei. Es tos nevarēju lasīt bez īgnuma. Tulkot un svešu ideju apstrādāt Rainim vēl izdodas, bet dzejot patstāvīgi viņš nav spējīgs”¹⁷.

Savukārt Rainis pats, 1920. g. 28. septembrī LA gada svētkos, pateikdamies savā un Barona tēva vārdā, izcēla “Augstskolas lielo toleranci: visiem taču esot zināms, ka viņš ir sociāldemokrāts — ne vien pēc piederības pie šīs partijas, bet arī pēc savas pārliecības, un tomēr augstskola arī uzņēmusi savu spožu locekļu vidū. Šādā garā strādāt viņš novēl augstskolai arī turpmāk”¹⁸. Zīmīgi, ka pašu goda biedra diplomu Rainim pasniegda LU rektors Mārtiņš Zīle, prorektors Persijs Zīlīte un profesors Arnolds Spekke tikai 1927. g. 2. oktobrī, kad dzejnieks jau bija izglītības ministrs Margēra Skujenieka kreisajā ministru kabinetā. Goda biedra statuss ļāva Rainim piedalīties LU padomes sēdēs ar balsstiesībām, ko viņš retumis arī izmantojis. Rainis piedalījies vai vismaz interesējies par LU Satversmes izstrādāšanu, ko veica rektora E. Felsberga vadībā (apstiprinot šo Satversmi, 1923. g. Latvijas Augstskolu oficiāli nosauca par Latvijas Universitāti).

Atsaucoties uz profesora Kārļa Baloža polemisko runu Saeimas budžeta debatēs, Ā. Šilde apgalvo, ka Rainim neesot piešķirts docenta nosaukums LA pārāk stingri definēto mācībspēku vērtēšanas kritēriju dēļ, lai gan viņu kā labu latviešu valodas pazinēju varētu piesaistīt LU Filozofijas un filoloģijas fakultātei, un Balodis to apzīmējis par netaisnību¹⁹. Man nav ziņu, ka Rainis formāli būtu centies kļūt par docentu universitātē, viņu tolaik saistīja darbs Saeimā, vairākos teātros, Kultūras fondā, neskaitāmi sabiedriski pienākumi, arī radoša darbība dzejā un drāmā, taču nav izslēgts, ka šādu vēlmi universitātei vai tās pārstāvjiem impulsīvais un vispusīgais Rainis būtu izsacījis.

Par to varētu liecināt vairāki izteikumi dienasgrāmatās. 1920. g. 16. decembrī Rainim bija četru stundu gara saruna ar seno paziņu, vēlāko filozofijas profesoru Pēteri Zālīti,

kurš atnāca sūdzēties, ka fakultāte neatzīstot viņa Vācijas *Dr. phil.* grādu par Krievijas maģistra grādam atbilstošu. Zālītis aizrāda, ka “neviens no augstskolas profesoriem nav dakteri, izņemot Endzeliņu, Zālīti un prof. Balodi”. Viņš aicināja Raini — “lai lasot lekcijas Latvijas augstskolā. Vai lai pats piesakoties, vai lai gaidot, kad aicina”. Rainis tālāk piemetina: “Augstskola — kulturāls centrs, un viņas interesēs pievilkt visus kultūras spēkus, tādēļ nolēmu gaidīt. Zālītis saka, ka es varētu lasīt lekcijas juridiskā un filoloģiskā fakultātē. Man tiesības lasīt lekcijas kā tieslietu kandidātam un profesora tiesības literatūrā kā dzejniekam. Tāpat varot lasīt par valodniecību — kā valodas radītājs. Endzeliņš esot mans pretinieks — jo es Milēnbaha pretinieks un viņš Milēnbahu atzīstot. Endzeliņš nav gribējis, ka mani ceļ par goda locekli.”²⁰

Cita līdzīga satura saruna Rainim bijusi vēl 1926. g. janvārī ar kreisi noskaņotiem lauksaimniecības profesoriem A. Kirhenšteinu un P. Nomalu: “K. lamā Zālīti: jāatlaižot [...] lai mani Zālīša vietā; man par skaidru galva. Menderi arī nepielaizot juristi, kaut tam zinātniski raksti, kādi? Valteri vēl par docentu.”²¹

1925. g. 6. novembrī Rainis vēstulē pateicas tiesu medicīnas speciālistam Ferdinandam Neireiteram (vēlākajam Vācu Dabaspētnieku akadēmijas *Leopoldina* loceklim), kurš Rainim piesūtījis savu LU iestājelekcijas tekstu ar tajā iekļauto Raiņa četrindi: “Jūsu runa un viņas priekšmets mani ieinteresēja kā jau bijušu juristu, un Jūsu uzskati, kas iziet uz mūsu dzīves humanizēšanu, man ir ļoti simpātiski un tuvi; es nožēloju, ka nepiederu pie cildeniem pētišanas un mācību spēkiem mūsu tieslietu fakultātē.”²²

Šie piemēri liecina, ka Rainis visu laiku saglabājis mērenu interesi līdzdarboties LU, lai gan ar humanitāro un sociālo fakultāšu konservatīvajiem mācībspēkiem viņam nav īsti pa ceļam, un uzaicinājums līdzdarboties viņam piekritīgajās jomās no Universitātes puses neseko.

Raiņa dienasgrāmatās vairākkārt pavīd labvēlīgi izteikumi par dažiem rektoriem — profesoru E. Felsbergu (“viens no vispatīkamākajiem cilvēkiem”²³), un profesoru J. E. Rubertu, tāpat par Arvedu Švābi, Teodoru Celmu, literatūras lektoru Teodoru Zeifertu. Par veco profesoru Jāni Lautenbahu-Jūsniņu Rainis izsakās goddevīgi: “Ļoti patīkams cilvēks. Solījos no viņa mācīties vecumu.”²⁴ Tuvākie domubiedri universitātē Rainim bijuši profesori K. Balodis, A. Kirhenšteinš, P. Nomals, A. Švābe, ar kuriem viņš samērā bieži kontaktējies un no kuriem guvis informāciju par stāvokli universitātē.

Toties par Jāni Čaksti gan kā par Valsts prezidentu, gan kā par LU profesoru un goda doktoru Rainis izsakās nepelnīti negatīvi, pat nievīgi²⁵. LU piekto gada svētkus 1924. g. 28. septembrī Rainis savā dienasgrāmatā raksturo šādi: “Uz augstskolu 12 līdz 2, nav runu, 1/2 3 Operā, es neēju. Čakste prof. *honoris causa*, jocīgi. Zīle tura gandrīz teoloģisku runu, skandāls.”²⁶ Tomēr J. Čakstes piemiņas krājumā Rainis un K. Skalbe snieguši pirmajam valsts prezidentam veltītus izjustus piemiņas dzejoļus²⁷.

Daudzās ievēribas cienīgās parādības LU dzīvē Rainis tā kā nepamana, viņa dienasgrāmatās, piem., nav pieminēta Paula Valdena triumfālā, bet vienlaikus nerezultatīvā viesošanās Rīgā, 1924. g. Toties Raini satrauc studentu sociālās problēmas, biedē nepietiekamā sociālā un nacionālā tolerances universitātē, viņaprāt, pārāk sakāpinātais nacionālisms. Tas īpaši izpaudās daudzu korporantu un Latvju Nacionālā kluba aktīvistu izdarībās, arī tādās, kas bija vērstas pret Raini personiski — starpsaucieni un klepošana viņa runu laikā, Raiņa vārda aizķēpāšanās uz bulvāra nosaukuma plāksnītes pie LU galvenās ēkas 1922. g. maijā, kuras dēļ Rainis pat atteicies uzstāties šajā ēkā²⁸ utt. Rainis pauda konsekventu sociāldemokrātisku nostāju, bija (līdz ar Aspaziju) kreisās studentu biedrības “*Zemgalija*” (kādu laiku pastāvēja ar nosaukumu “*Stars*”)

goda filistrs, sacīja runu tās trīsdesmit gadu jubilejas sarīkojumā Lielajā ģildē 1925. g. oktobrī (par to sīkāk manā rakstā K. Bambergas piemiņas krājumā)²⁹, līdzdarbojies kreisi noskaņotā studentu izdevumā "Studentu Dzīve".

Visumā Raiņa attieksme pret LU bija daļiņa. Atzīstot tās nozīmīgumu Latvijas valstij, viņš saskatīja arī tās nepilnības un savā ziņojumā LSDSP 12. kongresam (1927. g. 2. aprīlī) rakstīja rūgtuma pilnus vārdus par augstskolu, par kuras goda biedru ir ievēlēts: "Lielā līdzekļi doti Latvijas Universitātei, tā aptver gandrīz visus zinātņu laukus, tehniskās un humanitārās zinātnes. Līdzekļi nav bagātīgi, bet pietiekoši, tie ir lielāki, kā spēj dot kaimiņu valstis. Gars, kas Universitātē valda, nav tas, kāds ir noteicošais republikā. Universitātei demokrātisks gars ir svešs un pat pretīgs, Universitāte ir reakcijas stiprā pils. Vajadzētu nostādīt, lai to nevar pārņemt Universitātei savu profesoru sastāvu nav piemērojuse demokrātisma garam."³⁰

No vienas puses, Rainis cīnījās par demokrātiju, brīvdomību universitātē, universitātes "gara" kardinālu pārveidošanu, sniedza eiropiešu nākotnes skatījumu, vērsās pret provinciālismu un nacionālu šaurību, vēlējās redzēt LU eiropiešāku, modernāku, tolerantāku. No otras puses, viņš ignorēja LU kā nacionālas universitātes specifiku, nepietiekami vērtēja tautiskos ideālus un mācībspēku sasniegumus, piem., baltologijā. Savā ziņā Rainis bija svešinieks tālaika Latvijas sabiedrībā, viņš vērtēja norises no pasaules augstumiem, apsteidza laiku. Viņš vēlējās katalizēt modernitātes procesus, bet sabiedrība to vēl neņēma pretī, un neesmu pārliecināts, vai arī šodien būtu gatava tos pieņemt.

Raksturīgs ir Raiņa vēlējums t. s. darba studentiem 1925. g.: "Mūsu tauta var cerēt uz nākotni tikai tad, ja viņa ir augsti kultūrela tauta [...] Jums jāstrādā ne vien mūsu tautai, bet arī citām tautām — cilvēcei [...] Salīdzinot jūs ar pilsonisko jaunatni, jāsaka, ka te ir uzskati, tur nav un arī nevar būt. [...]

Zinātne jums ne vien jānes tautā, bet jāattīsta arī tālāk, jo tagadējā zinātne ir pilsonības radījums; viņa nav paliekoša."³¹

Tas liedza Rainim gūt universitātes mācībspēku un studentu vairuma atbalstu. Toreizējā Latvija rādījās Rainim par šauru, viņa pārliecība bija tā, ka "latviešu tauta var pastāvēt un pastāvēs gadu tūkstošus, ja tikai viņai būs visaugstākie cilvēces mērķi", ka tā pastāvēs, ja ielies "tālajā cilvēcē kā viņas cienīgi locekļi."³² Viņš domāja līdzīgi kā Pauls Kalniņš, kurš 1918. g. 18. novembrī valsts proklamēšanas aktā izsacījās, "ka brīvā neatkarīgā Latvija mums (sociāldemokrātiem — J. S.) tomēr nav mērķis, bet tikai līdzeklis mūsu mērķu sasniegšanai — [...] sociālistiska republika brīvā tautu savienībā"³³. Šis viedoklis un toreizējās LSDSP dogmatiskā, dažbrīd pat sektantiskā politika un taktika lielā mērā attālināja Raini no pārsvarā nacionāli noskaņotajām mācībspēku un studentu aprindām LU. Raini kā sociāldemokrātu šīs aprindas neieredzēja un samierināšanās nenotika pat Raiņa bēres. Tiesa, Rainis pats bija izolēts LSDSP aprindās, viņa viedoklis bija gan nacionāls, gan sociālistisks. Savā dziļākajā būtībā viņš bija individuālists, kā to labi pamatojis Jānis Kalniņš savās grāmatās par Raini. Arī pats Rainis atzīst, ka "mana vientulība būs iemesls manam sociālismam"³⁴, tomēr ticot, ka aiz viņa ir jaunatnes masa, pamatšķira, kurā atbalsojas viņa ģenerētās idejas un kas tās īsteno.

Arī LU atsacīšanās izvirzīt Raiņa kandidātu Nobela prēmijai 1926.–1929. g., kuras reāla piešķiršana, bez šaubām, būtu stipri problemātiska, ir viens no posmiem sarežģītajā attiecību kompleksā. Šķiet, LU kolēģu morālais pienākums toreiz būtu vismaz ieteikt un atbalstīt pretendentu augstajai prēmijai, kaut vai, "lai panāktu augstākā apbalvojuma piešķiršanu savai mazajai zemei", kā rakstīja pats Rainis beļģu valstsviram — sociālistam K. Heismanam³⁵.

Katrā ziņā, pretrunīgās tendences LU attīstībā, tās attieksme pret Raini un citiem

iekšējiem “opozicionāriem” pelna dziļāku un nopietnāku izpēti, īpaši tuvojoties LU 100. gadadienai.

Raiņa veikumi izglītības ministra amatā

Vēstures literatūrā un Raiņa biogrāfijās plaši iztirzāti neveiksmīgie mēģinājumi kļūt par Satversmes sapulces priekšsēdētāju un Valsts prezidentu, kur Rainim bija jāpiekāpjas J. Čakstem. Mazāk izgaismota Raiņa darbība izglītības ministra amatā M. Skujenieka “kreisās koalīcijas valdības” laikā (1926. g. dec.–1928. g. febr.), par ko rakstījis Raiņa biogrāfs Antons Birkerts³⁶, bet mūsdienās R. Treijs³⁷ un I. Ronis³⁸.

Kā izriet no Īvandes Kaijas atmiņām “Mana dienasgrāmata” (1931), viņa pielikusi daudz pūļu, lai iesaistītu Raini Kārļa Ulmaņa Ministru kabinetā jau tūdaļ pēc Raiņa pārrašanās no trimdas, 1920. g., kad pēc Satversmes sapulces ievēlēšanas tika veidots jauns Ministru kabinets. 30. maijā Ī. Kaija (K. Ulmaņa kaismīga cienītāja un vienlaikus arī Aspazijas labvēle) vēstulē K. Ulmanim ierosināja piedāvāt Rainim izglītības ministra posteni, neatkarīgi no sociāldemokrātu frakcijas atbalsta; pat ja Rainis atsacītos, piedāvājums vien viņam dotu lielu morālistu gandarījumu. Sarunā ar Ī. Kaiju K. Ulmanis sacīja, ka dziļi cienot Raini kā dzejnieku un cilvēku, taču pārliecināt pilsoniskās frakcijas par šo kandidatūru nebūšot iespējams³⁹.

Raini togad iecēla par Izglītības ministrijas Mākslas departamenta direktoru, un viens no pirmajiem viņa uzdevumiem bija līdzdarboties Bulduru konferencē (1920. g. 7. aug.–6. sept.), kurā Bulduru kazino telpās sanāca visu jaundibināto, bet starptautiski neatzīto Baltijas valstu, kā arī Somijas un Polijas pārstāvji, lai lemtu par savstarpējo sadarbību, arī intelektuālajā jomā⁴⁰. Bulduru konferenci rosināja un vadīja Latvijas ārlietu ministrs Zigrīds Anna Meierovics kopā ar Ministru prezidentu Kārli Ulmani, bet Rainis tika ievēlēts par kultūras un sociālo

lietu komisijas priekšsēdētāju. Raiņa vadītā komisija apsprieda universitāšu mācībspēku un mācību līdzekļu apmaiņu, nacionālo koledžu dibināšanu, materiālu vākšanu par konferējošo valstu mākslu, kopēju mākslas almanahu, mākslas izstāžu sarīkošanu un apmaiņu, mākslinieku, zinātnieku un avižnieku konferenču un kongresu rīkošanu, kopēju Baltijas mākslas un zinātnes biroja dibināšanu. Šie nodomi tika ierakstīti veselu mēnesi ilgušās konferences rezolūcijā 3. septembrī⁴¹. Taču Rainim bija jāviļas komisijas darba rezultātos, turklāt lēmumus neparakstīja Lietuva, bet neratificēja ne Somija, ne Polija. Atskaitē par Bulduru konferenci t. s. Raiņa klubā (1920. g. 18. septembrī) Rainis veltīja rūgtus pārmetumus Somijai par tās augstprātīgo un noraidošo nostāju zinātnes konvencijas jautājumā, atsakoties palīdzēt kultūras ziņā zemāk stāvošām un karā vairāk cietušajām Baltijas valstīm⁴².

Par izglītības ministru Rainis kļuva tikai 1926. g. nogalē, turklāt viņa kandidatūra sākotnēji izraisīja iebildes pašu sociāldemokrātu frakcijā. Tikai Feliksa Cielēna kategoriskā iestāšanās par Raini ļāva atrisināt jautājumu pozitīvi: “Ulpe un vēl kāds norādīja, ka Rainis nav piemērots ministra amatam, jo viņš nekā nezina no skolu prakses [..]. Atzīstot pilnos apmēros šos lietderības motīvus [virzīt Raiņa vietā Kārli Dēķenu — J. S.], tomēr aizstāvēju Raiņa kandidatūru. Atgādināju Raiņa ciešanas 1923. g., kad mēs viņu neaicinājām valdībā. Otrreiz šādu konfliktu ar Raini nekādā ziņā nedrīkstam pieļaut. Turklāt Rainis ar savu morālo autoritāti un aizrautīgo garu varēs labi sekmēt demokrātijas nostiprināšanos mūsu skolās, it īpaši vidusskolās un augstskolās, no kurienes tagad nāk daudz fašistiski noskaņotu elementu”, atceras F. Cielēns savos memuāros⁴³.

Raiņa izvēle par ministru attaisnojās pilnā mērā — viņš bija viens no darbīgākajiem, efektīvākajiem un tālredzīgākajiem izglītības ministriem pirmskara Latvijā. Turklāt jāievēro, ka Izglītības ministrija tolaik vienlaikus

darbojās arī kā Kultūras ministrija, kuras kompetencē bez skolām bija arī mākslas iestādes, teātri, Opera, bibliotēkas, arhīvi, Pieminekļu valde, Kultūras fonds, arī Latvijas augstskolas. Rainis, saprotams, pamatā akcentu lika uz skolām, uz izglītības demokrātizāciju, izceļot principu, ka jāaudzina ne pavalstnieki, bet brīvi pilsoņi. Viņš izveidoja spēcīgu tautas izglītības reformu komisiju Raiņa Liepiņa vadībā, kura gan drīz pēc “kreisās valdības” krišanas izjuka. Nākamā izglītības ministra, sīvā Raiņa oponenta un bijušā LU rektora Augusta Tenteļa laikā iecerētās reformas tika apturētas, vai pamazām ievirzītas citā gultnē.

Neskarot izglītības un kultūras reformu tēmu, kura Latvijā joprojām ir aktuāla, tāpat kā Raiņa protežētā mazākumtautību izglītība un izglītība Latgalē (līdz Raiņa ministru trēšanai tā neskaitījās prioritāra), minēsim *Academia-200* gada norišu kontekstā trīs mazāk pamanītus Raiņa veikumus ministra amatā, kas vairāk saistījās ar zinātņi un akadēmisko dzīvi. Tie ir: 1) “Latviešu konversācijas vārdnīcas” sākšana; 2) Latvijas vācu privātaugstskolas — Herdera institūta — legalizēšana; 3) Zinātņu akadēmijas dibināšanas jautājuma aktualizēšana Latvijā. Turklāt ar ministra Raiņa gādību tika izdalīti 20 ha meža zemju Bergos, lai sāktu reāli veidot Brīvdabas muzeju, kura Paula Kundziņa 1928. g. varēja pārvest un uzstādīt pirmo etnogrāfisko celtni⁴⁴.

Zinātņu akadēmijas meti Latvijā

Doma par Zinātņu akadēmijas dibināšanu ir pavīdējusi jau Latvijas neatkarības sākumos, pirmā izglītības ministra K. Kasparsona laikā, kad tika spriests par Zinātņu komiteju (akadēmiju) pie Izglītības ministrijas. Ar 1920. g. 1. oktobri darbā stājās tās priekšsēdētājs J. Endzelīns, kura pienākums būtu “pārzināt un atrisināt visus svarīgos jautājumus, kuri attiecas uz saskaņotu zinātniskās pētišanas un zinātniskās izglītības attīstību Latvijā”. Taču LU Padome nevēlējās izcelt

algu ziņā atsevišķus zinātniski veiksmīgākus profesorus un 1922. g. toreizējā finanšu ministra Ringolda Kalninga taupības režīma ietvaros šo pozīciju svītvoja no IM budžeta. Tā tas turpinājās no gada uz gadu, par ko kritiski izsacījās profesori P. Zālīte, K. Balodis u. c.⁴⁵, taču, šķiet, gluži piemirsta ZA iecere nebija. Kad Raini 1925. g. atbrīvoja no Nacionālā teātra direktora amata, viņš sprieda, ka toreizējais izglītības ministrs Arvids Kalniņš (vēlākais mežzinātnieks, akadēmiķis) varētu viņam kompensācijai izkārtot vēl nenodibinātās Latvijas Zinātņu akadēmijas priekšsēdētāja vietu (ieraksts dienasgrāmatā 1925. g. 17. jūn.)⁴⁶.

1927. g. Latvijas ģenerālkonsuls Norvēģijā Arturs Vanags atrakstīja izglītības ministram Rainim par nesen notikušo Kristiānijas (Oslo) zinātniskās biedrības pārtapšanu Norvēģijas Zinātņu akadēmijā, kura turklāt atzīmēja savu 70 gadu jubileju. Bez ievērojamiem zinātniekiem šīs ZA locekļu skaitā bija polārpētnieki Fritjofs Nansens, Roalds Amundsens, rakstnieks Henriks Ibsens u. c. Uz A. Vanaga rosinājumu dibināt Zinātņu akadēmiju arī Latvijā, Rainis reaģēja zibenīgi, sniegdams interviju laikrakstiem “Jaunākās Ziņas” un “Sociāldemokrāts”:

“Latvijas ģenerālkonsuls Norvēģijā piesūtījis ministrijai garāku rakstu par Zinātņu akadēmiju Norvēģijā, ierosinādams tādu dibināt arī Latvijā. Akadēmijai būtu liela nozīme zinātnieku izglītības padziļināšanas un izkopšanas darbā un tāpat arī valsts kultūrlā līmeņa pacelšanā. Norvēģijā tikpat daudz iedzīvotāju kā Latvijā, bet viņa spēj izsniegt lielas summas zinātnes veicināšanai. Zinātņu akadēmija profesoriem ir gandrīz tas pats, kas studentiem universitāte. Latvijā jautājums par Zinātņu akadēmijas dibināšanu vairākkārt pārrunāts. Principā tam piekritu un darīšu visu iespējamo, lai mūsu zinātniekiem būtu savs kopīgs centrs.”⁴⁷

Neaizmirsīsim, ka Rainis pats posās uz H. Ibsena jubilejas svinībām Norvēģijā 1928. g. nogalē, un tika arī mēģināts ievirzīt

viņa Nobela prēmijas projektu. Diemžēl norvēģu piemērs Latvijā netika likts lietā, LU vadība un rektors A. Tentelis ministra ierosinājumam neatsaucās, arī Ministru kabinets kopumā skeptiski vērtēja LU spējas nokārtot šo lietu. Raiņa laikā Zinātņu akadēmija Latvijā netika dibināta, līdz prof. P. Šmits jau pēc Raiņa nāves izveidoja 1932. g. privātu zinātņu akadēmiju pie Rīgas Latviešu biedrības⁴⁸, kurā Rainim, protams, vieta neatrastos. Valsts Zinātņu akadēmijas dibināšanu aktualizēja ministru prezidents K. Ulmanis pēc Baltijas intelektuālās sadarbības konferences ieteikuma (Kauņā 1935. g.), taču līdz pat LR bojāejai 1940. g. oficiāla Zinātņu akadēmija Latvijā tā arī nodibināta netika⁴⁹. To dibināja tikai pēc kara, 1945.–1946. g. kā Latvijas PSR Zinātņu akadēmiju. Te jāpiemetina, ka šīs akadēmijas ilggadējam akadēmiķim — sekretāram Vilim Samsonam, lai cik pretrunīgi mēs viņu šodien vērtētu, bija izšķirīga loma Raiņa akadēmisko rakstu veidošanā 1972.–1986. g.: bez viņa šāds izdevums nebūtu varējis tapt⁵⁰.

Herdera institūta oficiāla atzīšana

M. Skujenieka valdības laikā 1927. g. Rīgā tika oficiāli dibināta vācu privātaugstskola — Herdera institūts (*Institutum Herderianum Rigae*). Likumu par Herdera institūtu Rīgā parakstīja Valsts prezidents Gustavs Zemgals 1927. g. 31. maijā, bet to sagatavoja Izglītības ministrija Raiņa vadībā, precizējot institūta profesoru un pasniedzēju statusu. Herdera institūta uzdevums, kā sacīts likumā, “ir veicināt un izplatīt zinātņi Latvijas vācu tautības piederīgo starpā, gatavojot šīs tautības kulturelai darbībai vajadzīgos darbiniekus”. “Institūts aptver šādas nodaļas: 1) teoloģijas, 2) tiesību un valsts zinātņu, 3) humanitāro, 4) matemātikas un dabzinātņu. Herdera institūts ir pakļauts Izglītības ministrijai ar vācu izglītības pārvaldes priekšnieka starpniecību. Tiesības kontrolēt institūta darbību pieder Izglītības ministram vai viņa pilnvarotai atbildīgai amatpersonai”⁵¹.

Ar šo aktu noslēdzās sešus gadus ilga ceļš uz Latvijas valsts atzītu vācu minoritātes augstskolu, un tas bija viens no iespaidīgiem mazākumtautību tiesību respektēšanas aktiem. Herdera institūta dibināšana nebija tikama nacionāli noskaņotajiem LU profesoriem, taču lēmums pilnā mērā neapmierināja arī Baltijas vāciešus, jo Herdera institūta diploms nedeļa augstāko izglītību guvušo tiesības un institūtam bija liegts piešķirt akadēmiskos grādus.

Te jāatgādina, ka līdz Latvijas valsts dibināšanai Rainis bija vērsies arī pret Baltijas vāciešiem, piem., 1910. g. 6. oktobra dienasgrāmatas ierakstā: “Baltijas vācietība zaudē visu, ja viņa zaudē zvērisko egoismu un aprobežotību. Šīs mantas viņai jāaizstāv visciešāk, un instinktīvi viņa to vienmēr darījusi. Kamēr viņa būs dzīvības spējīga, viņa būs konservatīva, liberālisms viņā ir jau iziršanas process, citur visur tas ir progress un augšana.”⁵² Jau pirms 1905. g. revolūcijas ar pseidonīmu *Henricus Lettis* viņš R. Blaumaņa “Pēterburgas Avīžu” literārajā pielikumā (1902, Nr. 104) publicējis satīrisku dzejoli “Baltiešiem”, kur salīdzina latviešu un baltvāciešu gara gaitas Baltijā un pārmet vietējiem vāciešiem, ka tie nogulējuši latviešu nākotnes potences⁵³, tādējādi būtībā polemizēja ar A. Bilenšteina izteikto neticību latviešu nācīgas progresam. Taču gan A. Bilenšteina, gan Vecā Stendera devumu latviešu labā un viņu veikuma zinātnisko vērtību viņš pratis novērtēt un šos vācu gara darbiniekus nekad nav kritizējis.

Neatkarīgās Latvijas laikā 20. gados radās cerība uz Baltijas vācu iekļaušanos Latvijas demokrātiskajā sistēmā, kas gan attaisnojās tikai daļēji un kam pārvilka svītru 30. gadi. Zinot Raiņa noraidošo attieksmi pret Baltijas vāciešiem pirms Pirmā pasaules kara, rodas jautājums, vai viņa nostāja mainījās. Taču jāņem vērā gan minoritāšu politika Latvijā (īpaši spilgtā politika Paula Šīmaņa nostāja, kas netieši atbalstīja M. Skujenieka valdību), gan arī tālaika Vācijas Veimāras republikas vēstnieka

Ādolfa Kestera, sociāldemokrāta (kas iepriekš Veimāras republikā bija bijis pārmaiņus ārlietu un iekšlietu ministrs), atbalsts vācu kultūrāli nacionālajai autonomijai un Herdera institūtam, panākot finanšu līdzekļu piešķiršanu institūta darbībai un arī redzamu vācu zinātnieku vieslekciju organizēšanu Rīgā⁵⁴. Katrā ziņā, Herdera institūtā izvērsās pētījumi filozofijā, Latvijas vēsturē un citās jomās, tika piesaistīti ievēribu guvuši zinātnieki — K. Kupfers, L. Arbuzovs, R. Vitrams, J. Hēns, K. Stāvenhāgens, L. Makenzens, V. Klumbergs u. c. Kaut arī pēc Hitlera nākšanas pie varas Vācijā un K. Ulmaņa autoritārās kultūras politikas sākšanas Herdera institūts pamazām pakļāvās vācu šovinisma vilnim, tā profesoru paliekošais devums Latvijas vēstures izpētē joprojām gaida izsvērtāku izvērtējumu, nemaz nerunājot par ievērojamu vācu zinātnieku (tostarp M. Planka, O. Špenglera, R. Eikena, F. Zauerbruha, F. Meinekes, H. Rottfelsa u.c., kopskaitā 200) vieslekcijām, kas ar Herdera institūta starpniecību bagātināja Rīgas zinātnes dzīvi⁵⁵.

Latviešu konversācijas vārdnīca

Rainis savā ziņā ir stāvējis pie Latvijas kultūras pērles — “Latviešu konversācijas vārdnīcas” (1927–1940) šūpuļa. Proti, kā izglītības ministrs jau kopš savas ministra darbības sākuma, saistībā ar valsts desmit gadu pastāvēšanas jubileju 1928. g., viņš rūpējās par šāda izdevuma sagatavošanu.

Jāatgādina, ka jaunības gados Rainis, tolaik vēl advokāts Pliekšāns, līdzdarbojās pirmajā, Jēkaba Dravnieka izdotajā latviešu “Konversācijas vārdnīcā” kā līdzstrādnieks tiesībzinātnēs, politikā un sociālajos jautājumos⁵⁶.

1927. g. 12. februārī notika pirmā “Latviešu konversācijas vārdnīcas” sagatavošanas apspriede, kas nolēma izdot vārdnīcu A. Gulbja apgādā ar prof. A. Švābi kā galveno redaktoru, subsidējot to ar 25 000 latu no Kultūras fonda līdzekļiem⁵⁷. Gan A. Gulbis, gan A. Švābe tajā laikā bija Rainim visai tuvi

cilvēki, tāpat kā daudzi jaunās enciklopēdijas pirmie līdzstrādnieki. 1927. g. 15. novembrī iznāca šī lielizdevuma pirmā burtnīca, pēc tam ik mēnesi — pa burtnīcai. Izdevumu jau sākotnēji atzinīgi novērtēja latviešu sabiedrība, uzsverot, ka vārdnīca nav tikusi veidota pēc ārzemju (Brokhauza vārdnīcas) paraugiem, bet sastādīta oriģināli (tika gan piezīmēts, ka neproporcionāli daudz vietas ierādīts šķirklim “Adventisti”)⁵⁸. “Latviešu konversācijas vārdnīca” izvērtās ne tikai par pieminekli pirmās Latvijas Republikas laikam, bet arī par nepārvērtējamu kultūrvēsturisku izziņas avotu, kura nozīmība nav zudusi arī mūsdienās.

Rainis letonistikas kontekstā

Zinātniskus pētījumus letonistikā Rainis nav veicis, nav atstājis arī vadlīnijas tādu izpildei, taču visu mūžu centies iedziļināties Latvijas un latviešu jēdziena izpratnē, iekļaudams savā nemirstīgajā daiļradē valodas, vēstures, folkloras un etnogrāfijas elementus. Turklāt viņš ir izteicis būtiskus spriedumus par latviešu nāciju, latviešu valodu un vēsturi visa mūža garumā — gan jaunstrāvnieku laikos, gan vēlāk — nereti aforismu veidā, kas pelna ievēribu kaut vai tādēļ, ka atziņas izteicis Rainis. Tie iestrādāti viņa dienasgrāmatās, piezīmēs, vēstulēs, Raiņa rakstos par Latviju un latviešiem 1897. g. un 1908. g., rakstā “Vecās strāvas pēdējs gads” (1903), Raiņa sniegtajos komentāros par paša darbiem dažādos laikmetos (1925)⁵⁹. Rainis ir runājis par tautas raksturu⁶⁰, par ģeogrāfisko faktoru ietekmi (jūra, reljefs)⁶¹, par nācijas apdāvinātību⁶², par tautas organizēšanos⁶³, arī par mazo nāciju lomu vēsturē, par Latvijas valsts tapšanu un par Latvijas vēsturi, kura tikai topot.

Vēl jaunstrāvnieku gados Rainis pauž optimismu par latviešu nākotni pat tolaik ierobežojoties Krievijas impērijas ietvaros: “Latviešu tauta nav ne nogurusi, ne arī izmisis, bet pilna zaļoksneju spēku un cerību; tā vēlas dzīvot vērīnīgu, nevis Baltijas vāciešu

šauro, novecojušo uzskatu iežogoto dzīvi, tā vēlas darboties līdzī plašajā krievu dzīvē, kur ir iespējams lielajai tēvzemei kalpot ar visiem spēkiem, kā to darija, piemēram, nelielais Valdemārs, kam bija tik daudz nopelnu krievu jurniecības attīstībā un jurskolu dibināšanā.

Patstāvīgu valsts dzīvi latviešu tauta nekad nav dzīvojuši. Latviešiem nav vēstures. "Toties ir nākotne plašajā Viskrievijas dzīvē," — pauž jaunie, cerību pilnie spēki, kas augstāk vērtē vēl nerakstītu nākotni nekā jau uzrakstītu pagātni. "Nav vēstures, bet ir etnogrāfija," saka latviešu nacionālisti un cilvēki, kas apmierināti ar mazumiņu un it īpaši paši ar sevi, kas nekur netiecas un netīko ne pēc kā cita kā vien noslēgtības."⁶⁴

Kopš 1897. g. "Fausta" tulkojuma, Rainis sevi pozicionējis kā latviešu modernās valodas radītāju. Atgriežoties pie savas tālaika polemikas ar valodnieku K. Mīlenbahu, ko pēdējā laikā K. Mīlenbaha kontekstā objektīvi aplūkojusi I. Druviete⁶⁵, Rainis 1925. g. pauž šādu nostāju:

"Galvenie uzbrukumi no veco valodnieku puses tika vērsti pret "vārdu strupināšanu" — piem., ilgošanās vietā man bija — ilgas, gaidīšanas vietā — gaidas, mirdzēšanas vietā — mirdza u.t.t. Tad pret izloknes un pa daļai arī leišu valodā lietotu vārdu pārņemšanu uz latviešu rakstu valodu; beigās pret jaunu vārdu radīšanu, kaut arī piemērojoties valodas likumiem.

[..] Mana jaunā valoda mūsu valodniekiem, arī slavenajam un nopelniem bagātajam Mīlenbaham, likās gan kā sveša, jaunizdomāta no nejēdzīga un iedomīga jaunekļa, bet patiesībā un manā apziņā mana jaunā valoda bija tā pati senā tautas valoda, tikai dziļāk uztverta un saprasta un tālāk attīstīta. Jaunais rakstnieks tautas valodā dzīvojis dziļi iekšā ar visu savu būtņi, kamēr vecie valodnieki valodu tikai zināja un pētīja teorētiski un nebija tanī laikā to vēl pietiekoši izzinājuši un izpētījuši. Raksturīgi, ka daudzi veci vārdi, kas atrodami Stenderī, pat Ulmani

[K. K. Ulmaņa 1872. g. vārdnīcā, — J. S.], mācītiem valodniekiem izlikās kā rakstnieka jaunizdomāti.

Kā vispārēja piezīme jāsaaka te: valoda kā dzīvs organisms aug un attīstās savos orgānos, savos lietotājos, t. i., tautā un rakstniekos, kamēr valodnieki uzņemas lielo valodas pētīšanas, reģistrēšanas, kārtošānas un sistematizēšanas darbu, kurš ir ļoti svarīgs un cienījams darbs. Bet savu uzdevumu valodnieki pārprot, kad grib uzņemties arī valodas jaunradīšanu un tālākattīstīšanu, ko izdara tautas dzīvais organisms pats. Valodnieku sastādītā un izdomātā valoda — tā ir mākslisks ražojums."⁶⁶

Rainis aizvadīto cīņu rezumē šādi: "…mana jaunā latviešu valoda uzvarēja; viņa ir ne vien tagadējā literāriskā valoda, kurā raksta rakstnieki, viņa ir arī tikusi par oficiālo valodu. Mani valodas jaunradīšanas principi, arī "strupināšana", ir palikuši par vadošiem principiem latviešu valodas pārbūvē un tālākveidošanā. Jaunā valoda ir noticis fakts, viņa ir uzvarējusi, — bet zaudējis ir tas, kas par viņu cīnījās [Rainis — J. S.], zaudējis pilnīgi pēc visiem traģēdijas likumiem. Cienījama valodnieka [K. Mīlenbaha — J. S.] pēcnieks [J. Endzelīns — J. S.] lielajā monumentālajā latviešu vārdnīcā bijis tik objektīvs, ka pūlējies izdzēst pēdas par kādreizējo cīņu un tās vedēju [Raini — J. S.]"⁶⁷

Raiņa apgalvojums, šķiet, ir subjektīvi iekrāsots, taču valodnieku un literātu lomas samēri vērtējami latviešu valodā jau kopš J. Alunāna un A. Kronvalda laikiem. Jānorāda, ka Raiņa idejiskais (un savā ziņā arī politiskais) oponents J. Endzelīns 1930. g. Raini tomēr piemin latviešu valodas izkopēju skaitā līdzās J. Alunānam, A. Kronvaldam un K. Mīlenbaham, lai gan dažus viņa valodnieciskos jauninājumus vērtē kritiski⁶⁸.

Letonisti var diskutēt par to, cik lielā mērā Raiņa paša izteikumi dienasgrāmatā⁶⁸: "Es radīju valodu, es valsti. Es cīnījos par partiju, es par dzeju, "Ugunī un naktī" par kultūru, tagad "Sudr. Gaisma" par jaunu mīlu,

tad par sevis kopšanu, par tālo filozofiju, par nākotnes cilvēku⁶⁹ —, atspoguļo dižgara neapšaubāmos nopelnus un prioritāro devumu, cik dzejnieka pašvērtējumu un varbūt pārspīlētas ambīcijas? Šie ir zinātniski atbildami jautājumi, kaut atbilde allaž būs subjektīva. Bet Raiņa lomas izpratnei tie, manuprāt, ir pat nozīmīgāki nekā nenotikusi izvirzīšana Nobela prēmijai literatūrā.

Avoti un piezīmes

- ¹ Rainis. *Kopotī raksti*. 24. sēj., 281. lpp. Dienasgrāmatas un piezīmes. Rīga, 1986.
- ² Turpat, 234. lpp.
- ³ Turpat, 597.–598. lpp.
- ⁴ Turpat, 598. lpp.
- ⁵ Stradiņš J. Latvijas nacionālās augstskolas agrīnās ieceres. *LU Raksti. Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU, 2012. 780: 247–261.
- ⁶ Dāle P. Latviešu augstskola. *Dzimtenes Atbalss*. 1916. 26. marts. Nr. 24; 1916. 30. marts. Nr. 25; 1916. 2. apr. Nr. 26.
- ⁷ *Latviešu skolotāju delegātu darbība un lēmumi. Tērbatā, no 8.–13. jūnijam 1917. g.* Tērbata, 1917. 52 lpp.
- ⁸ Rainis. *Kopotī raksti*. 23. sēj., 99. lpp. P. Dauges raksts citēts šī sējuma komentāru daļā, 466. lpp.
- ⁹ Turpat, 143. lpp.
- ¹⁰ Stučka P. Latvijas Augstskolas lietā. *Cīņa*. 1917. 22. jūl.; Latvijas autonomijas lietā. *Cīņa*. 1917. 28., 29. jūl.
- ¹¹ Izglītības Komisariāta noteikumi par Latvijas augstskolu. *Cīņa*. 1919. 8. febr.
- ¹² Stučka P. *Rakstu izlase*. 2. sēj., 420. lpp. Rīga, 1978.
- ¹³ Kirhenšteins A. Latvijas augstskola. Grām.: *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. A. Bīlmana red. Rīga, 1928. 568.–574. lpp.
- ¹⁴ Stradiņš J. *Etīdes par Latvijas zinātņu pagātni*. Rīga: Zinātne, 1982. 233., 234. lpp.
- ¹⁵ Ģermanis U. *Ceļā uz Latviju. Raksti par mūsu vēsturi*. Vārby: Memento, 1990. 115.–121. lpp.
- ¹⁶ Dāle P. *Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./1920.) mācību gadā*. Rīga, 1921. 76. lpp.
- ¹⁷ Šmits P., Lapiņš J. Vēstules par rakstniecību. *Sējējs*. 1939. Nr. 2. 195.–197. lpp.
- ¹⁸ Latvijas augstskolas gada svētki. *Valdības Vēstnesis*. 1920. 29. sept. Nr. 222.
- ¹⁹ Šilde Ā. *Latvijas vēsture. 1914–1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts*. Stokholma: Daugava, 1976. 443. lpp.
- ²⁰ Rainis. *Kopotī raksti*. 25. sēj., 20.–21. lpp.
- ²¹ Turpat, 334. lpp.
- ²² Rainis. *Kopotī raksti*. 23. sēj., 312. lpp.
- ²³ Rainis. *Kopotī raksti*. 25. sēj., 81. lpp.
- ²⁴ Turpat, 29. lpp.
- ²⁵ Turpat, 337. lpp.
- ²⁶ Turpat, 244. lpp.
- ²⁷ Jāņa Čakstes piemiņai (J. Rainis, K. Skalbe). Krāj.: *Latvijas pirmais Valsts Prezidents Jānis Čakste. Ilustrēts piemiņas krājums*. A. Kurmis (red.). Rīga, 1928. 91. lpp.
- ²⁸ Rainis. *Kopotī raksti*. 23. sēj., 303. lpp.
- ²⁹ Stradiņš J. Kārlis Bambergis Latvijas zinātnē un sabiedriskajā dzīvē. Grām.: *Kārlis Bambergis dzīvē un darbā*. Rīga: Zinātne, 1993. 7.–27. lpp. (Par “Zemgaliņu” un Raini: 10.–15. lpp. un citur.)
- ³⁰ Rainis J. *Runas un intervijas*. Rīga: Zinātne, 1993. 298.–299. lpp.
- ³¹ Turpat, 254. lpp.
- ³² Turpat, 252. lpp.
- ³³ Citēts pēc: Kalniņš Br. *Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi*. Stokholma: Memento, 1993. 138. lpp. (Šis motīvs: “sociālistiska republika brīvu tautu savienībā” Raiņa 20. gadu runās, rakstos, dienasgrāmatu ierakstos atkārtojas daudzkārt. Pēdējā laikā to pieņemts saistīt ar Latvijas līdzdalību Eiropas Savienībā, kas, protams, nav “sociālistisks” veidojums, bet sociāli ieinteresēts gan).

- ³⁴ Rainis. *Kopotī raksti*. 24. sēj., 496. lpp.
- ³⁵ Rainis. *Kopotī raksti*. 23. sēj., 364. lpp.
- ³⁶ Birkerts A. Raiņa mūža pēdējais cēliens. Grām.: *J. Rainis. Dzīve un darbi. Biogrāfija un kopoti raksti*. XI sēj. Rīga: A. Gulbja apg., 1931. (Izglītības ministrs: 18.–23. lpp.)
- ³⁷ Treijs R. *Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas Republikas Valdības, Ministri savos darbos. 1918–1940*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998. 213.–220. lpp.
- ³⁸ Ronis I. Izglītības ministrs Rainis un Latvijas Universitāte. *LU Raksti*. 693. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga: LU, 2006. 43.–52. lpp.
- ³⁹ Kaija I. *Mana dienasgrāmata*. Rīga: Zelta Grauds, 1931. 104., 105., 110., 122. lpp.
- ⁴⁰ Stradiņš J. Beginnings of the Intellectual Entente of the Baltic States (1920–1935–1940). *RTU zinātniskie raksti. Humanitārās un sociālās zinātnes*. Sēr. 8., sēj. 18, Rīga, 2011. Pp. 11–18.
- ⁴¹ *Valdības Vēstnesis*. Rīga, 1920. 4. aug.–5. sept. Nr. 74–78 (Iv. Kaijas ziņojumi). Sk. arī: The Minutes of the Baltic Conference held at Bulduri in Latvia in 1920. Washington D.C. Latvian Legation. 1960. Pp. 40, 47–60.
- ⁴² Rainis J. *Runas un intervijas*. Rīga: Zinātne, 1993. 127.–132. lpp.
- ⁴³ Cielēns F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. II sēj. Lidingö: Memento, 1997. 304. lpp.
- ⁴⁴ Treijs R. *Latvijas valsts un tās vīri*. 213. — 220. lpp.
- ⁴⁵ Stradiņš J. *Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības*. Rīga: Zinātne, 1998. 5. nod. 95.–117. lpp.
- ⁴⁶ Rainis. *Kopotī raksti*. 25. sēj. 309. lpp.
- ⁴⁷ Tekošais darbs izglītības resorā. *Sociāldemokrāts*. 1927. 2. jūl. Nr. 143.
- ⁴⁸ Stradiņš J., Cēbere Dz. Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas darbība: saņemtais un nepaveiktais, 1932–1940. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1993. 3: 88–111.
- ⁴⁹ Stradiņš J. *Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības*. 105.–115. lpp.
- ⁵⁰ Stradiņš J. Akadēmiķa Viļa Samsona piemiņai (03.12.1920–17.09.2011). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2011. 4: 199–201.
- ⁵¹ Likums par Herdera institūtu Rīgā (*Institutum Herderianum Rigae*) [parakstījis Gustavs Zemgals]. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1927. 7/8: 130.–131. lpp.
- ⁵² Rainis. *Kopotī raksti*. 24. sēj., 364. lpp.
- ⁵³ Birkerts A. J. Raiņa dzīve. Grām.: *J. Rainis. Dzīve un darbi*. 126.–127. lpp.
- ⁵⁴ Rainis. *Kopotī raksti*. 25. sēj., 264., 327. lpp.
- ⁵⁵ Hehn J. von. Deutsche Hochschulaktivitäten in Riga und Dorpat zwischen den beiden Weltkriege. In.: *Die Universitäten Dorpat/Tartu, Riga und Wilna/Vilnius 1579–1979*. Böhlau Verlag. Köln, Wien, 1987. S. 263–276
- ⁵⁶ Birkerts A. J. Raiņa dzīve. Grām.: *J. Rainis. Dzīve un darbi*. 61. lpp.
- ⁵⁷ Rainis J. *Runas un intervijas*. Rīga: Zinātne, 1993. 337., 442. lpp.
- ⁵⁸ Latviešu konversācijas vārdnīca. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1927. 12: 555.–556. lpp.
- ⁵⁹ Visi šie raksti publicēti vai pārpublicēti Raiņa *Kopoto rakstu* 18. sējuma.
- ⁶⁰ Rainis. *Kopotī raksti*. 24. sēj. 168. lpp.
- ⁶¹ Turpat, 168.–169. lpp.
- ⁶² Turpat, 384. lpp.
- ⁶³ Turpat, 390.–391. lpp.
- ⁶⁴ Rainis. *Kopotī raksti*. 18. sēj. 162.–163. lpp. (“Vēstules no Latvijas par latviešiem”, ap 1897. g.). Vērtējot šīs atziņas, jāņem vērā, ka tolaik vēl neviens nebija izteicis ne tikai Latvijas valstiskuma, bet arī autonomijas idejas.
- ⁶⁵ Druviete I. Kārlis Mīlenbahs polemizē par “Fausta” tulkojumu. Grām.: *Kārlis*

- Milenbahs un viņa laikmets*. Rīga, 2014. 78.–80. lpp.
- ⁶⁶ Rainis J. *Jaunā atstrāva*. Grām.: *J. Rainis. Dzīve un darbi*. 9. sēj. Rīga, 88.–90. lpp.; Rainis. *Kopotī raksti*. 18. sēj. 627.–635. lpp.
- ⁶⁷ Turpat.
- ⁶⁸ Endzelīns J. *Latviešu valoda*. Grām.: *Latvieši. Rakstu krāj.* F. Baloža un P. Šmita redakcijā. Rīga: Valters un Rapa, 1930. 50.–53. lpp. (Par Raini 52. lpp.)
- ⁶⁹ Rainis. *Kopotī raksti*. 25. sēj., 157. lpp.

LESS NOTICED ACCOMPLISHMENTS OF RAINIS ON BEHALF OF LATVIA

Jānis Stradiņš
stradins@lza.lv

Summary

Keywords: *Higher School of Latvia (Latvijas Augstskola), Minister for Education, establishment of the Academy of Sciences, Herder Institute, Latvian Encyclopaedia (Latviešu Konversācijas vārdnīca), contribution to the Latvian Studies, University of Latvia*

The paper focuses on some less noted accomplishments or ideas of Rainis that are associated with the academic life of Latvia, with Rainis' point of view concerning the language and the history of Latvia in different stages of activity of the poet and thinker. In his diaries of year 1908 there appear Rainis' intention to become a professor, but in 1913 — the idea concerning the organisation of a Latvian higher school in Switzerland according to the pattern of Shanavsky University in Moscow or Danish People's University, and the main directions of such higher education institution's activities are highlighted. In 1920, Rainis together with Krišjānis Barons were elected as the first honorary members of the newly established Higher School of Latvia, but Rainis was not invited to become a lecturer at the UL, neither at the Faculty of Philosophy and Philology, nor at the Faculty of Economy and Law.

Being a social democrat, Rainis condemned the UL, especially the conservative spirit prevailing in some of its faculties, and there arose also conflict situations involving particular UL professors. In 1927, Rainis as Latvia's Minister of Education supported the idea of organising the Academy of Sciences in Latvia, legalised the German private higher education institution — the Herder Institute — and was one of the initiators of publishing the *Latvian Encyclopaedia (Latviešu Konversācijas vārdnīca)*. In separate articles, diaries and correspondence Rainis expressed significant ideas regarding the history and culture of Latvia, and the Latvian language, which should be more carefully studied by the experts of the Latvian Studies. He considered himself to be the creator of modern Latvian language and also the spiritual father of the idea of Latvian independence. However, being a social democrat, he did not consider independence as the ultimate goal but as a means for establishment of the social justice and further entry of Latvia into a wider family of democratic nations.

ASPAZIJA — LITERĀTE UN SABIEDRISKA DARBINIECE

Ausma Cimdiņa

ausma.cimdina@lu.lv

Atslēgas vārdi: *Latvijas Aspazija, pseidonīms, rakstniecība, politika, dzimums, jaunrade, recepcija*

Aspazija (1865–1943, dzimusi Johanna Emīlija Lizete Rozenberga) raksturota kā izcila dzejniece, dramaturģe, polemiste — viena no publiskajā telpā vispretrunīgāk vērtētajām personībām latviešu literatūrā un kultūrā. Viņas biogrāfija ir Latvijas sievietes–rakstnieces un politiski aktīva cilvēka, un arī laikmeta biogrāfija. Aspazijai ir izcila nozīme latviešu rakstniecības modernizācijā un intelektuālās diskusijas veicināšanā par cilvēciskās esības un dzīves jēgas, par sieviešu emancipācijas, tautiskās pagātnes un modernās sabiedrības, nācijas un valsts radīšanas pamatjautājumiem. Apcerējumos par Aspaziju, visbiežāk viņa raksturota kā izcila dzejniece, taču viņa ir arī viena no spilgtākajām un nozīmīgākajām lugu autorēm, kas pavērusi jaunu lappusi latviešu dramaturģijā, arī erudīta esejiste un polemiste. Par pseidonīmu izvēloties Aspazijas vārdu, viņa ir saskatījusi sev tuvu un radniecīgu dvēseli un prātu sengrieķu Aspazijā (Aspasia, sgr. Ασπασία). Atskaites sistēma un konteksts, kādā līdz šim parasti skatīta un vērtēta Aspazija, ir Rainis. Aspazija viņu tandēmā figurē kā sekundāra būtne, kaut gan Aspazijai ir sava unikāla vieta un nozīme latviešu nacionālās kultūridentitē un Eiropas ideju vēstures kontekstā.

“Aspazija! Cik pretenciozs, cik nejēdzīgs pseidonīms!” — Roalda Dobrovenska romāna “Rainis un viņa brāļi. Viena dzejnieka septiņas dzīves” lappusēs izsaucas Raiņa māsa Dora¹. Šāda reakcija — pārsteigums un neizpratne — pirmoreiz izdzirdot Latvijas Aspazijas vārdu, nav retums. Sevišķi cittaautiešiem, kam latviešu kultūras ainava sveša, Aspazijas vārds saistās ar Seno Grieķiju, pieņemot ka, piem., Aspazijas bulvāris Rīgas centrā ir nosaukts par godu Grieķijas Aspazijai. Taču kopš Jaunās strāvas laikiem² Latvijai ir pašai sava Aspazija — izcila rakstniece un sabiedriski politiska darbiniece, viena no viscilākajām, tiesa, arī vispretunīgāk vērtētajām, Latvijas kultūras personībām. Apjautas līmenī daudzu laikabiedru apziņā Aspazija šodien ir viens no latviešu nacionālās

kultūras dārgumiem, tomēr būtu problemātiski apgalvot, ka Aspazija ir arī latviešu nacionālās kultūras ikona, proti, ikonogrāfiski, zinātniski pētnieciski pēc noteiktas sistēmas aprakstīta un kanonizēta vērtība. Gan vēsturiskā griezumā, gan mūsdienu sociālās realitātes un literatūras un kultūras teoriju skatījumā — Aspazijas fenomens šodien uzdod vairāk jautājumu, nekā sniedz gatavu atbilžu.

Zīmīgi, ka 2008. g. Kultūras ministrijas paspārnē izveidotajā Latvijas kultūras kanonā Aspazija un viņas darbi nav iekļauti³. Tas varētu būt saistīts arī ar atbilstošas zinātniskās artikulācijas, kas aprādītu Aspazijas devuma kultūrvēsturiskās nozīmes un aktualitātes mūsdienu procesos, nepietiekamību. Rainim šajā ziņā tomēr ir laimējies: 20. gs.

70.–80. g. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upiša valodas un literatūras institūtā sagatavoja un klajā laida Raiņa Kopotu rakstu 30 sējumos (1977–1986) akadēmisko izdevumu, literārajā apritē atgriežot pēckara cenzūras laikā aizliegtos darbus, kā arī veicinot virkni monogrāfisku pētījumu par Raini klajā nākšanu. Aspazijai nācās samierināties ar Kopotiem rakstiem sešos sējumos (1985–1988) daiļliteratūras apgādā “Liesma” ar ievērojami mazāku pētniecisko kapacitāti. Tendenci koncentrēties uz Raini, Aspaziju viņam līdzās piecīšot kā latviešu dižgara radošajā biogrāfijā nenovēršamu faktu, iedzīvina padomju idejiski estētiskā skola. Kā dziļi simbolisks žests un apliecinājums tam ir Aspazijas bulvāra nosaukuma maiņa Latvijas galvaspilsētā Rīgā, 1950. g., to pārdēvējot par Padomju bulvāri⁴ (Raiņa bulvārim padomju vara nosaukumu neatņēma un nenomaina). Šādi attieksmei pret Aspaziju ir sava priekšvēsture.

Ziņojuma virsraksta “Aspazija — literāte un sabiedriska darbiniece” formulējums stāv pāri kāda viena Aspazijas teksta žanra, veida, virziena, idejiski tematiskas līnijas vai dzīvesstāsta epizodes robežām. Tā mērķis ir ieskicēt dažas vispārīgas domājamās tēmas, kas sevi pieteikušas Raiņa un Aspazijas 150 gadu jubilejas norisēs, saistībā ar Aspazijas kā latviešu rakstniecībā hrestomātikas autores literārā mantojumuma aktualizāciju. Viņas ekstravagantais/izaicinošais pseidonīms — tā izvēles motivācija un kultūrvēsturiskais fons, tā nozīme dzejnieces attiecībās pašai ar sevi un sabiedrību, viņas literārās un sabiedriskās reputācijas veidošanā —, šķiet atgādinājuma vērti momenti. Citēju fragmentu no Aspazijas raksta “Kā radusies drāma Aspazija”, kas tapis saistībā ar viņas drāmas “Aspazija” (1923) klajā nākšanu, tātad laikā, kad viņas radošā mūža lielākā daļa ir jau nodzīvota. “Dzejnieka traģika ir viņa nedarītais darbs. Tāds darbs top bieži stiprāks par pašu darītāju. Ja reiz kāda ideja, embrions, ziedu puteklīts iekritis tavā radošajā fantāzijā, tad

Tu no tā vajā netiec. [...] Tā tas notika arī ar Aspaziju. [...] Kas ir Aspazija? Gluži svešs vārds, svešā tautā, svešos laikos. [...] Man jāatzīstas, ka es šo grieķisko vārdu nemaz nebūtu kā savu pseidonīmu izraudzījies, ja es, pirmo reizi to lietodama, būtu kaut cik prātīgāka un vecāka bijusi [...] Es arī viņu lūkoju atnest, kad vecāka un prātīgāka kļuva [...] tas arī uz manām grāmatām netika drukāts (“Sarkanās puķes” no Elzas Rozenberg). Man bija jāatgriežas atkal pie Aspazijas un pie tās arī jāpaliek.”⁵

Prāts un neprāts, jaunība un vecums, nejaušība un likumsakarība, likteņa lēmums vai viņas pašas griba — tā ir galvenā šī citāta substance un arī ar Aspazijas literāro un cilvēcisko portretu nesaraucjami saistīti jautājumi. Drāma “Aspazija” nepieder viņas daiļrades augstākajām virsotnēm, tomēr ir būtiska rakstnieces garīgā portreta raksturojumā. Pseidonīmu “Aspazija” dzejniece pirmo reizi lieto, parakstot dzejoli “Jaunā gadā”, kas publicēts laikraksta “Dienas Lapa” pielikumā 1887. g. 24. decembrī, un tas ir spēcīga sabiedriski politiskā patosa un nacionālo cētienu manifestis:

Jaunā gadā jauniem darbiem
Laika gars mūs aicina,
Tautas karogs jaunus spēkus
Sevim apkārt pulcina.

[..]

Lai dus Milda ievu birzē,
Saldu vēsmu šūpota,
Cīņas dievs, uz troņa kāpis,
Tagad Tevi aicina:

[..]

Šurpu, tautas zeltainīte,
Darbs ir tevi aicina:
Raksti vārdus tautas sirdī
Dziļākus kā zīdautā.

Tikai savienoti spēki,
Dūša, vingrums, rosība
Tautu vidū liesmu burtiem
Rakstis vārdu “Latvija.”⁶

Jāatzīmē, ka tikai gadu iepriekš (1886) ir nācis klajā austriešu dzejnieka Roberta Hamerlinga romāns "Aspasija", kas leģendām apvītai Grieķijas zelta laikmeta varonei pievērš 19. gs. nogales Eiropas literārās sabiedrības uzmanību. Aspazijas vārds gados vēl pavisam jaunai censonai Elzai Rozenbergai liptin pielīp Jelgavas Dorotejas meiteņu ģimnāzijā, kur viņa aizraujas ar Bībeles un grieķu mitoloģijas tēmām, un, skolu beidzot, dāvanā saņem Hamerlinga romānu "Aspasija"⁷, bet dažus gadus vēlāk (1900) to pārtulko latviski. Rakstot drāmu "Aspasija", viņa apzināti pievēršas sava pseidonīma semantikai, un, kā norāda grieķu klasiskā literārā mantojuma pētniece Vita Paporinska, "Elzas Rozenbergas intuitīvā Aspazijas personības izpratne ir apbrīnojama, jo tā hronoloģiski priekšlaicīgi piesaka mūsdienu zinātniskajos pētījumos gūtās atziņas."⁸

Sengrieķu Aspazija ir viena no populārākajām antīkās pasaules sievietēm, lai arī viņas dzīves laikam (5. gs. p. K.) pietuvinātos tekstos parādās pakārtoti sasaistē ar Atēnu valstsvīru Periklu. Aspazija ir patstāvīga, spriestspējīga, skaista un izglītota sieviete, intelektuāli līdzvērtīga Grieķijas izcilākajiem prātiem, bet Periklam — milēta un mīloša sieva. Antīko avotu ziņas par Aspaziju ir pretrunīgas un viņas personības vērtējums neviennozīmīgs, jo Aspazija ir sieviete, kura no sievietei atvēlētās privātās zonas ir izgājusi publiskā telpā un ar savu viedokli tiecas ietekmēt valsts politiskās norises⁹. Jāatzīst, ka savas personības kodolā un starojumā Latvijas Aspazija ir antīkās Aspazijas dubultniece, un laika gaitā savu pretenciozā pseidonīma izvēli attaisno. Arī Latvijas Aspazija ir patstāvīgi spriestspējīga un izglītota sieviete, intelektuāli līdzvērtīga sava laika Latvijas izcilākajiem prātiem, milēta un mīloša dzīves biedre valstiski domājošajam ģenijam Rainim, un arī viņa vēl arvien mūsu kultūras reljefa kartē parādās pakārtoti, proti, sasaistē ar Raini, par ko liecina arī Raiņa un Aspazijas 150 gadu jubilejas gada norises Latvijā un ārpus tās¹⁰.

Par viņas devumu latviešu dzejas attīstībā Aspazijai ir izteikti vizcildinošākie vērtējumi, sākot ar sava laika eruditākā literatūrkritiķa Jāņa Asara priekšvārdu "Aspasija un viņas dzeja" Aspazijas "Rakstu" izdevumam, kas nāca klajā Anša Gulbja apgādā Pēterburgā 1904. g.: "Ar Aspaziju jāuzsāk mūsu modernās rakstniecības vēsture. Viņa bija šīs rakstniecības pirmais skaļākais vārds, tās krāšņākais, i n d i v i d u e l ā k a i s z i e d s. Tikai pēc viņas tiklab hronoloģiskā, kā spilgtuma ziņā nāca Poruks. Un tad modernās dzejas piepildītājs Rainis. [...] Ar Aspaziju dvēsele ienāca rakstniecībā."¹¹

Šāds izteikti pozitīvs Aspazijas daiļrades vērtējums turpinās visos nozīmīgākajos 20. gs. latviešu literatūrvēsturiskā procesa pētījumos, izņemot sociālistiskā realisma ideoloģijas ziedu laikus padomju Latvijā¹². Arī "Jaunākās latviešu rakstniecības vēstures" (1921) autors Andrejs Upīts Aspaziju cildina — "Aspazijas dzeja ir tikpat plaša kā dzīve. Gandrīz vai katra jūta, kas kādreiz ietrīcas cilvēka dvēselē ir dabūjusi izpausmi Aspazijas dzejā."¹³ Kā redzams, viņš norāda uz Aspazijas dzejas tā saukto vispārcilvēcisko dimensiju, dzimuma, ar ko slavēna Aspazija, apstākli neizceļot (padomju varas gados Upīts kļūst par vienu no niknākajiem Aspazijas noliedzējiem).

Savukārt latviešu drāmas pētnieki Raiņa priekšteču un literāro skolotāju vidū izceļ arī Aspaziju, atgādinot, ka tā sauktās rainiskās dramaturģijas aizsācēja būtībā ir Aspazija, un "nav vajadzīgi īpaši pierādījumi, lai redzētu, ka Raiņa "Uguns un nakts" vai "Indulis un Ārija" pēc virziena ir tuvi Aspazijas "Vaidelotei" un "Sidraba šķidrautam"¹⁴, kas tapušas labu laiku pirms Raiņa drāmu klājā nākšanas. Atklāts ir arī jautājums par Aspazijas lomu Gētes "Fausta" tulkošanā. Pirmo reizi "Fausts" publicēts "Mājas Viesā Mēnešraksta" 1897. g. 1.–12. nr., un kā tulkotāji uzrādīti Aspazija un Rainis. Tulkojuma pirmpublicējumu ievada Jāņa Poruka apcere, uzsverot, ka ar šo tulkojumu "mūsu ģeniālā dzejniece

Elza Rozenberg (Aspazija) un jaunais dzejnieks Rainis iemantos pie mums, latviešiem, nemirstošu slavu.”¹⁵ Arī “Fausta” tulkojuma pirmizdevuma grāmatā (1898, Ernsta Plātesa apgāds) titullapā kā tulkotāji ir uzrādīti Aspazija un Rainis, bet nākamajos “Fausta” izdevumos Aspazijas vārds vairs neparādās.

Iepriekšēiktajā par Latvijas Aspaziju kā sengrieķu Aspazijas 20. gs. dubultnieci Latvijā visapšaubāmākais varētu likties apgalvojums, ka arī Latvijas Aspazija savos spriedumos ir “intelektuāli līdzvērtīga” sava laika izcilākajiem Latvijas prātiem. Intelektuālā dimensija Aspazijas portretējumā nav bijusi izcelta, kaut gan viņas literārārajā mantojumā un arī citos avotos šāda pamatojuma netrūktu.

Tēmas “Aspazija — literāte un sabiedriska darbiniece” formulējums, iespējams, skan pārāk tradicionāli un tomēr svešādi, jo Aspazijas portretējumos kā pirmais un nereti arī vienīgais atslēgas vārds figurē “dzejniece”, arī tik reprezentatīvā izdevumā kā “Latviešu rakstniecība biogrāfijās.”¹⁶ Tas varētu nekrist acīs, ja šāds minimālisms tiktu ieturēts arī citu šķirklū aprakstos, bet Raiņa šķirkli ievada divi raksturvārdi “dzejnieks, dramaturgs”¹⁷ (kaut gan Raiņa dramaturģija nav mazāk dzejiska par Aspazijas dramaturģiju). Turklāt daudziem citiem literātiem doto raksturvārdu skaits parasti ir lielāks par vienu vai diviem, piem., literatūras kritiķis, tulkotājs, publicists, žurnālists, skolotājs, sabiedriska darbinieks. Vismaz daļa no tiem būtu attiecināmi arī uz Aspaziju.

Aspazijas portretējumos līdz šim izcelts viņas izcilais dzejnieces devums, dramaturģija un publicistika, domājams, izrādījušies salīdzinoši neērti apceres objekti, bet viņas proza bijusi atstāta tikpat kā novārtā¹⁸. Runājot par publicistiku, parasti izcelta publicistiskā kaisme, bet dramaturģija vērtēta atturīgi un kritiski, sevišķi agrīnās drāmas “Atriebēja” (1987) un “Zaudētas tiesības” (1893), kas laikabiedru skatījumā traktētas kā “nemorāliskas”. Pēdējā laikā ar Aspazijas drāmu, drāmas personāža psihoanalīzi ir nodarbojies

psihoterapeits Viesturs Rudzītis. Šogad publicētās grāmatas “Meita un Māte. Aspazija, nācījas dibinātāja”¹⁹ apakšvirsrakstā V. Rudzītis netieši atsaucas uz itāļu žurnālītes un rakstnieces Kjāras Makoni darbu “Sarkanā komēta” (2004), kam uz ceturtā vāka dots žanra apzīmējums “Stāsts — provokācija un viela pārdomām” (K. Makoni Aspaziju nosaukusi par nācījas dibinātāju)²⁰.

Atgriežoties pie domas par Aspazijas intelektuālo kapacitāti, raksturojuma “kaismīga publicistika” vietā labāk iederētos “argumentēta publicistika”, jo savos publicistiskajos rakstos Aspazija parādās kā intelektuāli spraiga, precīza un argumentēta polemiste. Arī kādā polemikā, kurā viņu ierāva, kaut gan tieša sakara ar Aspaziju pašu tai nebija. Runa ir par publicistisku rakstu kopu, kas latviešu literatūrkritikas vēsturē iegrāmatota ar nosaukumu “Polemika par Aspaziju un “Dzimtenes Vēstnesi””²¹. Domu krustugunis nonāk Āronu Matiss, no vienas puses, un Andrejs Upīts, Janis Jansons (Brauns), Kārlis Skalbe, Jānis Akuraters, Jānis Jaunsudrabiņš u.c. tā laika redzamākie autori, no otras puses. Anonīmi polemikā iesaistās arī vairāki “Maskavas studenti un kursistes”, tā ilgst divus gadus (1911–1913), kopumā producējot apmēram četrdesmit rakstus. Polemika izvēršas starp laikrakstiem “Jaunā Dienas Lapa” un “Dzimtenes Vēstnesis”, kam Aspazija, Šveices trimdā būdama, uztic publicēt izvilkumus no sava jaunā dzejoļu krājuma “Ziedu klēpis”, proti, pretējās frontēs stāvošiem šo laikrakstu autoriem. Lai atvairītu pārmetumus un uzbrukumus, ka Aspazija atļaujas sadarboties ar “Dzimtenes Vēstnesi” (polemikā marķētu kā reakcionāru “bulvāru avīzi”), viņa raksta: “Lai tomēr priekš nākotnes principiāli uzsvertu savu stāvokli, man jāsaka, ka es neatbildu par neviena laikraksta virzienu, kurā man atgadās kādreiz kādu rindiņu rakstīt, jo tad man būtu jānogremdējas visos sīkumos un dienas jautājumos, [...] tas man atņemtu laiku, un es tad ar rakstniecību nevarētu nodarboties. Mans darba lauks ir literatūra, ne publicistika.

Starpība abām tā, ka vienai ir trokšņainais ikdienas tonis un otra turpretī runā kluso valodu, ko dzird tikai nākotne.”²² Arī uz Pēterburgas studentu marksistu uzbrukumiem Aspazija atbild ar pašcieņu un pašapziņu, — “mana persona, kas ar saviem uzskatiem nekad un nekur nav aiz žoga slēpusies, nedomā, ka visa mana gadiem ilgā darbība būtu tik mazvērtīga, ka kādu anonīmu studentu mājienš to varētu uz vietas sagāzt.”²³

Šajā polemikā notiek sevišķi asa saķeršanās ar A. Upīti, par ko liecina Aspazijas rakstu virsraksti “Piezīmes pie Andr. Upīša raksta “Jansons un jaunlaiku literatūra””, “Andrejs Upīts vairāk nekā “tikai feļetonists””, “Atbilde uz Andreja Upīša neatbildēšanu” u tml., un tie ir principiāli, ar pasaules uzskatu un nacionālās literatūras un kultūras politiku būtiski saistīti jautājumi.

Šo polemiku atgādinu arī tāpēc, ka tā nereti tiek aizmirsta, runājot par Lugano periodu Aspazijas radošajā biogrāfijā. Piem., kādā šā gada (autors nav norādīts) laikraksta “Kultūrzīmes” slejā, līdzās Raiņa Lugāno perioda darbu bagātīgajam uzskatījumam (ieskaitot arī norādi uz Raiņa publicistiku), par Aspaziju teikts: “Aspazija saraksta un izdod tikai divus dzejoļu krājumus — “Saulains stūrītis” un “Ziedu klēpis”²⁴, nepieminot ne Aspazijas Lugano laika publicistiku, ne arī faktu, ka no 1913. g. periodikā sāk parādīties viņas autobiogrāfiskā proza, kas ar virsrakstu “No atzišanas koka” 1919. g. Rīgā nāk klājā grāmatā (vēl pirms abu trimdinieku atgriešanās Latvijā).

Šo polemiku kā būtisku pavērsienu Aspazijas personības struktūrā un daiļrades recepcijā fiksē trimdas literatūrkritiķis Jānis Rudzītis, 1964. g. publicējot apceri “Trimdiniece polemizē” un secinot, ka no “Dienas Lapas” puses šīs polemikas “nolūks ir bijis diskreditēt Aspazijas personību, mazināt viņas nozīmi latviešu literatūras un politisko centienu vēsturē.”²⁵ Viņa teiktajam ir grūti nepiekrīst. J. Rudzītis uzsver, ka šajās nepapildītajām apvainojumiem bagātās ķildās

“noskaidrojās Aspazijas atziņa par savu vietu un uzdevumiem politiski diferencētājā latviešu sabiedrībā, noskaidrojās arī, kam Aspazija vēlas kalpot — atsevišķai šķīrai, resp. politiskai partijai, kas iedomājas šo šķiru pārstāvam, vai mākslai kā visas tautas īpašumam.”²⁶

Saistībā ar Aspazijas diskreditācijas mēģinājumiem jāpiemin vēl kāda Šveices trimdas laika polemika, kurā aktīvu dalību Aspazijas ja ne diskreditācijā, tad tomēr slānīšanā ņem Krievijas impērijā un Rietumeiropā studējošā jaunatne (Latvijai savas augstskolas tolaik vēl nebija). To provocē Aspazijas vērojumi un secinājumi, kas apkopotī rakstā “Kāds labums mums no mūsu studējošām sievietēm?” (1909). Citēju raksta fragmentu: “Kādu labumu mūsu izstudējušās dāmas tautai ir nesušas, tas jau ir pieredzēts. Gandrīz neviena pate no tām, kad tās savu iekš- vai ārzemes doktoru nolikušas un to latviešu laikrakstos izsludinājušas, nepaliek pie savas tautas, bet izmeklējas sev darba lauku tālāk Krievijā vai citur, kur tas ienesīgāks.”²⁷ Aspazijas raksts sanikno Bernē studējošās latviešu pilsonisko aprindu jaunkundzes, un bernietes pretstatā Aspazijai atbild kolektīva/anonīma pretraktā veidā, Aspaziju privāti aizskarot. Citēju Aspazijas raksta “Atbilde protestējošām bernietēm”(1909) fragmentu: “Es nedomāju, ka zem “protestējošām bernietēm” saprotamas visas studējošās latvietes; [...] Vesels nomaskējies pūlis uzbrūk man vienai, kur es savu pārliecību biju parakstijuse ar savu pilnu vārdu! [...] Un es gribu atbildēt nevis vairīdamās un atsīzdama uzbrukumus uz šā papīra kaujas lauka, bet, kā dzejnieks saka, savu krūti atsegdama visām brūcēm.”²⁸ Uz studenšu aizrādījumiem par šai diskusijai neatbilstošu Aspazijas izglītības līmeni, Aspazija atbild — “ja man priekš tiem pašiem divdesmit gadiem kāds būtu jāvis izvēlēties starp zinātnei un dzeju, tad es, bez šaubām, tomēr būtu izvēlējusies pirmo. Z i n ā t n e b i j a m a n a s j a u n ā s, e k s a l t ē t ā s d v ē s e l e s a u g s t ā k a i s i d e ā l s u n m ē r ķ i s.”²⁹

Aspazijas tiecību tuvoties zinātnes pasaulei apliecina "Prologs" (1893), ko viņa sacerēja par godu Rīgas Latviešu biedrības 25 g. jubilejas sarīkojuma uzvedumam, kas guva plašu sabiedrības atzinību kā kultūras nacionālisma ideju caurstrāvots³⁰. "Prologs" ir veidots kā dramatisks polilogs, kurā sasaucas Ģēnija, Latvijas, Mākslas, Zinātnes un Industrijas balsis, akcentējot šo jomu sinerģijas spēku, kas liekami topošās Latvijas pamatu pamatos. Aspazijas vērojumi, secinājumi un viedokļi ir autentiski, proti, pašas pārdomāti un izsvērti, un tā ir spēcīga intelekta pazīme. Aspazijas domas autentiskums un spēks spilgti izpaužas viņas runās Latvijas Satversmes sapulcē (1920. un 1921. g.), kas ir atsevišķa tēma. Tomēr Aspazijas diskreditācijas mēģinājumu Šveices trimdas laikā atbalsis liek sevi manīt arī pēc atgriešanās dzimtenē. Piem., 1933. g. Čikāgā tiek laista klajā apjomīga enciklopēdija "400 Outstanding Women of the World"³¹, kur ir portretētas arī jauno Baltijas valstu — Latvijas Lietuvas un Igaunijas — izcilākās sievietes. Latvijū šajā enciklopēdijā pārstāv Marija Pēkšene, Paula Gaidule, Biruta Skujeniece, Zelma Cēsniene-Freudenfelde un Elza Žiglevica. Visu cieņu šīm sievietēm, bet kā varēja aizmirst Aspaziju!? Lai arī tas ir retorisks jautājums, aizdomu ēna uz Aspaziju krīt arī šogad sāktajā pasākumu ciklā "Gadu gredzeni latviešu literatūrā", kur diskusijai par Aspaziju ir dots nosaukums "Vai Aspazijas daiļrade ir nacionāla?"³² Sak, Raiņa daiļrade, pats par sevi, protams, ir nacionālā, bet par Aspaziju isti droši neesam. Ja nacionālā literatūra kā literatūrzinātniska kategorija uz latviešu literatūru ir attiecināma, kāpēc lai nacionāla nebūtu Aspazijas daiļrade?

Jāatzīmē, ka Aspazija par pasaules izziņas, zinātnes un izglītības jautājumiem polemizēja ne tikai publicistikā, bet arī dzejā, dialogā ar zinātni ļaujot ieskanēties arī specifiski feminiem motīviem. Piem., dzejoļu cikls "Skuķīša gudrības grāmata", "Jāzēpa sapņi" u.c., ko caurvij pasaules izziņas, gudrības,

patiesības un atklāsmes motīvi. Diskutējot par dabas un humanitāro zinātņu robežšķirtnēm, kādam no dzejoļu krājumā "Ziedu klēpis" (1911) publicētajiem dzejoļiem ir dots virsraksts "Zinātnes". Citēju fragmentu:

Ar botāniku,
Es, nabaga skuķe,
Nekur tālu neaiztiku!
Es nespēju nākt pie nekāda gala:
Iekš kādas sistēmas jāiedala
Tā zilā ilgu puķe.

Un fizikā —
Arī šā tā!...
Man likumus izprast bij grūti,
Jo tas, ko ieslēdz formulas,
Un spēki, kas ārēji parādās,
Vēl neizpauž dziļāko būtī.³³

Aspazija ir publicējusi arī virkni teorētisku un literatūrkritisku rakstu, piem., "Latviešu lirika dažādos laikmetos" (par modernās dzejas būtību un sūtību, uzsverot Raiņa talanta nozīmi gadsimtu mijas latviešu dzejā), "Estētiskas piezīmes par divām Raiņa lugām" (plaši izvērsot drāmu "Uguns un nakts" un "Jāzeps un viņa brāļi" idejiski tematisko satvaru), "Nākotnes romāns", "Par formu (piezīmes "Nākotnes cilvēka" projektam)", "Sofokla laikmets un darbi", "Ibsena "Nora"", un šis uzskaitījums ir ļoti nepilnīgs. Cilvēciskās esības traktējumā dzimumidentitātes sakarā šobrīd valda divas galējības — "sociālais konstruktīvisms" (cilvēks ir konstruējams, neatkarīgi no dzimuma) un "bioloģiskais determinisms" (dzimums ir nenovēršama nolemtība, sevišķi sievietei). Aspazijas piemērs, dzīve un jaunrade liek domāt par līdzsvaru, dzimumu socializācijas problēmas nevienkāršojot, un, piem., ekofeminisma ideju perspektīvā viņas piemērs/fenomens izrādās visnotaļ laikmetīgs, aktuāls un mūsdienu cilvēkam iedvesmojošs.

Cildinot Aspazijas devumu latviešu kultūrā un politikā "100 Latvijas personību encik-

lopēdijā” (2006) teikts, ka “Aspazija noliek savu talantu un vētrainsu dabu uz Raiņa talanta altāra.”³⁴ Tas varētu būt labi domāts, tomēr izskan ar zināmu nožēlas pieskaņu, ka Aspazijas pašas talants palicis nerealizēts, ka viņas pašas veikums mūsu literatūrā un kultūrā tomēr īsti pietiekams nav, iespējams, neapzināti kultivējot Aspazijas kā Raiņa “upura” tēlu. Es nekādā ziņā nedomāju un negribu teikt, ka, lai ieraudzītu Aspazijas fenomenu, no pjedestāla būtu jānogāž Rainis. Literatūrzinātnieku Raiņa labā padarītais darbs savā ziņā izgaismo arī Aspazijas personību, sevišķi Raiņa Kopotu rakstu 30 sējumos akadēmiskais izdevums, kur neiztrūkstoši katra sējuma personu rādītājā ir arī Aspazija.

Laikā, kad receptīvās estētikas teorijas literatūrzinātne un kritika vēl nepazīst, J. Asars raksta: “Ar to, kā sabiedrība uzņēma vienu vai otru rakstnieku, viņa uzraksta apliecību par sevi pašu.”³⁵ Saistībā ar Aspazijas Rakstu pirmo burtnīcu klajā nākšanu 1904. g., viņš izvirza jautājumu — “vai tautas pašākā daļa būs izauguse — līdz Aspazijai?”³⁶ Lielās mūža gadskārtas ir ne tikai izcilu kultūras personu atceres un daudzinašanās, bet arī viņu atstātā mantojuma aktuālizācības un pārvērtēšanas laiks, un šodien nākas atzīt, ka liela daļa Aspazijas darbu ir nogrimusi aizmirstībā. Savu 100. jubileju Rainis un Aspazija nosvinēja padomju Latvijā. Padomju okupācijas laikā Rainis tika marķēts kā izcilis dzejnieks (tiesa, ar proletariāta dzejnieka vairogu). No Aspazijas proletariāta dzejnieces tēlu izveidot neizdodas. Tieši otrādi — literatūrzinātniskās varas ieskatā viņa kļūst par tādu kā piedauzības akmeni Raiņa radošajā biogrāfijā, piem., Andreja Upiša apgalvojumā, ka “Pēc Raiņa nāves Aspazija [...] kā vien iespēdama, centās aizmiglot Raiņa monumentālo revolucionāro tēlu tautas piemiņā, nopūlēdamās pataisīt to par vidusmēra pilsoni.”³⁷

Atļaujtos domāt, ka, neraugoties uz Aspazijas ziedošanos Raiņa ģenijam, viņi abi ir latviešu kultūrā līdzvērtīgi lielumi — valstiski un nacionāli. Arī literārā devuma ziņā izcilā Lat-

vijas Aspazija, kas sāk jaunu ēru gan latviešu dzejā, gan dramaturģijā, un savu aktualitāti nav zaudējusi arī šodien, pelna aptverošu akadēmisku kopotu rakstu sagatavošanu un izdošanu. Aspazijas darbu zinātniskā artikulācija nekādā ziņā neapšaubā un nemazina Raiņa nozīmi Latvijas kultūras un sabiedriski politiskajā vēsturē un mūsdienu nacionālās kultūridentitātes meklējumu procesos.

Avoti un piezīmes

- ¹ Dobrovenskis R. *Rainis un viņa brāļi. Viena dzejnieka septiņas dzīves*. Rīga: Karogs, 1999. 247. lpp.
- ² Sākot ar Teodora Zeiferta “Latviešu rakstniecības vēsturi” trīs sējumos (1922–1925), 19. gs. 90. g. latviešu literatūrvēsturiskā procesa raksturojumā kā sabiedriski politiska un “visaptveroša garīga kustība” būtisku vietu ieņem Jaunā strāva, par vienu no spilgtākajiem tās reprezentantiem izceļot Aspaziju un viņas dzejoļu krājumu “Sarkanās puķes” (1897).
- ³ No sieviešu dzimuma autorēm Latvijas kultūras kanonā uzņemtas divas — Vizma Belševica un Reģina Ezera. Jāšaubās, vai viņas ar lēmumu Aspaziju atstāt aiz svītras būtu gandarītas. Ar Kultūras ministrijas paspārnē 2008. g. izstrādāto kultūras kanonu var iepazīties <http://www.kulturasknons.lv/lv/1/8/>
- ⁴ Divas paralēlas centrālās maģistrāles Rīgas centrā — Raiņa bulvāris un Aspazijas bulvāris — savus nosaukumus iegūst 1920. g., godinot abu rakstnieku atgriešanos no Šveices trimdas. Aspazijas bulvāris par Padomju bulvāri tiek pārdēvēts 1950. g., bet savu vēsturisko nosaukumu (atbrīvojoties no Padomju bulvāra vārda) atgūst 1989. g.
- ⁵ Aspazija. *Kopotu raksti 6. sējums. 4. sēj.* Rīga: Liesma, 1987. 646. lpp.
- ⁶ Dzejolis “Jaunā gadā” palicis ārpus dzejoļu krājumiem. Citēts no: Aspazija. *Kopotu raksti 6 sējums. 1. sēj.* Rīga: Liesma, 1985. 335. lpp.

- ⁷ Savu izglītības ceļu Aspazija apraksta autobiogrāfisku tēlojumu ciklā "No atzišanas koka", vēlāk to iekļaujot bērņības atmiņu grāmatā "Zila debess zelta mākoņos", kas piedzīvojusi vairākus atkārtotus izdevumus un Saulcerītes Vieses vērtējumā ir labākā Aspazijas prozas grāmata.
- ⁸ Paporinska V. Sengrieķu Aspazija: personības dekonstrukcija. Aspazijai 150. *Dzimumsocialitāte kultūras un varas mijattiecībās/Gender, Power and Culture Interactions*. Starptautiska zinātniska konference. 2015. g. 15.–17. aprīlis, Rīga un Jūrmala. Tēzes/Abstracts. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015. 55. lpp.
- ⁹ Henry M. M. *Prisoner of History: Aspasia of Miletus and Her Biographical Tradition*. New York & Oxford: OUP, 1995.
- ¹⁰ Piem., Latvijas stendu Frankfurtes grāmatu tirgū šogad papildināja multimedāla ekspozīcija "Raiņa T Elpa. Plašums. Dziļums. Bezgalība", tādējādi arī starptautiskajai publikai akcentējot Raiņa un Aspazijas 150. jubilejas gadu. Sk. www.la.lv/latvijas-stends-frankfurtes-gramatu-tirgu-bus/ Varētu jautāt, kāpēc tikai Raiņa telpa, kāpēc ne Aspazijas istaba, kas varētu būt ne mazāk vērtīgs piedāvājums Latvijas grāmatniecības marketingam ārzemēs?
- ¹¹ Asars J. Aspazija un viņas dzeja. *Latviešu literatūras kritika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1956. 770. lpp.
- ¹² Piem., Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta sagatavotās "Latviešu literatūras vēstures" 3. sēj. (1956) vai Andreja Upīša "Latviešu literatūra". I daļa (1951).
- ¹³ Upīts A. *Jaunākā latviešu rakstniecības vēsture*. Rīga: D. Zeltiņa un A. Golta apgāds, 1921. 147. lpp.
- ¹⁴ Hausmanis V. *Raiņa dramaturģija*. Rīga: Zinātne, 1973. 12. lpp.
- ¹⁵ Rainis. *Kopoti raksti*. 16. sēj. J. V. Gēte. *Fausts*. Komentāri. 492. lpp.
- ¹⁶ *Aspazija*. Latviešu rakstniecība biogrāfijās. Rīga: Zinātne, 2003. 41. lpp.
- ¹⁷ Rainis. Turpat, 470. lpp.
- ¹⁸ Šādu attieksmi pret Aspazijas prozu apšaubā latviešu izcelsmes trimdas literatūrinātniece Astrīda Stanke. Sk. Stahnke A. B. *Aspazija and her Lyrical Prose*. Jūrmala Art and Cultural Society: 2015. 270 lpp.
- ¹⁹ Rudzītis V. *Meita un Māte. Aspazija, nācījas dibinātāja*. Rīga: VR apgāds, 2015. 419 lpp.
- ²⁰ Makoni K. *Sarkanā komēta. Kādas tikšanās hronika*. Rīga: Karogs, 2004. 148. lpp.
- ²¹ *Latviešu literatūras kritika*. 3. sēj. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1958. 27.–129. lpp.
- ²² Aspazija. Atbilde "Dienas Lapas" redakcijai. *Latviešu literatūras kritika*. 3. sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, 66. lpp.
- ²³ Aspazijas paskaidrojums. *Latviešu literatūras kritika*. 3. sēj. 63. lpp.
- ²⁴ *Kultūrzīmes*. 2015. 8.–14. sept. 7. lpp.
- ²⁵ Rudzītis J. Raksti. *Vērtējumi un apceres par latviešu literatūru, 1935–1970*. Vesterosa: Ziemeļblāzma, 1977. 63. lpp.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ Aspazija. *Kopoti raksti*. 5. sēj. Rīga: Liesma, 1988. 466. lpp.
- ²⁸ Turpat, 470. lpp.
- ²⁹ Turpat, 471. lpp.
- ³⁰ Buceniece E. *Aspazija*. Ideju vēsture Latvijā. Antoloģija. Jaunā strāva — 20. gs. sākums. I daļa. Rīga: Izdevniecība RaKa, 2005. 2.–43. lpp.
- ³¹ *400 Outstanding Women of the World*. Compiled by Minna Moscherosch Schmidt. Chicago, 1933.
- ³² https://www.youtube.com/watch?v=LTZTk8H6DRM&list=PLxc2e81TLgVTn1QTEL_UU1et-tc4rM8eG&index=1
- ³³ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj. Rīga: Liesma, 1985. 307. lpp.
- ³⁴ Apinis P. *100 Latvijas personību*. Rīga: SIA Nacionālais apgāds, 2006. 48. lpp.

³⁵ Aspazijas Rakstu izdevums ar izvērstu Jāņa Asara biogrāfiski literatūrkritisku ievadu "Aspazija un viņas dzeja" nāk klajā 1904. g. Anša Gulbja apgādā Pēterburgā.

³⁶ Asars J. Jaunās grāmatas mūsu beletristi-

kā. *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1904. 926. lpp.

³⁷ Upīts A. *Latviešu literatūra*. Pirmā daļa (1885–1905). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 193. lpp.

ASPAZIJA — THE LATVIAN WOMEN WRITER AND POLITICIAN

Ausma Cimdiņa

ausma.cimdina@lu.lv

Summary

Keywords: *Latvian Aspasia, pen-name, authorship, politics, gender, creative work, reception*

Aspazija (1865–1943; born Johanna Emīlija Lizete Rozenberga) — represented as an outstanding Latvian poet, playwright, public journalist — in the public space is one of the most challenging and contradictorily viewed personalities in the Latvian literature and culture. The life of Aspazija was turbulent and legendary; her biography is one of a Latvian female writer and a politically active person, as well as the biography of the epoch. Aspazija plays a significant role in the modernisation of the Latvian literature, and in the promotion of the intellectual discussion about the key concepts of the man's existence and meaning of life, women's emancipation, national past and modern society, foundation of the nation and state. Aspazija is recognized as an outstanding poet, but she is also one of the most significant and greatest playwrights, who opened a new, drama page in the Latvian literature, and also an erudite essayist. By selecting the pseudonym Aspazija (Aspasia, in Ancient Greek Ασπασία) she has obviously found a kindred spirit, a woman whose heart and mind mirrors the views and values of the Latvian woman writer.

The reference system and context that have been used to examine and evaluate Aspazija is Rainis, where she is represented as a secondary phenomenon in the tandem of Rainis and Aspazija, however, she has her own unique place and significance in the context of the search of the Latvian cultural identity and history of European ideas.

RAINIS UN NOBELA PRĒMIJA LITERATŪRĀ

Arno Jundze
arnoju@inbox.lv

Atslēgas vārdi: *Rainis, Nobela prēmija literatūrā, Latvijas Universitāte, Jēkabs Janševskis, Edvarts Vīrza*

Dažādu paaudžu Raiņa pētnieki nekad nav uztvēruši minējumus par dzejnieka Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai literatūrā kā nopietnas aplūkošanas vērtus, jo tiem nav vērā ņemama pamata. Neraugoties uz faktos balstīto intereses trūkumu, sadzīviskā līmenī sarunas par to rosās bieži, jo tēma ir rosinoša. Laika ritumā pieņēmumi par Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai literatūrā no sniegpārslīņas pārauguši pamatīgā leģendas lavīnā. Mūsdienās par to tiek spriests skolās un masu medijos, radot nepareizu iespaidu, ka dzejnieks bijis teju vai redzamākais Nobela prēmijas pretendents visā Latvijas vēsturē. Tas būtu skaisti, tomēr tā nav patiesība. To uzskatāmi apliecina Nobela prēmijas arhīvu atvēršana, kas, tiesa gan, stingri ievēro balvas nolikumā izteikto prasību — saglabāt konfidencialitāti par pretendentiem piecdesmit gadus. Vietnē nobelprize.org 2015. g. publiski pieejama informācija par visiem Nobela prēmijas laureātiem un balvu nesaņēmušajiem pretendentiem visās nominācijās, sākot no balvas pirmsākumiem 1901. g. līdz 1964. g. (ieskaitot). Raiņa vārds šajos sarakstos nav atrodams.

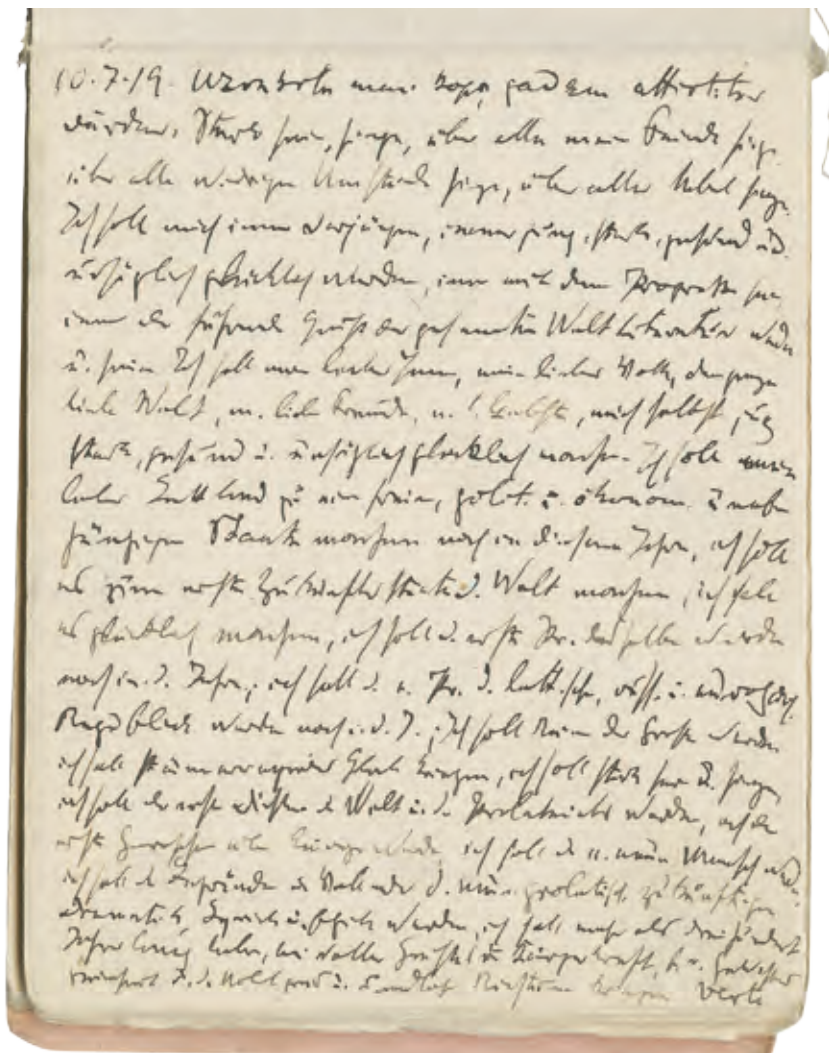
Nobela prēmija Raiņa piezīmēs

Ja nu Latvijā vēsturē bijis kāds cilvēks, kurš nopietni cerēja saņemt Nobela prēmiju literatūrā, tas ir Rainis. Šis cerības nebija iluzors sapnis, bet gan sava spēka un talanta apzināšanās. Ja latviešu sabiedrība viņu atbalstītu un būtu pietiekami uzstājīga, iespējams šis sapnis piepildītos. Raiņa atstātajās dienasgrāmatās un piezīmēs jēdziens “Nobela prēmija” (ar to domājot Nobela prēmiju literatūrā, Rainis lieto arī salikteni “Nobelprēmija”, saīsinot — “Nobelpr.”) sastopams itin bieži, īpaši jau ņemot šo piezīmju fragmentārumu, paradumu pierakstīt savas domas uz mazām papīra loksnītēm, kas diezin vai visas ir saglabājušās līdz mūsu dienām.

Jau 1908. g., kad Rainis raksta tā saukto Dienas hroniku — mazas lakoniskas piezīmes, kurā skopos vārdos fiksē notiekošo,

pašsajūtu, saules stāvokli, dienas laikā veiktās darbības u.tml. —, parādās lakonisks teikums: “Proj.: dabūt Nobela prēmiju.”¹ Tas datēts ar 1908. g. 9. februāri. Tomēr atrašanās trimdā Šveicē, dzīvošana ar svešu uzvārdu, nav labvēlīgākais laiks, lai sapņotu par pasaules prestižāko literāro godalgu. Neilgi pirms dzejas karaļpāra atgriešanās no Šveices trimdas, 1919. g. 10. jūlijā, uz atsevišķas papīra lapas top garāka piezīme, kas, saistībā ar Raiņa 150. jubilejas svinībām, tagad tiek citēta pietiekami plaši. Teksts sākas latviešu, bet turpinās vācu valodā raksturīgi nesalasāmā rokrakstā. Lūk tās atšifrējums:

“Uzrakstu man kopš gadiem attīstītos vārdus: [stipram būt, uzvarēt visus savus ienaidniekus, uzvarēt visus nelabvēlīgus apstākļus, uzvarēt visu ļaunumu. Man vienmēr jāatjaunojas, vienmēr jātop jaunam, stipram,

1. att. 1919. g. 10. jūlijā tapušais Raiņa rokraksta oriģināls. RMM krājums

veselam un neizsakāmi laimīgam, vienmēr jābūt kopā ar progresu, vienmēr jātop un jābūt visas pasaules literatūras vadošajam garam. Man sava mīļā Inīņa, sava mīļā tauta, visa mīļā pasaule, savi mīļie draugi un mīļie, sevi pašu jādara jaunu, stipru, veselu un neizsakāmi laimīgu. Man jāizveido sava mīļā Latvija par brīvu, politiski un ekonomiski neatkarīgu valsti vēl šajā gadā, man tā jādara par pirmo pasaules nākotnes valsti, man tā

jādara laimīga. Man jātop par tās pirmo prezidentu vēl šai gadā: man jātop par latviešu, krievu un eiropēiskās republikas prezidentu vēl šīnī gadā. Man jātop par Raini Lielo, man jāsasniedz apbrīnu radoša laime. Man jābūt stipram un jāuzvar, man jātop par pasaules un proletariāta pirmo dzejnieku, man jātop par pirmo Eiropas valdnieku, man jātop par pirmo jauno Cilvēku. Man jātop par jaunās, nākotnes proletāriskās dramatikas, lirikas un

epikas dibinātāju un piepildītāju. Man jādzīvo ilgāk par trissimt gadiem pilnā gara un miesas spēkā, sirdsapziņas tīrībā, **jāiegūst Nobela prēmija un bezgalīga bagātība.** (Te un turpmāk autora izcēlumi.)

Man jātiek uzaicinātam un sauktam vēl šajā gadā par Latvijas, Krievijas, revolūcijas un sociālisma glābēju. Man tās jāglābj un jākļūst par latviešu, krievu un eirop. republikas pirmo prezidentu vēl šai gadā. Man vienmēr jāuzņem pareizais ceļš politikā un manu darbu radišanā un izdošanā. Man vienmēr jābūt īstajam spēkam izvest savus darbus un darbošanos, man vienmēr jābūt īstajai drosmei censties pēc augstākajiem mērķiem, prasīt no sevis visaugstāko.]”²

Par ieraksta tapšanu pausti visādi minējumi. Atmetot ironiskās versijas, nepārprotami ir tas, ka juku laiku gaisotnē Rainis saņēmis kādus politiskus piedāvājumus, par kuriem diplomātiski mēdz teikt — no tiem nav iespējams atteikties. Var arī pieņemt, ka šajā ierakstā Rainis sev piemītošajā ģēnija mērķtiecībā noslēdz vienu savas dzīves posmu un izvirza uzdevumus jaunajam dzīves posmam pēc atgriešanās Latvijā, jo par atgriešanos dzimtenē viņš ir nesatricināmi pārliecināts. Nobela prēmija literatūrā un prezidenta amats ir viens no jaunās dzīves praktiskās programmas sasniedzamajiem mērķiem. Vai par lieliem mērķiem un sapņiem būtu jābrīnās? Nē, jo tas ir Rainis. Šveices posms viņa dzīvē ir radošās darbības virsotne, kad top izcili darbi plašā daudzveidībā. Rainis nenoliedzami ir autors, kurš visā nopietnībā varētu pretendēt uz prestižo prēmiju.

Tālākās nozīmīgās piezīmes par dzejnieka tiekšanos uz Nobela prēmiju, datētas ar divdesmito gadu vidu. Vietumis tās ir diezgan lakoniskas, bet parasti Rainim raksturīgi vienā ierakstā kodolīgi aptverti dažādi notikumi. Tipisks šajā ziņā ir 1925. g. 5. aprīlis:

“Lielas muļķības darītas: varēju pieņemt prez[enta vietu]; bet tad būtu man citādi uzbrukuši; Paulam nē. Bet no teātra vajdzēja atsacīties, kā gribēju, vajdzēja neklausīt

ln. un Freinbergim. Tagad: jādomā, vai jel maz izdot tālāk koprakstus, jo nepirks. Bet tad pārtraukums un nez kad iznāks visi. **No Nobelpr[ēmijas] un 60 gadu jubilejas jāatsakās jau tagad. Negribas strādāt.**”³

Vai jebkuru Raiņa dienasgrāmatu rindu jāuztver par baltu patiesību? Droši vien nē, jo ģēnijam raksturīgas iekšējas bažas, nedrošība, nervozitāte un spēja garastāvokļu maiņā. Par to liecina arī viņa laikabiedri. Turklāt dzīvojot emocionāli sakāpinātu dzejnieka dzīvi, reizēm maza mušīņa pārvēršas lielā zilonī. Tas viss rod atspoguļojumu piezīmēs. Šādas spējas garastāvokļa maiņas un pretēji spriedumi sastopami arī pierakstos, kuros minēta Nobela prēmija literatūrā, jo tikai pāris mēnešus iepriekš noskaņojums bijis krietni optimistiskāks:

“**Man mērķis Nobelprēmija** un dzīvoklis drošs, rakstu izdošana; mierīgi. Ārzemēs vēl mierīgāk, bet nau labas sajūtas, kādēļ? Vai ar darbu nepietiek? Parīt jāsāk iet darbā. Vēl jāstrādā.”⁴ — Raksta Rainis 1925. g. 1. februārī.

Tālākie ieraksti nākamībai jau iemūžina konkrētākus faktus, proti, to, ka doma par Nobela prēmiju vairs nav tikai dzejnieka sapnis. Par ideju virzīt Raini prēmijai nu runā citi, un šie citi ir sabiedrībā labi pazīstami dažāda līmeņa politiķi, diplomāti, kultūras darbinieki. Tātad pieraksti, to svarīgi uzsvērt, nav Raiņa sapņi, tie atspoguļo nu jau ļoti konkrētu kādas sabiedrības daļas vēlmi.

“**Nobelprēmiju grib dabūt priekš manis Ducmanis: vajgot no augstskolas ieteikšanas.** Nu, es jau esmu goda biedris. Lai Gulbis runā ar Rubertu, Plk. 5 braucu. uz saeima sēdi. Petrevics, lai es ejot pie Vesmaņa; tas grib 2 algas — kā sūtnis un saeimas priekšsēdētājs. P. 10 uz mājām. O. nemierā, ka nau vietas, grib uzteikt 15.3. Netiku pie darba. Sāku mācīties franciski.”⁵ — Rainis piefiksē savās piezīmēs 1925. g. 3. martā. Jāpiebilst, ka šajā ierakstā uz Nobela prēmiju attiecināmais teksts beidzas ar vārdiem: “Lai Gulbis runā ar Rubertu.” Tālākais teksts ar Petrevica

(sociāldemokrāts, pirmo Saeimu deputāts Andrejs Petrevics) un Frīdriha Vesmaņa (Demokrātiskā partija, pirmās Saeimas deputāts, diplomāts) pieminēšanu drīzāk liecina par kādām politiskām pārrunām.

“Atnāk Dr. Bilmans: Beļģija dodot man savu ordeni, vai gribot? **Liels prieks, Tas būšot priekšpakāpe uz Nobelpremiju.** Šie, t. L, Ārlietu ministrija, to gatavojot.”⁶ — optimistiski raksta Rainis 1925. g. 9. oktobrī. Šis ieraksts nepārprotami liecina, ka no dzejnieka neatkarīga virzišana uz Nobela prēmiju ir sākusies, norisinās priekšdarbi, par to pat raksta prese, tikai ne “Jaunākās Ziņas”, bet “Sociāldemokrāts”⁷, kā to redzēsīm ar 1926. gadu datētā dzejnieka piezīmē. Tomēr gads beidzas, un dzejnieka piezīmēs parādās nu jau cita toņkārtā — “paralēlais” Nobela prēmijas kandidāts pazīstamā rakstnieka Jēkaba Janševska personā un vēlāk arī laikabiedru intrigas:

“Mostos ½ 8, vingroju. Palieku mājās dārzā, Gulīkrēslis man pirīts. 4 uz bērnu puķu svētkiem. Radnieks Volodja. Lasu «Jaun. Ziņas», **manu kandidatūru uz Nobelpremiju pārrunā. Rakst[nieku] biedrība pievienojas Gulbja ierosinājumam. Universitāte vēl neko nau teikusi. Kāds zviedrs raksta. Vispār bieži par to runā. Konkurents Janševskis.** Neko nestrādāju. Bailes no mājā braukšanas; nau izejas ar līniņu, jāpadodas un jāmirst, jānovīst. **Vai nau labāk izrauties uz vientulību? Bet Nobels? Jāstrādā.**”⁸ — liecina ieraksts 1926. g. 8. aprīlī.

Arī piecas dienas vēlāk tapis pagars saimnieciska rakstura ieraksts, kur pavisam īsi konstatēts: “Nobelpremija: esot šances, pretkandidāts Janševskis.”⁹

Nākamā piezīme par Nobela prēmiju pierakstīta pēc mēneša. “Sāksies jauns periods mūsu dzīvē. Tas iet līdz dzīves noslēgšanai ar 60 gadu jubileju. Nu vēl vajga Nobelpremijas kā noslēguma. Bet, tur ir man tikai «Jāzeps», vajga kādas sensācijas lugas. P. Kalniņš teica, ka Lindhagens neko nevarot darīt. Tikai Hyusmans, un tas man par to ne vārda ne-

runāja. Tomēr tam jābūt.”¹⁰ — vēsta plašāks ieraksts 12. maijā.

Apmēram tas pats četros īsos teikumos piefiksēts 20. maijā: “Nu namiņš pārdots, viens dzīves posms beigts. Līdz ar 60 gadiem. **Trūkst vēl Nobelpremijas.** Jāstrādā.”¹¹

Gada otrajā pusē turpinās gaidas, tomēr te pamazām attīstās intrigu mākta aina. Grūti pateikt, cik tā ir reāla, cik dzejnieka prātā pastāvoša, bet noteikti nav dūmu bez uguns. Arī Raiņa dzīvesbiedrene Aspazija ir skeptiska par izredzēm.

“Pastrādāju daudz, bet ne to, kas vajadzīgs. Jāraksta arī “Turaidas Roze”. In. nosaka dzērumā: **nu nedabūs Nobelpremiju.** Kalniņi stipri reklamējas, tīko pēc prezidenta. Šķīstot vēstules, vecās, redzu, cik šaura bijusi vecā dzīve. Un tagadējā? Jābēg uz nākošo, plašāko.”¹² Šāds izmisīgi daiļrunīgs teksts, kas ir fragments no garāka ieraksta, datēts ar 1926. g. 12. jūliju.

“Vingroju. Mēdzu mosties ½ 7, avīzes, tad vingriņš, ½ 10 gatavs, ēdu brokasti. Atnāk sētniece. Zvana Ulmans. Atnāk kolportiers, atnes Prandes “Latv. liter[atūra] ģimēt-nēs”, jāmaksā 1350 r. Lasu grāmatu un neko citu nepaspēju. Atnāk Vitauts. Ar In. atkal reiz salīgštam. Plk. ½ 5 uz saeimu. L. nemiers drusku rimis. Aizdomas, ka I. kontrolē vēstules. Saeimā ar 2 balsīm pieņem brīvību ierobežošanu. 12 mājās. Saruna ar Bilmāni, nespēj pirkt namu tūliņ, bet būvēt ar kredītu. Tāpat Nik. Kalniņam 60000 rbļ. ceļojums ir par dārgu. Vai patiesi? Vai liekuļo? Tad jau es velti kreņķējos, ka man noņem peļņu. **Kalniņ Klāra intriģē pret mani, aizliedz teātri un «Jaun. Ziņas», liedz Nobelpremiju.**”¹³ — dienasgrāmatā sūrojas Rainis 22. septembrī.

Tomēr jau mēnesi vēlāk, 24. oktobrī, dzejniekam radusies izjūta, ka šis šķērslis beidzot noņemts, jo: “Atnāk Pauls Kalniņš. Tikai parunājam, bet tas jau ir izlīgums. Atnāk Dzelzīts un Dzelzene un Dr. phil. Oskars Lundell, zviedru avižu korespondents, **grib manas dzejas tulkot, grib sūtīt Nobelpremiju statūtus.** Esot: iespaidīga persona. Drusku

iztaujā, brīnās, ka dzejnieks var būt soc[iāl]dem[okrāts], starpība kā starp 2 poliēm. Jaunām valstīm vajadzēja politikā dzejnieku, kas dibinājis valsti garīgi agrāk un kas skatījās, ka arī garīgas intreses ievēroja. Tā Rūnebergs somiem. Paņem manu foto. Šķiramies labi.”¹⁴

Pievērsiet uzmanību, ka daudzās sabiedrības pārstāvju runas par Nobela prēmiju līdz šim bijušas tikai runas bez konkrētas darbības, jo “Oskars Lundell, zviedru avižu korespondents, grib manas dzejas tulkot, grib sūtīt Nobelprēmiju statūtus.” Tātad neviens vēl nav noskaidrojis galveno, kāda ir Nobela prēmijas kandidātu izvirzīšanas procedūra.

Varētu domāt, ka nākamajā, 1927. g., Nobela prēmijas lietai beidzot vajadzētu gūt nopietnu virzību, tomēr neseko nedz darbi, nedz Raiņa pieraksti. Turpinājums seko tikai 1928. g. sākumā, 11. janvārī, kad top viens garāks ieraksts:

“Gribēju agrāk sākt, neiznāca. Ministribas gals jau kopš decembra vidus karājas gaisā. Šodien būtu bijis, nau. Negribu palikt, bet nu tik atliek īsti 4 mēneši, tad var izturēt. 8.1.28. bija “Jāzēpa” 100. izrāde, ļoti mīļa publika, kad parādījās zālē, meklēdams Zentu Mauriņ, man aplaudē. “S. dem.” neko neraksta par mani kopš 4 mēnešiem. L. gaida. Šodien puslīdz atsacījies gaidīt. **Gulbis rīko Nobelprēmiju, pie mums bija Maldons un Teodors.** Drīz uzcels manu tēlu N[acionālajā] teātri. Bērziņš draudzīgs. Partija liekas nedraudzīga. Filmējas pils[ētas] frakcija. Šodien še bija Pauls Kalniņš dēļ pieminēkļa.”¹⁵

Nākamajā ierakstā, kas tapis jau pēc gada, juku jukām atrodams viss, kas tobrīd uztrauc dzejnieku: krūšutēla uzstādīšana Nacionālajā teātrī, pamatīgās finanšu problēmas ar izdevniecības “Darbs un Daile”, arī attiecības ar izdevējiem. Pa vidu tam — atkal par Nobela prēmiju:

“Maz atminu. 8.1. pie krievu sūtņa. Antons, ka šogad varot dabūt Nobelprēmiju, nupat bijis Stokholmā. Vairāki sievieši apkārt: Bīlmaniete, Bastjāniete. — B. drusku greisirdīgs. Kurciete, Lidija, Skujeniece, —

varbūt Zentai taisnība? Runāju ilgi ar Benjam. laikam tādēļ, ka nedrukā tālāk “S. un K.”. Ilgi ar Buše[vicu] un Lorenci: “Daile un d[arbs]” gribot bankrotēt. 9. un 10.1. pie Zemgaļa notāra oblig[ācijās] par 45000 uz māju un vasarnīcu uz Freda vārda. 7.1. eju pie Freda tiesā un mājā. Eju pie Vāgnera. Uztraucos daudz par “D[aili] un d[arbu]” un par “Jaun. Ziņ.”. Beigas slavai, darbam un mantai. L. mierina: laikmets beidzies, nevajga prasīt, bija daudz, neuzbāzties. 11.1. zvanu Teodoram, tas atsakās. **Zvanu Gulbim: tas saka, ka universitāte aizliegusi Teodoram un Maldonim par mani rakstīt. Likšot univ[ersitāte] pate priekšā laikam Janševski.** Gulbis vēss, nemaksā. Jesens arī nemaksā. 12. 1. Betlers, slavē Marku, daudz strādājot. Mierina, ka “D[aili] un d[arbam]” būšot naudas, ko vekseļus samaksāt. 10.1. bija Martinsons — grāmatvedis, bilance līdz 1.12.28., brīdina.”¹⁶

Pēc apmēram nedēļas, 1929. g. 21. janvārī, top garākas un attiecībā uz Nobela prēmiju pesimistiskas pārdomas, ar ko arī beidzas Raiņa Kopotos rakstos publicētās dienasgrāmatas un piezīmes.

“Būt vienam! nelūgt palīdzību! Es esmu sevi darījis atkarīgu no citiem, un, kad nu tie nepalīdz (L.), tad es nelaimīgs. Vien paša darbi. Sabiedrībā vajadzīgi citi, kurus tad jāriko, jākopu, jāvalda, — bet dzejā var būt gluži viens. Var sev gūt piekritējus, kad min savus laika biedrus, bet arī bez piekritējiem būt, un varbūt lielāks mākslinieks. Varbūt te ir ceļš uz jauno dzeju: bez mērķiem un tendences un bez draugiem un palīgiem. Tas gan būtu pretī laika garam, kurš iet uz demokrātiju, lielāku kopību. Bet vai reizē nebūs arī lielāka vienbūtība? Vai es novārtē tūliņ iet uz govsādu? Kas mani tura? Sīkumi. Nodrošināt tuviniekus, atdot mantas skolotājiem un iet. Izlikt varētu ar to mazumu. — Bet darbu nobeigšana? Bet leģendas un attaisniņš? Bet biogrāfija? Var beigt pamazām. Bet vai vajga?

Vai nevarētu rakstīt vāciski? Latviju tēlot no liberāla viedokļa?

Reizi būs tā kā tā jāiet projām. — Bet labāk, ka darbi nobeigti, biogr[afija] uzrakstīta no paša. Vai Goethem arī nerakstīja citi? — Bet es būtu tad kā pirmā patstāvības laikmeta klasisk[ais] dzejn[ieks].

Vai nerakstīt man tūliņ bezdarbniekus? — arī būtu sākums jaunam periodam manā darbā, un tā tiktu pāri krīzei. **Tikai tad Nobels beigts uz visiem laikiem. Vai vērts cerēt?**¹⁷

Piezīmes par Raiņa piezīmēm

Kopš dienasgrāmatu tapšanas pagājuši jau gandrīz deviņdesmit gadi, tāpēc nepieciešams skaidrojums, kas ir šie pie Raiņa nācēji un runātāji. Kā pirmais saistībā ar Nobela prēmijas ideju parādās “Ducmanis” — pazīstamais diplomāts un jurists Kārlis Ducmanis. Vīrs, kurš nenoliedzami orientējas Ziemeļvalstu lietās, strādājis par pilnvaroto lietvedi Stokholmā, vadījis Latviešu-dāņu tuvināšanās biedrību, turklāt bijis Stokholmas brīvmūrnieku ložas brālis. Tikpat nopietna persona ir “Dr. Bīlmanis” — vēsturnieks Alfrēds Bīlmanis, vēl viens Latvijas laiku diplomāts un, starp citu, arī divu Stokholmas masonu brālību biedrs. Ruberts (“Lai Gulbis runā ar Rubertu”) ir Latvijas Universitātes rektors Jānis Ruberts (1874–1934), vīrs, kuram varētu būt zināma teikšana Raiņa neizvirzīšanā Nobela prēmijai literatūrā no Latvijas Universitātes.

Četri nākamie vīri no Raiņa piezīmēm — “Gulbis, Maldons, Teodors un Antons” — ir latviešu kultūras smagsvari: pazīstamais latviešu grāmatizdevējs Ansis Gulbis, Teoloģijas fakultātes dekāns Voldemārs Maldonis, literatūrvēsturnieks Teodors Zeiferts un biogrāfs Antons Birkerts. Tālāk minētie dzīvesbiedri Pauls un Klāra Kalniņi ir ļoti ietekmīgi sava laika sociāldemokrātu partijas biedri. Pauls Kalniņš ir ilggadējs Saeimas priekšsēdētājs, pretendents uz Valsts prezidenta amatu no Latviešu Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas.

Savukārt Jēkabs Janševskis, kurš Raiņa piezīmēs minēts kā konkurents uz izvirzīšanu Nobela prēmijai, ir ļoti populārs 20. gs.

sākuma rakstnieks, Raiņa vienaudzis (dzimis 1865. g. 16. februārī), vairāku tautā iecienītu vēsturisko romānu “Dzimtene”, “Bandavā”, “Mežvidus ļaudis” autors. Vēl no vēsturiskām personām Raiņa piezīmēs parādās divi ārzemnieki — “Lindhagens” un “Hyusmans”. Ar “Lindhagenu” iespējams domāts zviedru sociālists, politiķis, pacifists un esperanto valodas popularizētājs Karls Lindhagens. Starp citu, arī Nobela komitejas sekretārs, kurš pats vairākkārt virzīts Nobela miera prēmijai. Savukārt “Hyusmans” (“P. Kalniņš teica, ka Lindhagens neko nevarot darīt. Tikai Hyusmans, un tas man par to ne vārda nerunāja. Tomēr tam jābūt.”) nav franču rakstnieks Žoriss Karls Hjusmans (*Joris-Karl Huysmans*), kurš miris jau 1907. g., bet gan Kamils Heismans (1871–1968, latviski arī Hīsmans, *Jean Joseph Camille Huysmans*) — pazīstams beļģu politiķis, sociāldemokrāts, Raiņa laikā Beļģijas izglītības ministrs, pēc Otrā pasaules kara arī Beļģijas premjerministrs. Viņam ar latviešu sociāldemokrātiem, tostarp Raini, ir seni sakari. Tomēr grūti saprast, kālab viņš tiek pieminēts saistībā ar Nobela prēmiju, jo beļģu politiķiem diezgan vai ir kāda tieša teikšana Zviedru akadēmijā — iespējams Rainis šādējādi meklējis atbalstu savas kandidatūras izvirzīšanā Eiropas sociāldemokrātijas aprindās, ko arī saņēmis Beļģijas Leopolda kavaliera krusta ordeņa formā.

No Raiņa piezīmēm kā blakne nolasās arī kāda nepatīkama lieta — latviešu sabiedrības diezgan lielais provinciālisms. Tā vien šķiet, ka daļai prominentu runātāju nav ne mazākās izpratnes, kā notiek izvirzīšana Nobela prēmijai. Iespējams, tiek lolota ilūzija — ja nu reiz latvieši savā starpā vienosies kādu izvirzīt, tad taps tāda supervestule Nobela komitejai, kas nekavējoties pārliecinās gan lēmējus, gan pārējo pasauli, ka Raiņa kandidatūra ir viscienījamākā.

No piezīmēm nojaušams, ka 20. gadu vidū runas par Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai kļuvušas starptautiskas. Arī Raiņa brauciens uz Norvēģiju, piedaloties Ibsena

100. jubilejas svinībās, tiek vērtēts tieši kā daļa no Nobela prēmijas kandidātiem nepieciešamās starptautiskās atpazīšanas kampaņas, tāpat kā Raiņa mēģinājums piedāvāt savas lugas iestudēšanai vadošiem Eiropas teātriem. Tomēr ārzemnieki diez vai līdz galam saprot latviešu, tostarp Raiņa, runas un rosiņu. Ne jau velti piezīmēs redzams, ka zviedru žurnālists Lundels 1927. g. tikšanās laikā piedāvājis atsūtīt Rainim Nobela prēmijas statūtus. Acīmredzot tos sameklēt paši latvieši nav iedomājušies.

Raini neizvirza

Pat zinātniskās konferencēs ir dzirdēts apgalvojums par to, ka Raiņa neizvirzīšanā vainīga ir Latvijas Universitāte, jo tā aizliegusi saviem profesoriem rakstīt ieteikuma vēstuli Nobela komitejai, apmaiņā pret šādu vēstuli, spiežot Raini atteikties no partijas. Jā, protams, arī pats Rainis sūrojas dienasgrāmatā: “universitāte aizliegusi Teodoram un Maldonim par mani rakstīt.” Droši vien dzejnieks tobrīd jau atkal jūtas kā Jāzepe nodevīgo brāļu un dziļās bedres priekšā. Tomēr tiražēt šos Latvijas Universitāti nosodošos apgalvojumus nav jēgas. Vispirms jāuzdod divi jautājumi. Vai Latvijas Universitātes atbalsta trūkumam ir kāda izšķiroša ietekme uz notikumu attīstību? Vai atbalsta iespējamā esamība garantētu prēmijas saņemšanu?

Kā mūsdienās redzams no Nobela prēmijas kandidātu datubāzes, iesnieguma iesniedzējam 20. gs. 20. gados nevajadzēja pārstāvēt kādu organizāciju. Pagājušā gadsimta pirmajā pusē ierastā prakse bija tāda, ka lielākā daļa kandidātu iesniedzēju pārstāvēja paši sevi vai dažu privātpersonu grupu. Protams, savā dzimtenē viņi nenoliedzami bija lielas autoritātes, tostarp augstskolu profesori, starptautiska mēroga slavenības. Nominēšanas vēsturē kā kuriozs tiek pieminēts gadījums, kad rakstnieks izvirzījis pats sevi, parakstoties ar pseidonīmu.

Principā Raini, kā to parāda Nobela prēmijas kandidātu datubāze, privāti varēja iz-

virzīt jebkurš pie viņa nākušais prominentais runasvīrs — Bilmanis, Ducmanis, Gulbis, Zeiferts, Birkerts, jo izvirzīšana ir tikai elementāras pieteikuma vēstules uzrakstīšana. Līdzīgas vēstules tolaik rakstīja par visiem — gan par nākamajiem Nobela prēmijas laureātiem, gan par tiem kandidātiem, kas tā arī balvu nekad nesaņēma. Tomēr Latvijas gadījumā garās runas par Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai nav neko vērtas. Spiežot pēc Nobela prēmijas datu bāzes ziņām, neviens nekad nevienu vēstuli, kurā Rainis tiktu izvirzīts kā pretendents Nobela komitejai, nav nosūtījis. Runas palikušas tikai runas. Tā vien šķiet, ka pie Raiņa laiku pa laikam ieradušās sabiedrībā pazīstamas personas, kas teikušas — vajadzētu taču tevi virzīt, un ar šo parunāšanu viss arī beidzies. Darbi nav sekojuši. Tas pats attiecas uz Raiņa piezīmēs pieminēto otru tā saukto pretendentu — rakstnieku J. Janševski. Datubāze liecina — arī viņu neviens nekad oficiāli Nobela prēmijai literatūrā nav izvirzījis. Turklāt atšķirībā no Raiņa, Janševskis, no šī fakta nav taisījis nekādu drāmu, jo visticamāk sapratis — tā ir tikai tukša salmu kulstīšana. Arī J. Janševska biogrāfe Biruta Gudriķe savā monogrāfijā par rakstnieku šo maznozīmīgo faktu neakcentē, jo tajā nav nekā pieminēšanas vērts.

Kā būtu, ja būtu

Par Nobela prēmijas pretendentu Raini varētu dēvēt vien tad, ja Nobela komitejas arhīvos glabātos iesniegums, kas saņemts no kādas privātpersonas vai organizācijas. Jāuzsver vēlreiz, datubāzē Raiņa uzvārds neparādās, tāpat Rainis nav bijis prēmijas pretendents. Datubāzē tomēr ielūkoties ir pietiekami interesanti, kaut vai lai uzzinātu, kā notikusi to kandidātu izvirzīšana, kas varētu būt Raiņa konkurenti, ja 20. gados kāds latvietis nopirktu papīra lapu, aploksni ar marku un tomēr sadūšotos uzrakstīt pieteikuma vēstuli Nobela komitejai.

Secinājumi ir vairāki. Svarīgākais — nekādas organizāciju supervēstules, uz ko cer te

Latvijā, tolaik nav garantija Nobela prēmijas saņemšanai. Datubāze liecina, ka daudzas privātpersonas un arī dažas organizācijas par saviem autoriem cīnījās gadiem, tomēr tas nav devis cerētos panākumus. Īsumā aplūkosim ierakstus no laika, kad Rainis, spriežot pēc sarunām, visticamāk būtu varējis pretendēt uz Nobela prēmiju literatūrā — no 1925. līdz 1929. g.

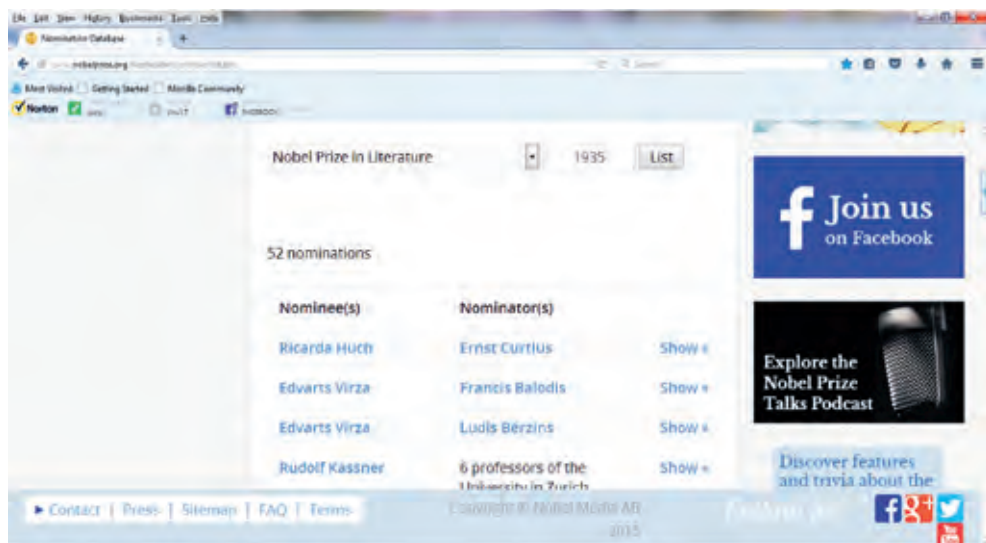
1929. g. — Nobela komiteja saņem 30 nominācijas. Balvu pasniedz Tomasam Mannam. No iesniegumiem tikai trīs ir kolektīvas vēstules, pārējie izvirzītāji ir privātpersonas. Otokaru Bržinu (toreizējā Čehoslovākija, 1868–1929) izvirza 27 profesori, bet rakstnieks, kurš kopumā nominēts deviņas reizes, sākot no 1916. g., balvu tā arī nekad nesaņem. Tāpat hroniski neveicas 13 profesoru virzītajam Paulam Ernstam (Vācija, 1866–1933), kurš 11 gadu laikā izvirzīts 19 reizes. Nesekmīgi!

1928. g. — 48 nominācijas, tomēr šķiet, ka datubāze par šo gadu vēl nav īsti precīza. Pēc tās iznāk, ka trīs pieteikuma vēstulēs minēts Anrī Bergsons, kurš nav minēts

1927. g. datubāzē, kad saņēmis Nobela prēmiju. Balvu 1928. g. pasniedz Sigrijai Unsetei. Jāatgādina, šis ir gads, kad, spriežot pēc Raiņa dienasgrāmatas, Antons Birkerts, atgriezies no Zviedrijas viņam stāsta: “šogad varot dabūt Nobelprēmiju”.

1927. g. — 29 nominācijas. Balvu pasniedz A. Bergsonam, kuru, rets gadījums pirmskara vēsturē, regulāri virzījušas dažādu valstu profesoru apvienības. No pārējo iesniegumu vēstulēm tikai četras ir kolektīvās. Kārtējo reizi kolektīvo izvirzīšanu saņem vācu dzejnieks un dramaturgs Arno Holcs (1863–1929). Arī šī autora Nobela prēmijas nedabūšanas vēsture ir skumji iespaidīga. No 1919. līdz 1929. g. viņš ticis nominēts deviņas reizes, turklāt 1929. g. vēstuli parakstījuši 412 profesori un skolotāji. Tomēr šis spiediens nav palīdzējis. Trīs gadus pēc kārtas (1925–1927) Ungārijas Zinātņu akadēmija virza Franci Hercegu (1863–1954). Akademiķu atbalsts ungāru autoram nedod neko.

1926. g. — 37 nominācijas. Balvu pasniedz itāļietei Grācijai Deledai. Divus autorus

3. att. Nobela prēmijas datubāzes ekrānšāviņš, kas apliecina, ka vienīgais latviešu Nobela prēmijas kandidāts literatūrā 20. gs. starpkaru posmā bijis Edvarts Virza

izvirza profesoru grupas — neveiksmīgi. Togad uz balvu virzīti arī S. Unsete, Georgs Brandess, Hugo fon Hofmanstāls un jau pieminētais Nobela prēmijas neveiksminieks P. Ernsts.

1925. g. — 25 nominācijas. Balvu pasniedz Bernardam Šovam. Četrās iesniegumu vēstulēs (kolektīvas un privātas) izvirzīts itāļu autors Giljemo Ferēro (1871–1942), kurš desmit gadu laikā nominēts Nobela prēmijai literatūrā 20 reizes. Nesekmīgi!

No šiem faktiem izriet secinājums. Ja Raini laikā no 1925. līdz 1929. g. izvirzītu Latvijas Universitāte, tad dzejnieka izredzes, konkurējot ar B. Šovu, S. Unseti, A. Bergsonu un T. Mannu, nebūtu īpaši lielas. Ne tāpēc, ka Rainis bija mazāk talantīgs vai nozīmīgs. Rainis nespētu konkurēt cita iemesla dēļ — pasaulē ne tolaik, ne tagad Raiņa darbus īpaši nepazīst.

Tulkojumu problēma

Kā var nojaust no Raiņa dienasgrāmatām, latviešu sarunas par Nobela prēmiju jau no sākta gala risinājušās arī ap to, ka viņa darbus kādam vajadzētu tulkot un iestudēt Eiropas teātros. Tomēr arī šīm sarunām vistīkamāk bijusi tikai vēlējuma izteiksme, un šis “kāds” tā arī nav pieteicies.

Protams, Aspazija un Rainis paši dara ko var Raiņa lugu tulkošanā, tomēr tas izskatās pēc Latvijai parastā stāsta — jums vajag, jūs tulkojiet. Tulkojumiem un atdzejojumiem nepieciešams profesionālis, kas pārzina gan latviešu valodu, gan to valodu, uz kuru darbs tiek tulkots. Pamatīga problēma ir nauda. Par velti neviens profesionālis to nedara. 1927. g. 4. aprīlī Rainis raksta dienasgrāmatā: “Pereklubā, uzņēma ļoti. labi, iddiš tulk. manas dzejas un “Jāzepu”, bet, lai es maksāju par izdošanu.” Tā ir tipiska latviešu literatūras situācija toreiz un arī mūsdienās.

Vienīgais latviešu kandidāts

Nobela prēmijas kandidātu meklēšanas sistēmā Latvijas vārds tiek piedāvāts četras

reizes. Divus gadus pēc kārtas divi latviešu profesori — Francis Balodis un Ludis Bērziņš — tomēr uzdrošinās izvirzīt kādu brīvvalsts laiku latviešu autoru Nobela prēmijai literatūrā, darot to individuāli. Tas notiek 1935. un 1936. g.

1935. g. lēmēji nespēj vienoties un Nobela prēmiju literatūrā nepiešķir vispār. 1936. g. par tās laureātu kļūst amerikāņu dramaturgs Jūdžins O`Nīls. Kas tad ir vienīgais Nobela prēmijai nominētais latviešu rakstnieks 20. gadsimta pirmajā pusē? Tas ir *Straumēnu* autors Edvarts Virza. Diemžēl mūsu profesoriem pietrūkst uzstājības turpināt viņu nominēt, jo *Straumēnu* tulkojumi Eiropas valodās tobrīd tikai uzņēma savu gaitu, tomēr E. Virza, kas Nobela prēmijas kontekstā tikpat kā netiek minēts vispār, ir vienīgais latviešu autors, kurš šai prēmijai virzīts laika posmā līdz Otrajam pasaules karam.

Avoti un piezīmes

- ¹ Rainis. *Kopoti raksti. 24. sēj. Dienasgrāmatas un piezīmes*. Rīga: Zinātne, 1986. 309. lpp.
- ² Turpat, 683. lpp.
- ³ Rainis. *Kopoti raksti. 25. sēj. Dienasgrāmatas un piezīmes*. Rīga: Zinātne, 1986. 294. lpp.
- ⁴ Turpat, 277. lpp.
- ⁵ Turpat, 288. lpp.
- ⁶ Turpat, 327. lpp.
- ⁷ Raiņa kandidatūra uz Nobela prēmiju. *Sociāldemokrāts*. 1926. 23. marts.
- ⁸ Rainis. *Kopoti raksti. 25. sēj.* 340. lpp. Rīga: Zinātne, 1986. 309. lpp.
- ⁹ Turpat, 341. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 344. lpp.
- ¹¹ Turpat, 347. lpp.
- ¹² Turpat, 348. lpp.
- ¹³ Turpat, 354. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 360. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 366. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 370. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 372. lpp.

RAINIS AND THE NOBEL'S PRIZE IN LITERATURE

Arno Jundze

arnoju@inbox.lv

Summary

Keywords: *Rainis, the Nobel Prize in Literature, University of Latvia, Jēkabs Janševskis, Edvarts Virza*

Investigators of Rainis' creative activity of various generations have never perceived seriously suggestions about nominating the poet Rainis for the Nobel Prize in Literature, since these lack any reasonable basis. Despite the lack of interest which has factual basis, on the daily level this issue has been negotiated fairly often because the theme seems interesting.

During the course of time, assumptions concerning nominating Rainis for the Nobel Prize in Literature have transferred from a "snowflake" into a massive avalanche of a legend. Currently this issue is being talked over in schools and mass media creating a wrong impression that the poet has been almost the most outstanding candidate of the Nobel Prize in the whole history of Latvia. It would be wonderful, but nonetheless it is not truth. This has been clearly proven by opening of the Nobel Prize archives, where the demand included in the regulation for awarding the prize is strictly observed — to maintain confidentiality regarding the candidates for fifty years.

The site nobelprize.org, in 2015, contains publicly available information about all laureates of the Nobel Prize and about the candidates having failed to receive the prize, in all nominations, starting from the origins of awarding the prize in 1901 until 1964, including. The name of Rainis cannot be found in these lists, but the talks by the Latvian society members of his time about his nomination for the Nobel Prize have remained just in the form of desirability, since due to different schemes and plots there was lack of courage and initiative to send the official nomination letter to the Nobel Committee.

RAINIS UN STUČKA: ATTIECĪBU FENOMENS

Valdis Rūmnieks

valdis.rumnieks@gmail.com

Atslēgas vārdi: jaunstrāvnieki, trimda, sociāldemokrātiskā partija, mūža pensija, Resnais

Rakstā konspektīvi izvērtētas Raiņa un Pētera Stučkas attiecības, sākot no abu skolas gaitām 19. gs. 80. gados līdz Raiņa nāvei 1929. g., analizējot, cik lielā mērā abu personību pretrunu un konfliktu pamatā ir politisko un estētisko uzskatu atšķirības, cik — personisko attiecību peripetijas.

Viņi ir divi gluži pretēji cilvēki. Rainis — ģeniāls dzejnieks, iekšējās brīvības un demokrātijas uzturētājs, azartisks bezrobežu domātājs. Stučka — rūdīts marksists, cilvēks, kuram pateicoties jau 1919. g. pavasarī Rīgā, Zaķusalā un Kundziņsalā, tika iekārtotas koncentrācijas nometnes nepareizajiem, Padomju Krievijas tieslietu komisārs. Vai tiešām — divas naidīgas pasaules, kuras apkaro viena otru? Mēģināsim izvērtēt Raiņa un Stučkas attiecību fenomenu.

Abi nāk no bagātu saimnieku ģimenēm un Rīgā 19. gs. 80. gadu sākumā kā vienauzdži, vienā gadā dzimuši padsmiņnieki, satiekas Rīgas pilsētas ģimnāzijā. Viņu attiecības ir draudzīgas, varētu pat teikt — idiliskas. 1881. g. 14. novembra (datējumi šeit un turpmāk — pēc jaunā stila) dienasgrāmatā Rainis runā par Stučkas “noziegumu”, jo arī viņš esot sācis tulkot Gogoli, tomēr tā pati dienasgrāmata uzrāda, ka Rainis itin ātri pārvar šīs saljēriskās kaislības. Atcerēsimies — abi vēl ir sešpadsmitgadīgi pusaudži. 1882. g. 10. un 11. septembrī Rainis cieņojas Stučkas vecāku mājās Kokneses pagasta Vecbirzniekos un, domājams, tās ir divu draugu jauki pavadītas dienas. 1884. g. septembrī abi sāk studēt tieslietas Pēterburgā, arī dzīvo kopā, un Rainis vēstulēs Stučku mīļi sauc par Pičuku, rakaru un Stučkulēnu. 1885. g. 27. martā Rainis jautri raksta par nebeidzamajiem “sieragājumiem” un “gaļšagājumiem”, kurus abu studentu mātes

nemitīgi sūta uz Pēterburgu: “Stučka māte savam dēliņam ar mārciņas 15 atsūtīja, būs pa taisnībai jāsēstas uz tirgus, jāizvelk krievkiem nauda.”¹ 1885. g. jūlija dienasgrāmatā Rainis nepārprotami ieraksta: “Stučka — ar viņu es noslēdzu mūžīgu draudzību,”² bet turpat tālāk ārkārtīgi būtisku frāzi, koda atslēgu visam turpmākam — “pats ir par vāju, ar viņu es nevaru izskaidroties, priekš tā viņš nav pietiekoši nopietns.”³ Liktenīga, reizēm bezjēdzīga nesaprašanās kā lavīna vēlākajos gados aizrauj bezdibenī abu jaunekļu attiecības. Protams, ar laiku rodas daudzi papildu apstākļi, kuri attālina Stučku un Raini, tajā skaitā fundamentālas politisko uzskatu atšķirības, taču pirmcēlonis abu attiecību samezglojumiem, pēc raksta autora domām, ir nespēja psiholoģiski saprasties.

Vēl 1888. g., kad beidzas abu studijas, Rainis un Stučka publicē savu humoristisko kopdarbu “Mazie dunduri”. Tas arī ir abu idilisko attiecību augstākais punkts. Dzīve Raini

un Stučku attālina — uz laiku, līdz iesākas Jaunās strāvas kustība, kuras organizatoriskais centrs ir “Dienas Lapas” redakcija. Rainis ir šī izdevuma redaktors no 1891. g. decembra līdz 1895. g. decembrim. Jau šajā posmā Raiņa un Sučkas uzskatos iezīmējas domu atšķirības — kāda loma nākotnes demokrātiskā sabiedrībā ir kultūrai, garīgiem meklējumiem, kāda — sociālekonomiskām pārmaiņām. Taču teorētiskā līmenī šis uzskatu atšķirības varam vērtēt par viena milzu okeāna atšķirīgiem pētnieciskiem uzdevumiem. Paralēli savērpjas personisko attiecību mudžeklis, kurš lielā mērā nosaka uzspēlētās abu kādreizējo studijas biedru uzskatu atšķirības. Jāatgādina, ka Rainis publiski nekad šos personisko attiecību sarežģījumus neizklāstīja, drīzāk konstruēja uzskatu nesavienojamību, lai tikai pierādītu, ka Stučkas pasaule viņam ir sveša. Šī mudžekļa pamatā ir divas skaistas mīlestības. Raiņa un Aspazijas brīnišķīgais mīlas stāsts aizsākās 1894. g., Rainim vēl esot “Dienas Lapas” redaktoram. Aspazija, kā toreiz mēdza teikt, bija “atklātības darbiniece”, un tas karstasinīgākajiem jaunstrāvnikiem mudināja uzdot jautājumus, vai Rainis, potenciālais sociālisma teorētiķis, ar savu mīlestību uz Aspaziju nesāk attālināšanos no Jaunās strāvas. Situāciju sarežģīja fakts, ka vienlaikus uzplaukst Raiņa jaunākās māsas Doras un Stučkas mīlas stāsts. Te maza atkāpe Raiņa ģimenes attiecību modelī. Raiņa vecākā māsa Līze (1854–1897) bija Raiņa labvēlīgā urdītāja — mācīties, lasīt, veidot savu garīgo pasauli, un Rainis šo ģimenesko attiecību izvērsumu savdabīgi pārnes uz savu jaunāko māsu Doru. Tieši Rainis mudina Doru lasīt nopietnas grāmatas un reāli gatavoties studijām. Viņu attiecības ir dziļas un pamatīgas, un tāpēc Rainis smagi pārdzīvo (protams, subjektīvi!) Doras iemīlēšanos Stučkā, it kā Dora būtu piekrāpusi, nodevusi māsas un brāļa attiecību smalkumu. Šī sajūta vēlāk transformējas vairākos dramaturģiskos darbos, bet it īpaši “Krauklīti”. Nevajadzētu šo attiecību sarežģītību novest līdz dzeltenās

preses pikantērijai, taču šie sarežģījumi daudz ko izskaidro Raiņa un Stučkas savstarpējās attiecībās. Rainistiem ir labi zināms notikums Berlīnē 1896. g. decembrī. Rainis kopā ar Aspaziju, vēl būdami neprecējušies, ir uzsākuši kopdzīvi un, ieradušies Berlīnē, aiziet uz teātri. Ko viņi tur ierauga? Doru un Sučku. Tā nav nejausa satikšanās Rīgā I Pilsētas teātrī, kur izglītoti rīdzinieki būtu aizgājuši noskatīties jaunāko operu. Dorai 1896. g. decembrī vajadzētu atrasties Monpeljē, Francijā, studējot medicīnu, savukārt Stučkam Rīgā — vadīt “Dienas Lapu” (tātad dienas avīzi!). Taču izšķirošs nav starptautiskais randiņš, kurā Doru un Stučku pieķer Rainis un Aspazija, bet abu pāru konkrētās attiecības izrādes starpbrīdī. Vēstulē mātei Dārtai un vecākajai mātai Līzei Rainis uz karstām pēdām raksta: “Teātrī, kur mēs netišām satikāmies, Stučka arī visādi lūkoja no mums izvairīties — mēs stāvējām tikai dažus soļus viens no otra — un Doriņa viņu ar varu pievilka klāt; arī tad viņš nesniegza rokas. [...] Tu redzi, cik ļoti Stučka baidās, ka Doriņa ar mums nāktu kādā sakarā, un cik viņam nepatīkas viss, kas man nāk par labu. Viņš ne tik vien nemeklē izlīgšanu, bet, kur varēdams, lūko padarīt asāku pretestību. Viņš dzīvo mūžīgās bailēs, ka viņa zvaigzne netiktu aptumšota. Lai viņš ar panāk pilnā mērā savu laimi — resnu maku un vēderu, citādas laimes viņš nesajēdz. [...] Man viņa nav bails.”⁴

Maza piezīme par Stučkas iesauku. Dažreiz uzskata, ka Rainis draudzīgo iesauku Pičuks nomainīja pret negatīvo Resnais, kad abu attiecības krasī pasliktinājās, taču iesauka Resnais Pēters lietota jau agrāk — 1892. g. Rīgā. Savukārt vēlāk, Slobodskas trimdā, Rainis lieto apzīmējumu Resnie, ar to domājot gan Doru, gan Stučku.

Vēl viens personisks sāpīnājums Rainim pirms Jaunās strāvas sagraves ir ziņa par Doras un Stučkas laulībām Daugavpilī 1897. g. 10. maijā. Arī Rainis un Aspazija būtu gribējuši kļūt par laulātajiem, bet to kavēja gan Aspazijas nenokārtotās juridiskās attiecības

ar viņas pirmo vīru Maksī Vilhelmu Valteru, gan — kas ir ļoti svarīgi Raiņa attiecībām ar Stučku —, Raiņa vecākās māsas Līzes nāve 1897. g. februārī. Saskaņā ar tālaika tradīcijām būtu jāpaiet zināmam ģimenes sēru periodam, pirms Līzes jaunākā māsa Dora dodas laulībā.

Rainis kopš 1895. g. decembra, vairs nebūdam "Dienas Lapas" redaktors, bija atālinājies no Jaunās strāvas aktivistu pulka. Tomēr 1897. g. 12. jūnijā Rainim iesākās cietumniecības periods, vispirms vecas preses prāvas dēļ par viltus advokāta Fridriha Rašmeiera apvainošanu, pēc tam jau Jaunās strāvas vajāšanas dēļ. Pēc ilgāka laika — 1913. gada aprīlī — Rainim gribot negribot nācās atgriezties pie Jaunās strāvas sagraves cēloņiem, bet par to mazliet vēlāk.

1897. g. decembrī sākas Raiņa pirmais trimdas periods — vispirms Pleskavā, tad Slobodskā. It īpaši jau Slobodskas prāvais attālums no Rīgas liek Rainim saasināti uzvert visas ziņas par Doras un Stučkas labākajiem materiālajiem apstākļiem: dzīvokli tuvajā Vjatkas pilsētā, iespējamo mantojumu pēc mātes nāves 1899. g. aprīlī, kura galvenā saņēmēja varētu būt Dora, utt. Divas raksturīgas vēstules Aspazijai no Slobodskas, 1899. gada 28. oktobrī: "Es nesaejos ne ar vienu no izsūtītajiem, lai gan pie Stučkas mani ar viņiem iepazīstināja, man ir pretīga jebkura nelikumība; es gribu palikt pilnīgi pie literatūras, ko es daru jau 4 gadus".⁵ Un vēstule 1900. gada 2. martā: "Un Stučka? Upuris? Protams, iniciatīvas viņam nav bijis nekur, viņš ir tikai darbības cilvēks un, beidzot, uzņēmējs. [...] Beidzot tomēr arī viņš ir nelaimīgs, par spīti saviem lielajiem panākumiem un uzmanībai, kas arī norāda uz to, ka viņš ir darba vīrs un aprēķinātājs."⁶

Tā ir Raiņa duālā daba — cenšanās nemitīgi norobežoties no Stučkas un reizē nemitīga viņa dzīves analīze. Droši vien tas skaidrojams ar Raiņa dziļi personisko vēlmi atjaunot senās garīgās saites ar māsu Doru. Taču — kā apvienot attiecības ar Doru un Stučku?

Traģisku kompleksu kamols ir saistīts ar Raiņa organizatorisko iekļaušanos sociāldemokrātiskajā partijā, bet tā nav šī referāta tēma. Stučkas sakarībā svarīgi pieminēt vienu no iespējamiem tuvinājumiem Raiņa un Stučkas starpā. Stučka, iedrošinot Raini turpināt kontaktus ar sociāldemokrātisko partiju, 1908. g. 25. martā, rakstīja: "Mums esi bijis un esi tikai Tu [...] Tavs sakars ar partiju nav pārtrūcis, jo tā [partija] taču nav viens vai otrs oficiāls cilvēks, nejaušs cilvēks. Tikpat labi, kā es tagad, esot pilnīgi ārpus organizatoriskiem sakariem, tomēr skaitu sevi pie [partijas], tāpat esmu vienmēr skaitījis un skaitu Tevi tur un neticu Tev, ka Tu tur neesi, pat, ja Tu to noliegtu."⁷ Rainis savukārt divus mēnešus vēlāk, 1908. g., ap 24. maiju Dorai un Pēterim Stučkām rakstīja: ".. vēl tikai viena pati jūta, kad tas būtu noticis, es tādu vēstuli būtu dabūjis gadus desmit, piecus vai divus atpakaļ. [...] arī toreiz mēs nekur nestāvējām viens otram ceļā, vajadzēja tik nošķirt tad katram savu daļu — Tev public[istika] un polit[ika], man — dzeja. Kad tas būtu noticis, kāds tam iepaids būtu bijis arī uz Tevi. [...] bet es laikam būtu iznācis par cilvēku, vismaz nebūtu tā samalies pats sevi."⁸

Raiņa un Stučkas attiecības Šveices trimdas laikā ir bezgala mainīgas. Varam atrast vēstules, kur Rainis Stučku uzrunā "mīļais" un 1909. g. 9. decembrī pat raksta — "skūpstu no sirds". Bet dienasgrāmatā 1907., 1908., arī 1912. un 1913. g. atspoguļoti Raiņa sapņi, kuros viņš bieži redz Stučku un allaž stipri drūmās krāsās, pat groteskās situācijās. Ieraksts 1912. g. 13. aprīlī atklāj Raiņa slēptākās un saasinātākās izjūtas: "Es visus gadus kopš lielā lūzuma, pirmās lielās ilūzijas par Resno un draugiem, par partiju 1895. g. domāju, ka man stāv priekšā liela cīņa pret šiem pretniekiem. [...] Mēģināju līgt ar Resno, ar Jansonu, bet nekad nekas neiznāca. [...] es nojaušu, ka esmu aizmirsis apskatīties pēc citiem pretniekiem, ka ar laiku izauguši citi jauni, vēl niknāki pretnieki, kuri mani nemaz nesaprot tāluma pēc."⁹ Arī

1912. g. 11. jūnijā Rainis raksta, ka “Resnā kliķē un citos savos draugos es biju svešs”¹⁰.

Īpašu psihisko triecienu Rainis saņēma 1913. g. aprīlī, kad ar Rīgas Policijas departamenta direktora Svoļanska publikāciju “Dzimtenes Vēstnesi” tiek uzjundīta jaunstrāvnīku sagrāves lieta un Jānis Jansons-Brauns tiek atklāts kā galvenais jaunstrāvnīku nodevējs. Par šo notikumu un Raiņa iecerēto lugu “Nodevējs” plaši rakstījusi nenogurstošā Raiņa pētniece Gundega Grīnuma pētījumā “Es vairāk negribu — tik taisnību” krājumā “Rainis radošo meklējumu spogulī”. Kaut arī visā šajā jezgā galvenā loma ir J. Jansonam-Braunam, dziļā taisnība ir G. Grīnumai, kura rakstīja: “Katrā ziņā tieši Resnā klātbūtne, nevis viņa marionetes Jansona naivi viltīgās, patmīlīgās izdarības “Nodevēja” projektā uzvedī nojausmu par kādu pie apvāršņa jau milztošu, melnu un drausmīgu ēnu, kuras tuvošanās pasaulei draud ar globāla mēroga asinsizliešanu, postu un iznīcību.”¹¹ Protams, nevajadzētu arī vienkāršoti vērtēt Stučkas lomu jaunstrāvnīku sagrāvē. 19. gs. beigās neviens jaunstrāvnīks nebija profesionāli sagatavots pratināšanām cariskajā žandarmērijā, un lielā mērā visu izšķīra katra cilvēka personība. Ļoti zīmīga ir Raiņa vēstule J. Jansonam-Braunam 1913. g. 29. aprīlī no Čīrihes: “Tu biji ar savu draudzību pārgājis uz Pēteri, un pa daļai 1894. g. un visu 1895. g. pret mani no tās puses tika strādāts, lai atņemtu man redakciju un nodotu Pēterim, ko arī panāca. Toreiz vajadzēja mani pilnīgi iznīcināt, un arī 1897. g. Tavas liecības prāvā bij tikai turpinājums no šīs darbības.”¹²

Arī vēlāk šī jaunstrāvnīku sagrāves lieta vairākkārt uzplauksnīja. Te vietā atcerēties oficiālo Raiņa un Frīdriha Vesmaņa vēstuli laikraksta “Sociāldemokrāts” redakcijai 1920. g. 24. decembrī: ““Sociāldemokrāta” Nr. 293 ievietots profesora Baloža raksts pret Stučku, kura beigu daļā apgalvots, it kā Stučka būtu 1897. gadā sociālistu prāvā denuncējis biedrus ar nolūku panākt sev soda mikstināšanu.

Tas nav noticis, un sods, kādu Stučka dabūja, bij tāds pat kā citiem prāvas dalībniekiem.”¹³ Gods, kam gods, Stučka tūliņ 1921. g. janvāra sākumā publiski izteica atzinību Rainim, un tas kārtējo reizi rāda, cik uzmanīgi Padomju Krievijā sekoja līdzī Latvijas publikācijām: “Bet es tomēr nevaru palikt neizteicis savu atzinību bb. Rainim un Vesmanim. Jo sevišķi pirmajam, kura taisnības jūtas nepieļāva atstāt “Sociāldemokrāta” lasītāju priekšā šo sameloto traipekli kaut uz cilvēka, ar ko viņš ilgus gadus bijis šķirts cilvēks.”¹⁴ Jāatceras gan, ka ierašanās Latvijā no Šveices trimdas ievilka Raini publiskajā politiskajā dzīvē un LSDSP, un tāpēc dažas nianšes Raiņa attiecībās ar Stučku atspoguļo Raiņa — publiskas personas — stāju, ne dzejnieka slēptākās izjūtas.

Domājams, Rainim nebija īpašu ilūziju par boļševiku apvērsumu Krievijā 1917. g. novembrī un padomju varas pirmajiem soļiem, taču atsevišķi notikumi atklāj Raiņa subjektivitāti, garastāvokļa maiņas un alkas pēc nepiepildīta gandarijuma. Tas it spilgti redzams 1918. g. rudenī. Kad Dora 1918. g. 20. augustā informē Raini par viņam paredzēto īpašo vietu sabiedrisko zinātņu sociālistiskajā akadēmijā, Rainis izplūst mīlā pret Doru un Stučku: “Mani mīļie, dārgie, atkal atrastie, nu būs viss labi starp mums, un atgriežas atkal jaunība. Lai notiktu kas notikdams, lai mūsu domas kur un kā šķirtos, mūsu sirdis paliks kopā.”¹⁵ Jāpiemin gan, ka šī 1918. g. 19. un 21.–24. oktobrī rakstītā vēstule netika nosūtīta, tāpat kā nedaudz vēlāk 1918. g. 7. novembrī Stučkam adresētā vēstule, kur Rainis, atmetis naivo prieku par piedāvāto goda statusu, precīzi iezīmē Stučkas portretu: “Arī Tu, P.t.d., tāpat ar visu Tavu neģēlību, arī Tu mīli latviešu tautu, lai Tu kā viņu vajā un medī, un vari, un gribi pat nokaut, un aiz lielas puisīša kaunības zoologiskajā dārzā vai muzejā Tu gribi ielikt savus latviešu paraugus nākotnei. [...] Tu man daudz sāpes esi darījis, ne ikreiz es Tevi sapratu, drīz es arī pats būtu beidzies

līdzī tautai. Bet nu neslēpies vairs, atklāj savu mīlu, lai var no kapa celties mūsu tauta un caur sociālismu dzīvot.”¹⁶

Nekas no Latvijas laimīgas dzīvošanas sociālismā neiznāca un, esmu pārliecināts, Rainim bija pietiekama informācija par Padomju Latviju 1919. g. Tas arī uzskatāms par galveno iemeslu, kāpēc Rainis neatsaucās oficiāliem un neoficiāliem Stučkas aicinājumiem atgriezties Latvijā. Vēstules gan atklāj iespējamus papildu šķēršļus — slimības, ceļa sarežģītību utt., tomēr Rainis nebija gatavs sagādāt Stučkam triumfu — sagaidīt diženo proletariāta dzejnieku Padomju Latvijā.

Kad publiski parādījās doma par Raiņa atgriešanos jau brīvajā, demokrātiskajā Latvijā, Stučka 1919. g. novembrī nāca klajā ar saviem iepriekšējiem centieniem atvilināt Raini uz Rīgu savas valdīšanas laikā: “Pirmajās dienās, kad mēs kāju minām Latvijā, es pirmā kārtā atminēju Raini. Bija runa mūsu starpā, kā viņam nākt pretim, lai viņš justos kā mājās Padomju Latvijā. Es caur Bernes sūtniecību aizsūtīju privātvēstuli un tanī pat laikā nelaiķis b. Āzis oficiālu, uz kurām atbildes nav dabūtas, un es pat nezinu, vai tās saņemtas.”¹⁷

Ar Stučkas mudinājumiem Rainim atgriezties cieši saistīta varbūtējā mūža pensijas piešķiršana Rainim un Aspazijai. Vēlāk, 1924. g. 21. maijā, laikrakstā “Latvis” parādījās īsa anonīma informācija: “Mūža pensija Rainim un Aspazijai. Kā vēsturnieks Dr. Hedenstrens atzīmē savā hronikā, 20. maijā 1919. g. P. Stučkas “valdība” piešķīrusi Rainim un Aspazijai Šveicē mūža pensiju un nolēmusi to izmaksāt ar pazīstamā madjāru komunistu Bela Kuna starpniecību, kurš toreiz valdīja Budapeštā.”¹⁸ Rūpīgi pārskatot “Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotāju”, šādu lēmumu gan neatrast, vēl jo vairāk, divas dienas pirms Rīgas krišanas, turklāt Stučka jau 20. maija vakarā aizbrauca uz Maskavu. Zināmu skaidrību reizē ar demagoģisku piedāvājumu rod pats Stučka 1919. g. novembrī: “[...] tas bija

neilgi priekš Rīgas krišanas, — tika CK un Padomju Valdības kopējā sēdē spriests godināt mūsu dzejniekus Raini un Aspaziju ar Padomju Valdības mūža pensiju visaugstākajā apmērā, skaitot no 1918. g. 17. decembra. Mēs to līdz šim fiziski neesam spējuši izpildīt sakaru trūkuma dēļ, bet lēmums paliek spēkā, kamēr būs spēkā Padomju Valdība. Un no abiem lielajiem dzejniekiem atkarājas to pieņemt jeb nepieņemt.”¹⁹

Itin drīz — 1920. g. 13. janvārī — aizsākās Padomju Latvijas valdības likvidācijas process, un visi skaistie, oficiāli nepieņemtie lēmumi par Raiņa mūža pensiju palika skurstenī ierakstīti.

Stučkam ir vairāki raksti par Raini, bieži viņš izmantojis Raiņa dzeju citātos politiskos apcerējumos — vietā un nevietā. Diezgan plašs un savā ziņā objektīvs ir raksts ““Tomēr” — proletariāta dzejnieks”, kurš vairākos turpinājumos parādījās laikrakstā “Cīņas Biedrs” 1920. g. janvāra sākumā. Tajā Stučka aizstāv Raini pret Andreja Upīša niknajiem pārmetumiem Raiņa “Daugavas” publicēšanas sakarā. Ļoti zīmīga ir šāda Stučkas atziņa: “Vēl vienu vārdu personīgā lietā. Es sākumā uzsvēru, ka es runāju vienīgi par *dzejnieku* Raini un ne par cilvēku vai politiķi. Bet es baidos, ko tās nerakstītās avizes, kas vairāk izplatītas nekā drukātās, čukstēs par manām personīgām, veca drauga attiecībām ar Raini. Es, saprotams, kā draugs labprātīgi izpildītu to pašu pienākumu kā tagad. Bet tagad to raksta ne drauga roka. Pēc tiem veciem laikrakstu strīdiem, kuros es atklātību neesmu kavējis ne ar vienu vārdu, mēs *personīgi* ar Raini esam šķirti ļaudis. Bet es izpildu savu pilsoņa un biedra pienākumu.”²⁰

Acīmredzot tieši šis raksts, vēlāk nonācis Raiņa rokās, izraisīja dzejnieka jūtu uzplūdus. Vēstule Dorai 1921. g., rakstīta ne vēlāk par augustu: “Cik tas bij cilvēciski mīļi, ka viņš mani aizstāvēja atkal, tiešām tās baumas ir nepareizas. Ko nu mums kaunēties, labi mēs tomēr esam viens otram, vecu iesēdušos mīlu nevar nekā izplēst.”²¹

Patlaban grūti pateikt, cik no Padomju Krievijā publicētā nonācis Raiņa rokās. Iespējams, ka, pilnībā iepazīstoties ar Stučkas rakstīto, Rainim varbūt rastos dziļāks, izsvērtāks viedoklis par sava bijušā drauga sacīto. Vai Rainis detalizēti zināja Stučkas domas par Latvijas sociāldemokrātiem? Rainis, atgriezies Latvijā, iesaistījās LSDSP darbībā, un tūlī, 1920. g. maijā, Stučka reaģēja stipri jūtīgi: "Jaunu faktu atnes mūsu lielā dzejnieka Raiņa atrašanās s.-d. Meņševiku kandidātu saraksta priekšgalā kā oficiāla izkārtne. Tas ir spēks, kas galvu pārāks par visu Latviju, bet — kā dzejnieks. Ar politiku viņš jau gadu desmitiem nav nodarbojies un arī 1905. gadā stāvēja politikā vairāk vai mazāk nomaļus. [...] Jo cik liels un ģeniāls cilvēks un dzejnieks arī nebūtu, ar vārdiem apvārdot saimniecisko sabrukumu un lielo šķiru naidu arī viņam nebūs iespējams! Un, ja Rainis tiešām grib politisku, tas ir, revolucionāru lomu spēlēt, tad viņam noteikti jāpagriežas uz kreiso pusi."²²

Bet ir viena zīmīga īpatnība. Kaut arī 20. gados Rainis retumis pa dažādiem aplinkus ceļiem nosūta pa vēstulei Dorai, arī abiem Stučkām, un tur var atrast pat kādas sadzīviskas atblāzmas no vecajām attiecībām, nepārprotami rodas izjūta kā pēc divu laulāto šķiršanās. Viss beidzies, ne tikai mīlestība, bet arī kaislīgie un niknie pārmetumi. Šķiet, abi lielie strīdnieki aizmirsuši viens otru. Tikai tad, kad Rainis 1929. g. 12. septembrī mirst, Stučka pēc piecām dienām publicē visumā cēlu rakstu, no kura divi citāti: "[...] mēs vairāk kā 30 gadus esam veduši pilnīgi šķirtu dzīvi, kurā Rainis man vairāk nekā jēlkāds ir pāri darījis, uz ko es atklātībā neesmu nekā reagējis. Es esmu atklāti asi nosodījis Raini kā politiķi, bet es vienmēr esmu no visas sirds cīnījies par dzejnieku Raini un gribu to darīt arī pie viņa kapa un pāri tam."²³ Un vēl: "Mēs viņu 1919. g. pasludinājām par Latvijas Padomju valsts stipendiātu. Mēs viņam to nespējam oficiāli pasludināt, kad mūsu

varu salauza. Pie kapa mums ir jānovērtē šī viņa dzīve."²⁴

Kādi var būt secinājumi, pētot Raiņa un Stučkas attiecību fenomenu? Šis nu ir retais piemērs, kad politisko un estētisko uzskatu atšķirības savijušās vienā neatšķetināmā kamolā ar personisko attiecību kāpumiem un kritumiem. Kur tiešām ir uzskatu pretējības, kur — Raiņa apzināti uzbūvēta atšķirīga garīgā pasaule, lai nebūtu atklāti jārūnā par personisko, grūti viennozīmīgi izspriest.

Raiņa lugas, lai cik būtu piesātinātas ar mitoloģiskiem, simboliskiem sižetiem un idejām, ir ļoti personiskas. Arī "Jāzeps un viņa brāļi". Atcerieties tekstu traģēdijas beigās:

Rubenss
Tāds mīlīgs puisīts bij!
Simons (Norūc.)
Tas nabadziņš!
Jāzeps (Piepeši iesaukdami.)
Lūk, lūk, tas vārds! Pēc tā es ilgojos
Jau visu mūžu, — nu tas nāk par vēlu!
Nu vārds tik vītis zieds, kas uzsprauts
kapā.

Es ilgojos to ziedu gūt vēl dzīvs,
Man visam mūžam būtu pieticis
Viens vārdiņš: mīļais puisīts! —
nu par vēlu

Šai manai dzīvei, šinī mīļā saulē,
Ko manas miesas jūt, ko redz šis acis!²⁵

Ne jau mūža pensiju vai stipendiju Rainis gaidīja no Stučkas, bet cilvēcisku piedošanas lūgumu. Tā arī nesagaidīja. Mūsu vēsturē paliek kārtējais divu spēcīgu, atšķirīgu personību nesaprašanās drūmais fenomens.

Avoti un piezīmes

- ¹ Rainis. *Kopoti raksti*. 19. sēj. Rīga: Zinātne, 1984. 131. lpp.
- ² Rainis. *Kopoti raksti*. 24. sēj. Rīga: Zinātne, 1986. 37. lpp.
- ³ Turpat.
- ⁴ Rainis. *Kopoti raksti*. 19. sēj. 219. lpp.
- ⁵ Rainis. *Kopoti raksti*. 20. sēj. Rīga: Zinātne, 1984. 110. lpp.

- ⁶ Turpat, 212.–213. lpp.
- ⁷ Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 790. lpp.
- ⁸ Rainis. *Kopotī raksti. 21. sēj.* Rīga: Zinātne, 1985. 104. lpp.
- ⁹ Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* 407. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 453. lpp.
- ¹¹ Grīnuma G. “Es vairāk negribu — tik taisnību”. Grām.: *Rainis radošo meklējumu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 2001. 125. lpp.
- ¹² Rainis. *Kopotī raksti. 22. sēj.* Rīga: Zinātne, 1985. 306. lpp.
- ¹³ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 287. lpp.
- ¹⁴ Stučka P. Laipot vai tiešu ceļu iet? Grām.: Stučka P. *Rakstu izlase. 4. sēj.* Rīga: Avots, 1981. 74. lpp.
- ¹⁵ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* 235. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 239.–240. lpp.
- ¹⁷ Stučka P. Rainis kā proletariāta dzejnieks. Grām.: Stučka P. *Par padomju varu Latvijā*. Rīga: LVI, 1958. 472. lpp.
- ¹⁸ *Latvis*. 1924. 21. maijā. 1. lpp.
- ¹⁹ Stučka P. Rainis kā proletariāta dzejnieks. Grām.: Stučka P. *Par padomju varu Latvijā*. Rīga: LVI, 1958. 472.–473. lpp.
- ²⁰ Stučka P. “Tomēr” — proletariāta dzejnieks. Grām.: Stučka P. *Par padomju varu Latvijā*. Rīga: LVI, 1958. 529. lpp.
- ²¹ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* 293. lpp.
- ²² Stučka P. Taktikas jautājums. Grām.: Stučka P. *Rakstu izlase. 3. sēj.* Rīga: Avots, 1980. 560.–561. lpp.
- ²³ Stučka P. Pie Raiņa kapa. Grām.: Stučka P. *Rakstu izlase. 7. sēj.* Rīga: Avots, 1984. 257. lpp.
- ²⁴ Turpat, 260. lpp.
- ²⁵ Rainis. *Kopotī raksti. 11. sēj.* Rīga: Zinātne, 1981. 262.–263. lpp.

RAINIS AND STUČKA: PHENOMENON OF RELATIONS

Valdis Rūmnieks

valdis.rumnieks@gmail.com

Summary

Keywords: *members of the New Current movement, exile, Social Democratic Party, lifetime pension, Fatty*

The paper briefly evaluates the relations between Rainis and Pēteris Stučka starting from their school years in the 1880s until Rainis' death in 1929, analysing to what extent the distinctions in the political and aesthetic views are at the basis of contradictions and conflicts between both the personalities, and to what extent the twists and turns in their personal relations were to blame.

These two men were totally opposite to each other. Rainis was a brilliant poet, maintainer of inner freedom and democracy, a fervent, unconfined thinker. Stučka was a highly experienced Marxist, the person responsible for establishment of concentration camps for “the improper ones” in Rīga, Zaķusala and Kundziņsala, in the spring of 1919, Justice Commissioner of the Soviet Russia. Are these two hostile worlds struggling against each other? The author tries to evaluate the phenomenon of relations between Rainis and Stučka.

NO TAUTAS PAR NĀCIJU: ASPAZIJAS UN RAIŅA DAIĻRADE

Kultūras socioloģijas skatījumā

Dagmāra Beitnere-Le Galla
dbeitnere@gmail.com

Atslēgas vārdi: pašizpratne, sociālais raksturs, nacionālā pašapziņa, mitoloģiskais, kultūras un politiskais nacionālisms

Latviešu nācijas veidošanās, kura sākās 19. gs., bija sarežģīts periods. Baltvācu sabiedrība brīdināja latviešu pirmos intelektuāļus necensties attīstīt latviešu pašvērtību, jo te simts gadus latviešiem nebūšot ne sava universitāte, ne teātris. Tāpēc bija daudzi, kuri izvēlējās vieglāku ceļu — pāriet “vāciešos” — kultūras identitātē, kas pavēra iespēju iegūt augstāku sociālu statusu sev un bērniem. Vienlaikus carisms tiecās pievērst latviešu interesi savai kultūrai, valodai un ticībai — gan ar izglītības iespējām lielākajās Krievijas augstskolās, gan iesaistot latviešu Sibīrijas un citu Krievijas apgabalu kolonizācijā ar zemes iegūšanas iespējām. Baltvācu augstprātība un krievu nesistemātiskie pārtautošanas draudi bija divas pretējas tendences, kuru pretrunīgajā vidē un noskaņās veidojās latviešu pašapziņa. Starp divām kultūras identitātēm — vācu un krievu, veidojās un nostiprinājās latviešu intelektuāļu pašizpratne par latviešu valodas un kultūras pašvērtību. Vēsturiski nelielā laika periodā latvieši, līdzīgi kā igauņi un lietuvieši, ar mākslas tēlu palīdzību savu neskaidro etnisko kopību pārvērs modernā politiskā nācijā. 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā latviešu intelektuālā vidē iezīmējas divas virsotnes — Aspazija un Rainis. Rakstā autore ieskatās abu dzejnieku daiļradē, lai pētītu, kā viņu personiskā attieksme reflektēja latviešu pašapziņā ceļā no tautas par nāciju.

Nacionālā apziņa

19. gs. tiek dēvēts par moderno nācijas veidošanās laikmetu¹. Nāciju veidošanās procesam ir dažādi ceļi. Viens no tiem — rietumnieciskā koncepcija — ir saistīta ar teritoriālo kopību (telpiskumu), kā arī ideju un sapratnes kopību — kas mēs esam². To parasti formulē nelielas intelektuāļu grupas, kuras visbiežāk ar mākslas tēliem un kultūras stāstiem piedāvā pašizpratnes aprakstus un ar attieksmi veicina saskaņošanu. Socioloģiski to apraksta kā asimetrisku un sinerģisku procesu. Atskatoties uz notikumiem vēsturē,

nereti tos uztver it kā pašsaprotami, ka tiem tā arī vajadzēja notikt. Taču sociētālie procesi ir daudz sarežģītāki un, no gadu simta distancēs, daudzas niansas izplēn. Varam meklēt atbildes šodien no jauna, kā veidojās latviešu pašizpratne un pašvērtības apziņa 19. gadsimtā? Kā tika panākta kolektīva pašizpratnes atzišana? Tie ir jautājumi, kuri šodien paver iespēju, atskatoties, ieskatīties sevī un pārjautāt, kā jūtas mūsu pašapziņa šodien.

Valsti spēj veidot cilvēki ar pašapziņu par kopīgu piederību valodai, teritorijai un kultūrai kopumā. Kopīgā likteņa apzināšanās

nostiprina ticību un atbildību par savu valsti. Kā radās nācijas apziņa? Kā laikmeta radīta pašizpratne spēja vienlaikus iemārot cilvēku galvās? Un vai tikai galvās? Sociālie procesi, kuri risinājās 19. gs. beigās, ar urbanizāciju, industrializāciju, emancipāciju — ir jaunā laikmeta raksturojumi. Jauno sociālo nosacījumu rezultāts bija arī nacionālisma idejas, kuras ir gan politisks princips, gan arī jūtas. Nacionālā apziņa un pašapziņa, saskaņā ar E. Gelneru, ir griba un kultūra, kuru šodien saprot kā kopīgu kultūru, bet kura ir iekšēji mobila un mainīga³. Konstruktīvisma teorijas norāda uz nacionālo identitāti kā kultūras konstrukciju (līdzīgi kā sociālais dzimums, valsts, sociālās institūcijas utt.), un arī kā mītu, kas sniedz noteiktu ideju sintēzi, kas tās savieno ar dzīvi. Nacionālās jūtas neracionālā veidā spēj sniegt pašizpratni (kas es esmu?), pamatot piederību etniskai grupai ar nozīmi šādai piederībai (kas mēs esam?). Racionālisma laikmetā nacionālās jūtas nozīmē piederību jūtu kopienai (*community of feeling*), tā sabiedrībā ģenerē enerģiju kopības atbalstam vai noliegumam. Filozofs M. Šēlers norāda uz divām šo emociju specifiskācijām: 1) dalībnieki saprot kopējas emocijas un arī objektus, kas izraisa tādas emocijas; 2) ne vienmēr novērtē šo emociju kolektīvo dabu⁴. Nacionālisma pētnieks E. Smits norāda, ka “Nacionālās identitātes rietumnieciskais modelis nācijas uzskatīja par kultūrtaipā kopienām, kuru locekļus apvienoja (ja ne pilnīgi vienādoja) ar vēsturi saistītas atmiņas, mīti, simboli un tradīcijas.”⁵ Identitātes un piederības jūtas arī šodien tiek uztvertas kā iemācīta un apgūta kultūras piederība, tā var būt racionāla un balstīta tikai piederības sajūtā kopīgai vēsturei un pieredzei, kurā svarīga ir valodas loma.

Mūsdienu globalizācijas procesi liek pārdomāt, vai nacionālā pašapziņa ir aizejošā laikmeta mantojums, jo abi pasaules kari iezīmēja akadēmisku skatījumu uz nācijām kā militāro konfliktu veicinātājam. Sākoties etnocentriskuma kustībai, Rietumu sabiedrībā

no jauna radās interese par nacionālisma jautājumiem⁶. Jautājumi par nacionālo pašapziņu Eiropas vecajās demokrātijās tiek uzlūkoti kā pašsaprotami un neprasa pētniecības uzmanību. Taču Austrumeiropas sabiedrībām pēc demokrātisko valstu atjaunošanas 1991. g., šie jautājumi liek vēlreiz palūkoties pagātnē un izprast nacionālo jūtu veidošanu, to iespaidu uz katra cilvēka dzīvi, jo tie saistās ar svarīgu konceptu par drošu valsti (*secure state*) un pilsoņu spēju to aizstāvēt un attīstīt⁷. Nacionālās pašapziņas veidošanās vēsturiskā pieredze šodien ir svarīga, jo vairākas paaudzes piedzīvoja pašizpratnes deformācijas — nacionālās valsts zaudējums un inkorporācija PSRS ar visiem padomju sistēmas ideoloģijas uzstādījumiem. Tāpēc sabiedrības pienākums un uzdevums ir vētīt un pārlikt intelektuālā mantojuma izpratni un eksaminēt pašiem sevi, pārlikt attieksmes un attiecības, ko veidojusi aizejošā perioda ideoloģija. Šajā lielo gadadienu gadā ir svarīgi ieskatīties Raiņa daiļradē, jo padomju literatūrā tā tika interpretēta atbilstoši valdošajiem uzstādījumiem, uzsverot viņa piederību cīnītājiem par darbaļaužu tiesībām un sociālo taisnīgumu. Padomju periodā izdotie Raiņa Kopoti raksti aptver gandrīz visu viņa domu un ideju dzīvi, kurā šodien ir iespēja saskatīt nācijas augstās kultūras veidojošu asi. Aspazijas vērtējums padomju periodā bija piezēmētāks — viņu saprata kā pilsoniskās sabiedrības ideju paudēju, tāpēc atvirzīta Raiņa daiļrades ēnā. Jubilejas gads dod papildu iespēju palūkoties uz abu mantojumu bez šķiriska novērtējuma. Viņu klātbūtne latviešu literatūrā ir svarīga ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas mērogā⁸, tāpat jautājumā par kultūras nacionālisma posmu latviešu tapšanā par nāciju.

Visa 20. gs. garumā ir patērēts milzums enerģijas — gan nacionālos mītus veidojot, gan gadsimta nobeigumā tos atmaskojot, līdz šodien piedzīvojam laiku, kad katrs indivīds ir brīvs noteikt pats sev, kāda loma viņa dzīvē ir nacionālai pašapziņai. Raiņa sapņotā brīvība ir atgūta, un šodien varam jautāt, vai

tā palīdz saprast sevi un piederību savai valstij? Globalizācijas procesi, kuri draudēja ar nacionālo valstu vājināšanu vai to izzušanu, ir diversificējušies, tāpēc varam pārlūkot, ko šodien mums vēstī Aspazijas un Raiņa pieredze, idejas un stāja?

Intelektuāļu loma nāciju veidošanās laikmetā

19. gs. veidojās turīgu latviešu vide, kura līdzās citām grupām jaunajā ekonomiskās saimniecības modelī tiecās pēc izglītības un nodarbojās ar uzņēmējdarbību. Laikmets caur kultūru, izglītību un turību radīja iespēju izmantot sociālos liftus, kas dažādu slāņu pārstāvjiem ļāva piedalīties sociālos procesos, kurus šodien zinām it kā no ārpuses. Taču kā nāciju veidojošie procesi izskatījās no iekšpuses, ar kādām idejām, šodien teiktu — naratīviem, referentās grupas pārstāvji uzrunāja savu sabiedrību? Kādas idejas viņi ielika savos vēstījumos? Šodien no jauna ir svarīgi atzīt, ka viens no nacionālas valsts veidošanās un pastāvēšanas noteikumiem ir tās intelektuālās elites gatavība saprast sevi, kā arī pašizpratnes viedokļus raidīt sabiedrībai. Jaunā laikmeta idejas 19. gs. izteica intelektuālās elites daļa. D. Rīsmans to attiecināja uz otro sociālā rakstura tipu — visus savus radošos spēkus atdot sabiedrībai, tās pašapziņai un kultūras un sociālās vērtības apziņas veidošanai⁹.

Aspazijas un Raiņa laikabiedrs profesors Roberts Vipera 1927. g. rakstā "Inteliģences vēsturiskā loma" analizē inteliģenci kā ideju radītāju. R. Vipera uzsver, ka tās loma vēsturē bijusi dažāda — ir bijuši radītāji, apgaismotāji jeb reformatori, revolucionāri (ārdītāji) un kultūras atjaunotāji. Katram no šiem tiptiem ir noteikts uzdevums vai misija¹⁰. Viņi ir referentā grupa, kura izsaka laikmeta garu, formulē idejas un sarunājas ar savu sabiedrību. Sabiedrības autoritātēm vēsturē ir bijusi lielāka loma nekā paaudžu pēctecībai un pārbaudītām vērtībām. Jēdziens inteliģence ir biežāk lietots Austrumeiropā, savukārt

Rietumeiropas ideju radītājus dēvē par intelektuāļiem. Nacionālās identitātes pētnieks E. Smits veido nošķirumu starp intelektuāļiem un inteliģentiem. Saskaņā ar viņa pieeju, intelektuāļiem ir ierādāma primāra loma nacionālisma konceptu, mītu, simbolu un ideoloģijas izveidē. Viņu galvenā darbība ir kultūras radīšanā un tās analīze. Savukārt nacionālisma kustības veidošana un ideju popularizēšana ir tautas inteliģences darbības lauks¹¹. E. Smits norāda, ka Eiropā kopš franču revolūcijas laika ir bijušas divas tradīcijas — 1) nacionālās kultūras valodas un 2) kolektīvās brīvības un neatkarības formulējumi. Latvijā svarīga bija kultūras autonomijas, tās nozīmības un senatnīguma pamatojums. Lai saskatītu intelektuāļu nozīmi un lomu moderno nāciju veidošanā, ir jāmin trīs posmu struktūra: 1) mītiskais nacionālisms; 2) kultūras nacionālisms; 3) politiskais nacionālisms. Nacionālisma periodu izpratne izgaismo procesus, kā sabiedrībā attīstās idejas, līdz tās nonāk līdz valstiskuma apziņai un savas valsts dibināšanas nepieciešamībai. 19. gs. vēsturiskie procesi, kurā latvieši nebija izņēmums, veidojās līdzīgi kā daudzām citām jaunajām nācijām.

No bezvēstures sabiedrības, kādi bija latvieši vēl 19. gs. sākumā, pirmie izglītotie jaunās pašapziņas censoni atsaucās uz t.s. *arkla tiesībām* un zemniecību saprata kā sociālo identitāti visiem latviešiem¹². Tā bija pirmo intelektuāļu solidaritāte ar savu tautu, kas pavēra iespēju uzrunāt sabiedrību un sākt pašvērtības veidošanas darbu. 19. gs. vidū un pēdējā trešdaļā ar preses izdevumiem (*Mājas Viesis*, *Pēterburgas Avīzes* u.c.) sabiedrība tika iemācīta saprast sevi kā līdzvērtīgus citām sabiedrībām¹³. Ar mitoloģiskā nacionālisma idejām (tēliem literatūrā un tēlotājmākslā) sabiedrība tika iemācīta (saistībā ar latīņu — *incalcatio* — iepotēšana: indoktrinēšana — lēna iemācīšana) uzvert un pieņemt seno un teiksmaino pagātni kā daļu no personiskās pieredzes. Ne tikai latviešu gadījumā, jaunajām nācijām, kurām

nebija savas rakstiskās vēstures, mitoloģiskā nacionālisma posmā radās mākslas darbi, kuri modināja sevi saprast vēsturē un deva atbildes, kā sevi veidot pašvērtību. Tie norādīja uz zudušiem sakrāliem dārgumiem un mudināja tos atgūt, lai atgūtu sevi vēsturē un tagadnē. Dzeja aicināja mosties tautas dieviem un nākt palīgā (Ausekļa “Gaismas pils”, 1873). Andrejs Pumpurs apliecinā, ka esam kultūrtauta, jo arī mums ir savs eposs — “Lāčplēsis” (1888)¹⁴. Ata Kronvalda “Tēvuzemes mīlestība” (1886) ir J. G. Fihtes “*Rede an die Deutsche Nation*” latviskā versija. Viņš aicina pēc “dedzīgas un dižanas tēvuzemes mīlestības, aicina pēc jūtām, kuras palīdz augt katram un visiem kopā kā tautai”¹⁵. Nacionālo jūtu veidošanā ir iesaistītas emocijas, jo tās savieno sociālo struktūru un dalībniekus¹⁶. Pamudinājumi un aicinājumi, papildīti ar senvēstures ainām mākslas darbos, ir svarīgi 19. gs. pēdējās trešdaļas jaunās latviešu pašizpratnes pieteikumi. Tie ir saistīti ar pirmo izglītoto latviešu gribas izpausmi — atzīt sevi par latvieti kā pretreakciju tendencei aiziet vāciešos vai pārkrievoties. Industrializācijas un urbanizācijas procesa straujas attīstības rezultātā, latvieši arvien lielākā skaitā nonāk pilsētās. Agrarajās sabiedrībās nacionālo jūtu veidošanās ir neskaidra, lai arī ilgi latviešus vieno pašizpratne par piederību zemnieku tautai. E. Smits aizrāda, ka “uzskatīt kādu sabiedrības šķiru par noturīgu kolektīvās identitātes pamatu apgrūtinā tas, ka šķiras emocionālā pievilcība ir ierobežota un tai trūkst kultūras dziļuma”¹⁷. Savukārt industriālās sabiedrībās tās tiek veidotas un vadītas no augstās kultūras autoritātēm, kuras nacionalitāti saprot ar piederību kopējai kultūrai¹⁸.

Aspazija: Mans darbs ir augšām celt

Nozīmīgās plejādes pārstāvju J. Alunāna, Kr. Voldemāra, Kronvaldu Ata, Pumpura ideju turpinātāja ir Aspazija, kura, līdzīgi kā daudzie latviešu Atmodas pirmie darbinieki, ieguva vācisku izglītību un varēja arī nekad

nekļūt par latviešu dzejnieci. Zīmīgi un svarīgi, ka vīriešu radošās plejādes darbinieku veikuma stafeti pārņem sievietes, kuras daiļrade līdzinās meteorītam pie latviešu dzejas debesīm. Aspazijas dzejas valoda izmaina, tā modernizē latviešu dzejas valodu, vienlaikus jāredz, kā dzejniece iespaido savu laikabiedrus nacionālās stājas piemērā. No viņas biogrāfijām mēs nevaram uzzināt, ko viņai teica vecāku pieaicinātais privātskolotājs Kārlis Emīls Jansons, kurš viņu ievadīja latvietībā un runāja par ikviena latvieša un latvietes pienākumu strādāt savas tēvijas labā. Maz dzirdēto vārdu “Latvija” pieminēja ar tādu nopietnību un pacilātību, it kā patiešām būtu tāda zeme. Viņa attieksme Elzu Rozenbergu atdeva latvietībai¹⁹.

Jā, viņa kļuva par latviešu dzejnieci, taču jau 1887. g. viņas dzejolis “Jaunā gadā” parādās ar parakstu “Aspazija”. Tā viņa savā vārdā ienesa Eiropas vēstures elpu. Divdesmit divu gadu vecumā Aspazija saprata, ka iestājas par sievietes plašākiem centieniem dzīvē, un ka pašai lemts uzdevums būt par viņas Perikla — tolaik vēl nesastaptā un nepazītā Raiņa — līdzgaitnieci. Aspazijas personībā centrējās protesta gars, tas ir izturējies laika un sabiedrības pārbaudījumus — neatzišanu un tad milzīgus panākumus. Aspazija piesaka savu daiļradi ar senvēstures sižetiem lugā “Vaidelote”, jo senatne sniedz atskatu un tādu kā atspērienu sarunai par to, kas bijām un ko no pagātnes ieraugām par sevi šodien. Tā runā par vispārcilvēcisko, ideālo un cildeno. Laikabiedri īpaši izceļ viņas sacerēto “Prologu”, ko pasūtīja Rīgas Latviešu biedrības 25 gadu pastāvēšanas jubilejai. Ar “Prologu” viņa sevi piesaka kā publiski atzītu dzejnieci. Aspazijas balss ir jaunā poētiskā valoda, vārdi līst kā mūzika un precīzi trāpa sabiedrības sirdi (viņai piedēvē izteikumu — kultūras dvēseles ķermenis). Lugas varone Guna (“Sidraba šķidrāuts”) izsaka dzejnieces pašizpratni: “Man dievi deva izteikt, ko jūs jūtat”. Aspazija ir “kronēta” ar vārdiem — “Dzejniece no Dieva

žēlastības”, jo sajūt sabiedrību un spēj savas izjūtas raidīt sabiedrībai, viņas dzejas valoda rada nebijušu sinerģiju.

Par Aspazijas lugas “Sidraba šķidrants” 1905. g. uzvedumu Rīgas Jaunajā teātrī Jānis Asars rakstīja kā par līdz šim nebijušu notikumu: “Nebūs otra gadījuma latviešu teātra vēsturē, kur lugas pirmizrādei būtu bijuši tik universāli panākumi. Kur ne tik luga, bet visa izrāde bij grandioza drāma.”²⁰ Recenzijā minēts, ka lugas uzvedums bija briesmīgs savā diletantismā, bet skatītāju reakcija negaidīti atzinīgi novērtēta. Pēc simts gadiem teātra zinātnieks V. Hausmanis atšifrē šo paradoksu: “Skatītāji tulkoja lugu un reizē izrādi pēc sava prāta, ietulkoja lugā tādu saturu, kādu paši vēlējas, un tas ir pirmais gadījums mūsu teātra vēsturē, kad skatītāji paši, kā jau minēju, kļūst par izrādes līdzveidotājiem — tās noskaņu, tās pamatdomu skatītāji tulkoja un traktēja pēc sava prāta.”²¹ Gunas vārdos ielikts latviešu pašizpratnes pamudinājums:

Kad stunda sit, tad visi tie,
Kas bija mazi, zemi, nepazīti,
Uz āru nāk un top par varoņiem.

19. gs. pēdējā trešdaļa ir piesātināta ar mitoloģiskā nacionālisma ideju raidīšanu sabiedrībai. Aspazija jau ar lugu “Vaidelote” kļuva par vienu no jaunās, modernās latviešu literatūras jaunradītājiem, lai arī tika izmantoti sižeti no teiksmainās pagātnes (lietuviešu). Gadsimtu mijas literatūrā ir populāra romanti-zētu pasaku un teiksm literāra atdzīvināšana kā zināms pretpols kapitālisma racionalitātei un kalkulācijai. Aspazijas lugās un dzejoļos vēl ir romantisma un senvēstures vēstījumi, bet ar lugu “Zaudētās tiesības” viņa ienes kaut ko negaidītu latviešu sabiedrības literārajā un arī publiskajā dzīvē. Luga izraisa skandālu un šķelšanos Aspazijas atbalstītāju rindās. Viņai pietiek spēka un izturības nostiprināt savu personisko stāju. Vienlaikus ar šo konfliktu viņa ienes to kultūras lūzumu, kuru ir tik komplicēti ieraudzīt latviešu kultūrā, kad tā, socioloģiski runājot, “nonāk līdz pilsētai”.

20. gs. sākumā latvieši Rīgā ir lielākā iedzīvotāju daļa (41%), līdzās baltvāciešiem un krieviem. Ienākšana pilsētā nozīmēja jaunu iemaņu iegūšanu, prasīja reakciju un uzveres asumu, arī netaisnības saskatīšanu un spēju tai pretoties. Aspazijas savās biogrāfijās atstāta par izturību, kad, nokļūstot publiskā skandāla centrā, līdz tam labvēlīgā latviešu biedrība (pilsoniskā un turīgā latviešu sabiedrība), viņu aicina atteikties no sava darba. Bet viņa ir Guna, kas ir — “Kāda, Kas neļaujās no ceļa sevi bīdīt”.

Lugas “Vaidelote”, “Zaudētās tiesības” un “Sidraba šķidrants” **latviešu nacionālisma ideju veidnē iedod simboliskos spārnus latviešu nācijas pašapziņai.** Luga “Zaudētās tiesības” runā par atsevišķu indivīdu reakciju uz netaisnību, tā iedrošina pārējos sevi saprast kā pašvērtīgus. Tas ir mudinājums pašapziņai un iedrošinājums. Jaunlatviešu idejas arvien drošāk ienāca latviešu sabiedrībā, tās kultūras dzīvē, līdz teātra valodā tās tiek parādītas ar cilvēku uzvedību, ar viņu emocijām. Aizvainojums vai pāridarījums par sociālu netaisnību tiek uztverts un saprasts kā visas tautas tiekšanās pēc pašizpratnes un savām tiesībām. Latviešu literatūrā dominē piederība un saistība ar zemi, zemnieka, zemes līdumnieka, kalpa un gājēja tēmas. Aspazija piesaka sevi intelektuāli — ar ideju par savu tiesību apzināšanu un sava viedokļa aizstāvēšanu, prasību pēc taisnīguma un pāridarītāja sodīšanu. Emocionāla reakcija, privātās dzīves konflikta atsegšana publiskajā sfērā — teātrī —, bija pret tā laika sabiedrības dzīves normām. Aspazijai tas draudēja ar to, ka turīgā pilsonība viņas personu demonizēs vai ignorēs. Tas ir konflikts latviešu kultūras “iekšienē”, kas nav komfortabls nevienai no iesaistītām pusēm. Uzskatu un viedokļu dažādība liecina par latviešu sabiedrības un kultūras dziļuma dimensijas iegūšanu. Aspazija šo konfliktu iztur un ienes personas viedokļa neatkarības stāju, kura multiplicējās tajās sabiedrības grupās, kuras dodas cīņā ne tikai par sieviešu emancipāciju, bet visas latviešu tautas emancipāciju.

Raiņa atziņu loki

Dzejnieku mūža un daiļrades pētniecība norāda, ka Raiņa daiļradi ietekmēja Aspazija. Par to var pārliecināties katrs, kas ieskatīties Raiņa dienasgrāmatās un vēstulēs. Rainis, Aspazijas iedrošināts, tulko J. V. Gētes "Faustu". Tulkojuma pirmās redakcijas iznāk ar abu dzejnieku autorību. S. Vieses pētījums "Mūžīgie spārni" izceļ Aspazijas dzejas valodas īpašo pienesumu kā fascinējoši lirisku un modernu vienlaikus. "Fausta" tulkojums parāda latviešu valodas pašpietiekamību un iespēju nostāties līdzās vācu valodai. Kultūras nacionālisma veidošanā J. V. Gētes "Fausta" tulkojums ir devums latviešu kultūras pašapziņai un turpina kultūras radīšanu — no mītiskā uz kultūras nacionālismu. Kultūras nacionālismu E. Gelners raksturo kā fundamentālu fenomenu, kas tiecas savienot kultūru ar valsti, dod svarīgu pamatu nacionālai kultūrai. Savas valsts nepieciešamības apzināšanā, ko formulē politiskais nacionālisms, Rainim ir svarīga loma. Ne tikai viņa dzeja un lugas, bet arī dienasgrāmatas un sarakste ir nozīmīga daiļrades daļa. Latviešu literatūrā ir maz galveno varoņu iekšējo monologu, plašāku pašrefleksiju par pasaules kultūras idejām un savu attieksmi pret tām. Rainis privātajā sarakstē un dienasgrāmatās atklājas kā neviena cita latviešu personība, te rodam ieskatu viņa uzskatu evolūcijā, kas, iedrošinot teikt, palīdz mums saprast domu un ideju "internalizēšanas ceļu".

No šodienas raugoties, kā izprast to tālo dienu procesus latviešu kultūrā un sabiedrībā, kas veicināja tautas tapšanu par nāciju? Vai tas bijis pašsaprotami gluds un skaidrs? Kādi literāri darbi paveic šo procesu, par kuru varam teikt — tas piecēla tautu kā nāciju? Jānim Akurateram piedēvē izteikumu, ka latvieši Pirmā pasaules kara bēgļu gaitās aizgājuši kā izveidojusies nācija. Kas bija šie indikatori, kas deva pašizpratni, ka mēs esam nācija? Vēsturnieces Rita Grāvere²² un Laimdota Pērkone²³ uzskata, ka 1905. g. revolūcija iedeva latviešu tautai jaunu grūdienu

pašizpratnē par to, ka esam nevis tauta, bet nācija, kura cīnās par savām tiesībām uz brīvību. To arī šodien apzināmies kā nacionālu un politisku revolūciju, kas veidoja nācijas pamatus. Baltvācu sabiedrība labi izprata ideju lomu revolūcijā, par Raiņa galvu tika izsludināti 1000 sudraba rubļu. Viņu vainojuma revolūcijas veicināšanā, novērtējot dzejoļu krājuma "Vētras sēja" intelektuālo pienesumu revolūcijas rosināšanā. Rainis 1906. g. dienas hronikā raksta: "Es neesmu vadons, es esmu j. (jaunās) strāvas dvēsele."²⁴ Tie ir dzejnieka pašizpratnes meklējumi un mokas, meklējot atbildi jautājumam — kas es esmu? Raiņa atbilde saskan ar mūsdienu nacionālisma pētnieka Entonija Smita konstatējumu, ka intelektuāļi šā vārda tiešajā nozīmē gaužam reti kļūst par nacionālisma līderiem, toties laiku pa laikam mēdz darboties kā padomdevēji, jo intelektuāļu uzdevums ir analizēt un skaidrot kultūru²⁵.

Par Raiņa attieksmi pret latvietību un šī koncepta publisku lietojumu, esot apcietinājumā, 1897. g. pausts rakstā "Vēstules no Latvijas par latviešiem": "Ceturtajos latviešu dziesmu svētkos un latviešu etnogrāfiskajā izstādē latviešu iedomība svinēja savu lielāko triumfu [...] toreiz visos latviešu avižu rakstos [...] to vien dzirdēja kā "mūsu tautiņa, mūsu tautiņa", "mūsu tautas" savdabība, nez kāda latviska *an und fur sich* "īpaša latvietība", ja ir iespējams darināt šādu barbarisku vārdu, kas tika saprasts visšaurākā nozīmē kā latviešu noslēgšanās sevī pašos."²⁶ Jēdzienā "latvietība" Rainis sadzird pašizolāciju savā īpašā pašpietiekamībā. Viņa skats ir plašāks par tā brīža saskaņošanas un pašizpratnes veidošanās procesiem. Šo konsekvenci viņš saglabās, intelektuāli tuvākas viņam paliks vispārcilvēciskās vērtības. Šajā laika periodā Raiņa skatījumā latviešu tauta pēc dzimtbūšanas atcelšanas ir uzplaukusi un sāk gatavoties vērienīgai dzīvei Krievijas tautu jūrā. Rainis uzsver, ka vēsture 13. gs. latviešus sastop kā tautu, kas vēl nav paguvusi organizēties par kādu politisku kopumu. Rainis vairākos

darbus min 600 gadu verdzības laiku, arī šajā, bet no sevis pievieno — “mēdz teikt, ka nedienas nomācot vāju raksturu vai talantu, kamēr spēcīgs raksturs cīņā kļūstot tikai vēl stiprāks.”²⁷

Līdz 1915. g. Rainis, kā to rāda viņa korespondence, neredz Latviju kā neatkarīgu valsti. Faktiski tas iezīmē Raiņa sociāldemokrāta pozīciju pret pilsonisko, ko viņš konsekventi saglabā, un viņam to piemin pēc atgriešanās no trimdas Latvijā. Raiņa uzskatu evolūcija norit strauji. Šodien varam minēt, vai tā pamatā ir latviešu strēlnieku varonība Pirmā pasaules kara frontē vai atmiņas par upuriem, kurus nesa 1905. gada revolucionāri, vai satraukums par vēstures notikumu straujo gaitu, kas iespējami sola Latvijas valsts iegūšanu. Izsekojot Raiņa korespondencei, nevaram pateikt, kurā brīdī viņā notiek lūzums. Viņš kļūst par vienu no intelektuāliem līderiem Latvijas valsts idejas promotēšanai Rietumeiropas presē un sabiedriskajā domā. Rainis ir viens no pirmajiem, kurš vēstulēs Natālijai Robiņai konspektīvi un galvenajos vilcienos izstāsta Latvijas vēstures kursu. Viņai dots uzdevums skaidrot presē — kas ir latvieši un kāpēc nav bijusi sava valsts senatnē: “jo tā bija [...] tālu no romiešu kultūras, mazs tautas locekļu skaits, pārvarīgs spiediens no vācu un krievu puses.”²⁸ Viņa skatījums uz vēstures notikumiem, no šodienas raugoties, dažviet ir nepilnīgs un novecojis.

Un vēl 1915. g. 24. un 30. maija vēstulē N. Robiņai viņš raksta: “Latviešiem tendence pēc demokrātiskas nacionālas autonomijas Krievijas valsts piederībā. Republikāniskās tendences ir tikai nedaudziem. Un arī republika domāta kā sastāvdaļa no Krievijas republikas, par kādu domā krievi. Par patstāvīgu latviešu republiku kopsakarā ar citām Baltijas jūras tautām ir runa bijusi tikai literatūrā, bet bez jebkāda mazāka iespaيدا publikā.”²⁹

Briesmu un krīžu brīžos latvieši spēj saņemt un organizēties. To apliecina arī Rainis. 1915. g. viņš uzraksta poēmu “Daugava”, kuru antropoloģe R. Grāvere nodēvē par

latviešu garīgās telpas ekspansijas pamatojumu. Tas ir nācijas pašizpratnes un pašapziņas apliecinājums, ka šī zeme ir mūsu, ka Daugavas abi krasti nav dalāmi. Tā ir nācijas vēsturiskās gribas izteiksme dežaja.

Raiņa intelektuālie uzskati pieder sociālisma un darba tautas atbrīvošanas idejai. 1918. g. 7. novembrī vēstulē P. Stučkam viņš jautā, “vai var no kapa celties mūsu tauta, un caur sociālismu dzīvot.”³⁰ Savukārt vēstulē F. Cielēnam viņš atzīst, ka darbošanās Latviešu komitejā Šveicē liek secināt: “Vislabāk ir, ka strādāšu priekš latviešu lietas literāriski.”³¹

Raiņa “Latvieši” — 1910. g. raksts

Interesi raisa Raiņa panorāmiskais notikumu tvērums sociālās netaisnības atspoguļojumā rakstā “Latvieši”. Nosaukumā ietverts tikai tautas etnogrāfiskais apzīmējums, tekstā konsekventi lietots reģiona nosaukums — Baltija (līdzīgi kā K. Baumaņa himnu atļāva dziedāt Latvijas vietā — Baltija). Raksts publicēts krievu valodā 1910. g. Sanktpēterburgā rakstu krājumā par nacionālu kustību veidiem Austroungārijā, Krievijā un Vācijā. Tas ir pasūtījuma darbs, parakstīts ar pseidonīmu R. Pētersons. Rainis skaidro, kāpēc senie latvieši 13. gs., sākoties vācu kolonizācijai, nebija paguvuši izveidot politisku apvienību, jo “Baltijas ģeogrāfiskais stāvoklis. Senais tirdzniecības ceļš, kas to šķērso, auglīgā, daudzu tautību apdzīvotā zeme izskaidro šī novada vētrains vēsturi un pastāvīgos karus, ko lielās kaimiņu tautas izcīnījušas Baltijas dēļ. Tas savukārt bija viens iemesls, kāpēc neviena tauta — ne latvieši, ne igauņi, ne vācieši — nespēja šeit nodibināt patstāvīgas valstis. [...] Tolaik “koloniju šausmas” nebija mazākas kā mūsdienās.”³² Rainis šajā darbā atsedz mums kādu svarīgu un mazāk apzinātu apstākli: “Arāju tauta jau sen vairs nav vienveidīga masa. Zemnieku noslāņošanās sākusies jau kopš 1804. un 1817. gada, t.i., no tā sauktās “zemnieku brīvlaišanas” laika

[..] un viņu stāvoklis kļuva vēl sliktāks nekā dzimtbūšanas laikā [..] jo viņi bija nodoti muižturu patvaļā, un viņu brīvais stāvoklis” bija ļaunāks nekā krievu dzimtbūšana. Šis apstāklis vien ar visām savām sekām izskaidro gandrīz visu turpmāko Baltijas attīstības vēsturi, Baltijas kultūru, visas drausmīgās iedzīvotāju nelaiemes, nemierus, pēdējo gadu notikumus, bez tā nevar saprast arī Baltijas nacionālo problēmu.”³³ Rainis min muižturus latviešus, kuri rentē vai arī atpērk muižas, no raksta mēs vairāk uzzinām, ka latviešu vidū ir izveidojies spēcīgs bagāto saimnieku slānis. 19. gs. vidū ir notikusi noslāņošanās latviešu sabiedrībā, apstāklis, kas maz saprasts un iekļauts latviešu pašapraktā, ļaujot dominēt J. G. Merķeļa “Latviešu” tēlojumam 18. gs. nogalē. Rainis raksta: “Galū galā no “arāju tautas” nošķīrās spēcīgs pilsētas iedzīvotāju slānis, kura rindās bija lieltirgotāji (ar miljoniem apgrozījumu), rūpnieki, kuģu īpašnieki, namsaimnieki un visdažādākie brīvo profesiju pārstāvji — ārsti, advokāti, skolotāji, mācītāji. [..] un, ja vācieši uzskata, ka Baltijas kultūras uzplaukums sācies XIX gadsimta vidū, tad šās kultūras nesēji bija tieši latvieši. Kad carisms atceļ likuma žogus, latvieši sāk spiesties iekšā amatos un tirdzniecībā un sāka izstumt vāciešus.” Tālāk Rainis norāda būtisko — “Taču tikai kopš šā laika Baltijas guberņas tiek uzskatītas par kulturālām un par priekšzīmīgām, salīdzinot ar Krieviju. Baltijas kultūra, par kuru tik daudz runā un ar kuru tik daudz lepojas vācieši, tā ir latviešu kultūra, katrā ziņā tās nesēji, tās subjekti ir latvieši. Vācieši ir iniciatori, un ne vairāk; viņi turēja kultūru, ko paši bija saņēmuši no citām agrāk civilizētām tautām, turēja to Baltijā aiz atslēgas. Latvieši šo kultūru atbrīvoja visas Baltijas un Krievijas labā.”³⁴ Rakstā dota statistika par izglītības līmeni latviešu un vācu vidū. Manuprāt, Rainis izmanto nepareizu statistikas datu korelāciju. Iespējams, dara to apzināti, lai parādītu lielāku analfabētu procentu vācu vidū, salīdzinot ar latviešiem. Raksta vēstījums liecina pretvācu redzējumu

un dod savu vērtējumu par “latviešu revolūciju”. Viņš raksta, ka “jaunais laikposms, kas ilga līdz 1905. g., latviešiem bija viens no smagākajiem tiklab ekonomiskā, kā arī kulturālā ziņā. Līdzšinējais vācu jūgs neizzuda, to tikai pastiprināja jauns — krievu carisma jūgs.”³⁵ Rakstā Rainis izstāsta ļoti svarīgu mūsu vēstures posmu — nacionālās idejas veidošanos un kustības sašķelšanos, jo latviešu sabiedrība noslāņojās. Latviešu turīgo slānis — lielburžuāzija — sāka apzināties, ka viņas intereses ir tuvas vācu lielburžuāzijai, bet 1905. gada revolūcija ir ne tikai pret vācu jūgu, carismu, bet tā ir arī revolūcija pašu latviešu starpā. Rainis 1905. gada revolūciju neredz kā nacionālu revolūciju, lai tā laika sapulcēs tika izvirzīta prasība pēc Latvijas valsts! Viņš uzsver: “Tā nebija, kā grib iegaldot vācieši — himeriska “latviešu nacionāla revolūcija” ar himeriskām 360 “latviešu republiku” prasībām, bet vienkārši zemnieku agrārie nemieri, vērsti pret pārmērīgiem muižnieku spaidiem un pret viņu apetīti. Kopā ar Krievijas pilsētu proletariātu arī Baltijas pilsētu proletariāts piedalījās atbrīvošanās kustībā, apvienojoties ar lauku proletariātu, viņa kopīgās proletariāta prasības ir pietiekami pazīstamas.”³⁶ Rakstā Rainis nespēj noklusēt sašutumu par nežēlīgo izrēķināšanos ar latviešu zemniekiem līdz pat 1907. g., minot, ka Baltijā ir piespriesti visvairāk nāvessodu nekā citos Krievijas apgabalos.

Raiņa politiskās konsekvences izskan arī, raksturojot nacionālo interešu pārstāvjus: “Latviešu buržuāzija lūdz, lai tai dotu tiesības pārstāvēt visu latviešu tautu, kas esot nesagatavota, bet nacionālās idejas apvienota. Tā ir pirmā praktiskā nacionālās ideoloģijas prasība. Taču valsts domes kampaņā latviešu buržuāzija nespēja apvienoties vienā partijā un sašķēlās vairākās.”³⁷ Vai Rainis maldina lasītājus, teikdams, ka “Praktiski latviešu buržuāzijas prasības nonāk nevis pie autonomijas, bet vienkārši pie zemstes.”³⁸

Intelektuāļu loma

Aspazija un Rainis ir latviešu nācijas augstās kultūras veidotāji, ar viņu devumu latviešu kultūra iegūst augstuma un dziļuma dimensiju. Kā personības ar savu stāju un attieksmi, viņi ir daļa no mūsu pašapziņas, ar viņu klātbūtni vēsturē mēs apzināmies nācijas attīstības ceļu. Aspazijas un Raiņa daiļrade, domas un darbi ir kultūras nacionālisma radītāji. Atgriežoties Latvijā, viņi darbojās arī kā politiski līderi, iemantodami svarīgu vietu ne tikai ar savu daiļradi, bet arī respektējamu personisko stāju latviešu kultūrai un pašapziņai.

Katram no viņiem ir bijis savs ceļš pie latvietības. Aspazijai tā bija latviešu kultūras sievietības principa emancipācija, ar kuru kultūrai tika iedota plašākas pasaules elpa. Iedrošinos teikt, ka Aspazijas stāja un attieksme deva nācijai Raini un spēju novērtēt savu dižgaru, kas īpaši izpaudās pēc Raiņa nāves. Aspazijas lugas no senatnes teiku apvītām pagātnes lūgām, ienesa ilgošanos pēc patības un brīvības. Tā ir ne tikai sieviešu emancipācijas tēma, bet visas sabiedrības tiekšanās pēc emancipācijas apziņas. Savukārt Rainis latvietībā nesaskata kultivējamu vērtību, viņš redz valsti un tās attīstību, katra indivīda attīstību lielākos pasaules kultūras un šķiru cīņas pretmetos. Vienīgi Pirmā pasaules kara notikumi arī viņā atmodina latvieti, un top poēma “Daugava”, to lasa brīvības cīnītāji ierakumos, un spilgti deklarē pašizpratnes ceļu pie savas valsts.

Tautas kļūšanu par nāciju raksturo augstās kultūras klātesamība — nācijas gara dzīves atveidojumi mākslas darbos vienlaikus iezīmē virsotnes, kuras ir jātiecas sasniegt. Tās pamatus ir ielicis Rainis ar dzeju un lūgām — “Uguns un nakts”, “Spēlēju, dancoju”, “Jāzeps un viņa brāļi”, “Zelta zirgs”. Tās ir lugas, kuras simboli un morālās vērtības — nesavtība, piedošana un sevis pilnveidošana — turpina Kronvaldu Ata ideju par pašizpratnes evolūcijas nepieciešamību. Ja 19. gs. beigās, dažu desmitu gadu laikā,

izveidojās tauta, tad 20. gs. sākumā vēl īsākā laika sprīdī tā tapa par nāciju, kas prasīja pēc savas valsts. Latviešu pašizpratne radās īsos laika nogriežņos, kas citām sabiedrībām bija dota vairāku gadsimtu garumā.

Mēdz teikt, ka visos laikmetos kultūra ir atgādinājums, tāpēc Aspazijas un Raiņa gads ir svarīgs gads pārdomām: kas mēs esam? Vai esam nācija, vai mums ir vajadzīga mūsu valsts? Vai esam tikai tauta, kurai vēstures pagriezienos ir bijusi labvēlība iegūt pašai savu valsti, bet esam palikuši bez pašizpratnes, ka esam nācija? Šodien latvietības jēdzienu lieto Latvijas prezidente V. Viķe-Freiberga grāmatā *Kultūra un latvietība*, kurā piedāvā plašā atvērumā runāt par latviešu kultūras svarīgiem jautājumiem, iedrošina skatīt pasaules procesus attieksmēs ar latvietību. Viņa uzsver, ka tieši trimdas apstākļi radīja papildu interesi par identitāti, valodu un kultūru kopumā³⁹. Latvietības apzināšanās arī šodien ir ceļš pie nacionālās pašapziņas. Šajā ceļā mūs vada un pavada lielo dzejnieku dzīves un daiļrades mantojums, kuru var izteikt metaforā, ka Aspazija latviešu kultūrai iedeva spārnus, bet Rainis — pamatu, kurā dzīvas idejas, kuras virza mūs lielākos mērogos — pāri laikmetu nosacījumiem.

Avoti un piezīmes

¹ Vācija pārvar feodālo sadrumstalotību tikai pēc apvienošanās 1871. g. (pēc franču–prūšu kara). Itālija apvienojās laika posmā no 1865. līdz 1871. g., taču bez Romas un Venēcijas, un tās galvaspilsēta bija Florence. Arī Francijas apvienošanās notika tikai pēc Lielās franču revolūcijas, bet noslēdzās visa 19. gs. garumā. Ar apvienošanos domājot ne tikai politisko vai administratīvo struktūru, bet vairāk — prāta un sajūtu vienotību, to netiešā vai dažbrīd precīzākā formulējumā. Nācija vienotību, tās fundamentālajā nozīmē, saprata kā kultūras vienotību. (sk. Vēbers E. *Peasants into Frenchmen*, Stanford University Press, 1976. P. 95.) Francijai

- vēl bija jāpārvar reģionu valodu barjera — provansāļu, bretoņu, elzasiešu, basku, korsikāņu —, ko veicināja izglītības sistēma, līdz notika pāreja uz literāro franču valodu. Tas bija ilgstošs un sarežģīts process. Arī jēdziens *tēvzeme* radās kā savienotājs starp (privāto, ģimenisko) un sabiedrisko (nāciju).
- 2 Smits E. D. *Nacionālā identitāte*. Rīga: AGB, 1997. 17.–18. lpp.
 - 3 Gellner E. *Nations and Nationalism*. N. Y.: Cornell University Press, 2003 [1983]. 152 lpp.
 - 4 Scheler M. *On Feeling, Knowing and Valuing*. Ed. by Harold J. Bershady. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 278 lpp.
 - 5 Smits E. D. *Nacionālā identitāte*. 19. lpp.
 - 6 Breuilly J. Introduction. In: Gellner E. *Nations and Nationalism*. Pp. xvi–xvii. (13.–52. lpp).
 - 7 Berezin M. Secure states: towards a political sociology of emotion. *Emotions and Sociology*. Ed. By Jack Barbalet. Oxford: Blackwell, 2002. 33.–52. lpp.
 - 8 Aspazijas lugas “Zaudētās tiesības” un “Vaidelote” (abas 1894) ir vieni no pirmajiem sieviešu tiesību un brīvas gribas manifestiem ne tikai Latvijas, bet arī visas Eiropas dramaturģijā. Tāpat visā Eiropā tas uzskatāms par ārkārtēju faktu, ka sievietes ir uzrakstījušas lugas, kuras gūst publikā lielus panākumus. Sk. Linda Kusiņas promocijas darbs “Sieviešu jautājums un sievietes tēls latviešu rakstniecībā”. Sk. internetā (7.09.2015) https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5133/23185--Linda_Kusiņa_2013.pdf?sequence=1
 - 9 *The Lonely Crowd. A study of the changing American character*. By David Riesman with Nathan Glazer and Reuel Denney. London: Yale University Press, 1977. 315 lpp.
 - 10 Vipers R. Inteligences vēsturiskā loma. *Burtņieks*. 1927. Nr. 3. 169.–182. lpp.
 - 11 Smits E. D. *Nacionālā identitāte*. 102. lpp.
 - 12 Ķīlis R. Sociālā atmiņa un nacionālā identitāte Latvijā. *Atmiņa un vēsture. No antropoloģijas līdz psiholoģijai*. Rīga: N.I.M.S. 1998. 113.–130. lpp.
 - 13 Zelče V. *Latviešu avīžniecība. Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā 1822–1865*. Rīga: Zinātne, 2009. 487 lpp.
 - 14 Rudzītis J. A. Pumpura eposs “Lāčplēsis”. A. Pumpurs *Lāčplēsis*. Rīga: Zinātne, 1988. 7.–137. lpp.
 - 15 Kronvalds A. Tēvuzemes mīlestība. *Tāgadnei*. Sast. J. Rudzītis. Rīga: Liesma, 1987. 53.–73. lpp.
 - 16 Barbalet J. Introduction: why emotions are crucial. *Emotions and Sociology*. Ed. By Jack Barbalet, Oxford: Blackwell Publishing. 2002. 4. lpp.
 - 17 Smits E. D. *Nacionālā identitāte*. 14. lpp.
 - 18 Gellner E. *Nations and Nationalism*. P. 53.
 - 19 Beitnere D. Sociālais raksturs un “pagrieziens” uz latvietību (socioloģisko teoriju skatījumā). *Letonika. Folklorā*. 2011. 21. (9.–18.) 302 lpp.
 - 20 Asars J. Aspazijas “Sidraba šķidrums”. *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1905. 235. lpp.
 - 21 Hausmanis V. 1905. gada revolūcijas vēsmas teātrī. *Informācija, revolūcija, reakcija: 1905–2005*. Materiālu krājums. Rīga: LNB, 2005. 114.–117. lpp.
 - 22 Grāvere R. Latvieši ceļā no cilts uz tautu un nāciju. Etnoloģisks skatījums. *Es skrēju pār dzīvi un kļuvi par dzeju. Aspazija un Rainis šodienas skatījumā*. Sast. A. Cīrulle, G. Grīnuma. Rīga: Pils, 2007. 7.–28. lpp.
 - 23 Pērkone L. *Latviešu nācijas veidošanās*. Rīga: Latvijas Zinību biedrība. 1990. 49 lpp.
 - 24 Rainis. Vēstules. *Kopotī raksti*. 23. sēj. Rīga: Zinātne, 1986. 226. lpp.
 - 25 Smits E. D. *Nacionālā identitāte*. 102. lpp.

- ²⁶ Rainis. Vēstules no Latvietijas par latviešiem. *Kopotī raksti. 18. sēj.* Rīga: Zinātne, 1983. 162. lpp.
- ²⁷ Turpat, 164. lpp.
- ²⁸ Rainis. Vēstules. *Kopotī raksti. 23. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 34.–44. lpp.
- ²⁹ Turpat, 43. lpp.
- ³⁰ Turpat, 240. lpp.
- ³¹ Turpat, 241. lpp.
- ³² Rainis. Latvieši. *Kopotī raksti. 23. sēj.* Rīga: Zinātne, 1983. 405. lpp. Pirmpublicējums krievu valodā 1910. g. Sanktpēterburgā. [Формы национального движения в современных государствах. Австро-Венгрия. Россия. Германия. Под редакцией А. И. Костельянского. С.-Петербург, 1910. С. 445–468.]
- ³³ Turpat, 415.–416. lpp.
- ³⁴ Turpat, 418. lpp.
- ³⁵ Turpat, 428. lpp.
- ³⁶ Turpat, 430. lpp.
- ³⁷ Turpat, 431. lpp.
- ³⁸ Turpat, 435. lpp.
- ³⁹ Viķe-Freiberga V. *Kultūra un latvietība.* Rīga: Karogs, 2010. 229 lpp.

FROM THE PEOPLE TO THE NATION: CREATIVE ACTIVITY OF ASPAZIJA AND RAINIS

Dagmāra Beitnere-Le Galla

dbeitnere@gmail.com

Summary

Keywords: *self-awareness, social character, national self-confidence, mythological, cultural and political nationalism*

Formation of the Latvian nation that had started in the 19th century was a complicated period. Baltic German community warned the first Latvian intellectuals not to strive for developing the sense of Latvian self-worth because, for a whole century, Latvians would have neither university, nor theatre. Therefore, there were many who chose a less complicated way — “to transfer to Germans” — to a cultural identity that opened the opportunity to acquire a higher social status for themselves and their children.

At the same time, tsarism strived to attract Latvians' interest concerning their culture, language, and faith — with possibilities of education in the largest universities of Russia as well as involving Latvians in the colonisation of Siberia and other regions of Russia, providing the opportunity to obtain land. Baltic German arrogance and Russian irregular threats of denationalisation were two opposite tendencies in the contradictory environment of which Latvian self-confidence was formed.

The self-awareness of Latvian intellectuals concerning the self-worth of the Latvian language and culture was consolidated between two cultural identities — German and Russian. Within a historically short period of time, Latvians, similarly as Estonians and Lithuanians, through artistic images, transformed their indefinite ethnic community into a modern political nation. In the late 19th century — early 20th century, two peaks loomed out in the Latvian intellectual environment — Aspazija and Rainis. The paper takes a look into the creative activity of both poets and the way how their personal attitude was reflected in the Latvian self-confidence on the way from the people to the nation.

ASPAZIJA UN RAINIS — LAIMES FORMULAS MEKLĒJUMI

Ināra Andžāne
heliante@inbox.lv

Atslēgas vārdi: *Aspazija, Rainis, laime*

Katrs cilvēks ilgojas laimes. Arī Aspazija un Rainis, kā jebkurš cilvēks, vēlējušies sajūst laimi un saprast, kas vispār ir laime. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, cik daudz kopīga un cik atšķirīga ir Aspazijas un Raiņa uzskatos par laimi, vai tas, ko varam dēvēt par laimes formulu, abiem dzejniekiem ir bijis identisks. Radošu cilvēku laimes formulas meklējumi paliek viņu atstātajos darbos un piezīmēs, tāpēc pētījuma pamatā ir Aspazijas lirika un Raiņa piezīmes, arī aforismi.

Pētījuma autore domā, ka cilvēkiem, kas nodzīvo kopā daudz gadu, jābūt kopīgiem uzskatiem par to, kas ir laime. Aspazijas un Raiņa kopīgais dzīves ceļš sākās 1894. g. un turpinājās līdz Raiņa nāvei 1929. g., šajos 35 gados bija gan laimīgi, gan skumji brīži, kam līdzās ir arī abu literātu radošs darbs, kas lielākā vai mazākā mērā atspoguļo arī laimes izpratni.

Aspazija, Rainis, laime

1943. g. rudenī Konstantīns Raudive apmeklēja Aspaziju Dubultos un apciemojuma laikā pajautā, vai dzejniece savā dzīvē bieži jutusies laimīga. Aspazija atbild, ka dzīvē visvairāk mācījusies no senās Grieķijas kultūras, no tās viņa arī mācījusies, ka cilvēks nekad nedrīkst teikt: “Es esmu laimīgs.” Aspazija K. Raudivem stāsta: “Kad Hērakls šos vārdus bija teicis, augstprātības dievs, kas stāvēja viņam aiz muguras, jau bija nolēmis Hēraklam Nesa kreklu... Ak, cik dārgi vajadzēja Hēraklam samaksāt par šiem neapdomīgajiem vārdiem! Aiti kalnā, vientulības lielajā sārtā, kur viņš pats sevi sadedzināja, par šiem vārdiem viņš dārgi samaksāja...” (Nesa krekls — ar Hērakla nogalinātā kentaura Nesa indīgajām asinīm ieziests tērps, kas neatraujami pielip pie miesas, ieēdas tajā un miesu saārda, radot Hēraklam briesmīgas ciešanas. Izdzirdis Nesa vārdu, Hērakls atceras, ka sens orā-

kuls viņam vēstījis, ka viņš mirs no miruša. Hērakls liek Oitas kalnā aizdedzināt sārta un savu ķermeni nodot liesmām.)¹ Tomēr savā daiļradē Aspazija laimes vārdu minējusi bieži.

Dažādi laimes aspekti ļauj novērtēt Aspazijas un Raiņa laimes uztveres daudzveidību: laime kā acumirklis, laimes ātri zūdošā daba, laimes izjūtas, kas saistītas ar bērnību, dabu un ārpasauli, darbs kā laimes avots.

Rainis jau tad, kad vēl ir tikai Jānis Pliekšāns, domā par laimes iespējamību cilvēka dzīvē. Jaunietis uzskata, ka laimīgs cilvēks var justies tad, ja dvēsele ir apmierināta un nav sirdsapziņas pārmetumu. 1882. g. septiņpadsmitgadīgais Jānis ieraksta dienasgrāmatā: “Es biju iekritis it kā saldā snaudā, kas man māžoja priekšā skaistus tēlus. Un, ja tad uznāca ļaunākas dienas, es sev palīdzēju tikt pāri arī tām, es bēdāju maz par tām, un viss nelādzīgais man nebija gandrīz nekas cits kā nelabs sapnis miegā. Tā bija apmierināta vīra

dzīve, kaut arī ne gluži idilliski laimīga dzīve, tas bija ar sevi izlīgušas sirdsapziņas, apmierinātas dvēseles stāvoklis.”²

Pie šīm domām Rainis atgriežas 1895. g., kad laikrakstā “Dienas Lapa” kā sveicienu jaunā gadā publicē rakstu “Jaunu laimi!”³. Šajā sveicienā lasītājiem “Dienas Lapas” redaktors raksta: “Lai me rodama tikai apmierinājumā ar sevi, kad savus spēkus esi visus izlietojis, cik varēdams, kad pats savās acīs esi audzis caur saviem darbiem, ka stāvi caur paša spēku brīvs, neatkarīgs — pilns vīrs, [...] kam nevienam nav jāpateicas, neviena priekšā nav jālokās.”⁴

Jāpaukt gadiem, lai dzejnieks Rainis 1911. g. 24. novembrī atzītu: “Lai me ir darba pilnīgumā.”⁵ Jaunības laika atziņa par apmierinātu vīru, kam sirdsapziņa pašam ar sevi izlīgusi, 90. gadu vidū iegūst formulējumu *pilns vīrs*, kas apmierināts ar paveikto, bet brieduma gados kā galvenais laimes avots paliek tikai darbs, tomēr paveiktais darbs sevī slēpj personību — to pašu vīru, kas iekšēji audzis un pilnveidojies, darot savu darbu. Dzīves gaitā Rainim rodas filozofiski prātojumi par laimi, bieži tie ir arī pretrunīgi.

1894. g. Aspazija un Rainis satiekas. Neapšaubāmi, ka viņi ir laimes avots viens otram, kā tas mēdz notikt ar mīlošiem cilvēkiem. Par to liecina arī sarakste, tāpēc jāmin daži piemēri no vēstulēm. 1894. g. Aspazija raksta Rainim: “Cik mēs varētu būt laimīgi, kad mēs to prastu, kāpēc laimei ir plīvuris priekšā, kad tā ir tuvumā? Un kāpēc tā aizplīvurojas savā apžīlinošā kailā dailē, kad tā ir projām?”⁶

Rainis Aspazijai 1895. g. 9. maija vēstulē stāsta: “Cik labu dara laime, cik lielu! Kā visu var piedot. Cik dara stipru pret ārpasauli.”⁷

1896. g. Aspazija raksta dienasgrāmatā: “Es sajūtu laimi tik tad, kad viņas vairs nav.”⁸ Šis ieraksts dienasgrāmatā apliecina Aspazijas dzejā bieži sastopamo laimes netveramības motīvu.

Lai me kā acumirklis

Lai mi kā acumirkli savā lirikā vairāk akcentē Aspazija. Lai me Aspazijas skatījumā ir kā sudraba trīsa, kas pārskrien pār ezeru. Dzejniece vien tik paspēj, kā izsaukties: “Ak, lai me, cik tu biji īsa!”⁹ Aspazija lai mi salīdzina ar prieka magoņlapu, kas ātri plaukst un vēl ātrāk nobirst, tik īss ir laimes mirklis¹⁰. Laimes acumirkļīgums arī tiek salīdzināts ar zvaigznes uzplaisnījumu: “Nozibēja dzirkstelīte, krita zvaigznes atlūzīte.”¹¹ Aspazijas dzejā visa radošā mūža garumā sastopama acumirkļa kā netverama un laimīga dvēseles stāvokļa filozofija, to varam sastapt jau 1891. g. tapušajā poēmā “Sauls meita”, dažādos skatījumos šī acumirkļa filozofija parādās visā dzejnieces daiļradē. Laimīgie acumirkļi kā īsi zibšņi veido laimes apjausmu. Tie reizēm ir tik īslaicīgi, ka tagadnē netiek pamanīti un tiek meklēti pagātnē kā sen aizgājuši un neapturami brīži. Runājot par neapstādināmo acumirkli, saskatāma V. J. Gētes “Fausta” ietekme, tomēr Aspazija savā dzejā šo laimes acumirkli spējusi padarīt daudzveidīgu, piem.:

Bet laimes sīkais spīdums,
Slēgts sāpju melnā lokā,
Ir it kā sniega svīdums,
Kas izkūst, paņemts rokā¹².

Rainis acumirkļa lai mi redz citādāk. Viņš uzsver cilvēka iekšējo laimes izjūtu, kad laimes mērs ir dvēseles līdzsvars, bet acumirklis ir vērtīgs vien tad, ja tas ir apzināti sajūtams un tverams:

Ko vari zaudēt, vai tā lai me ir?
Kad tik daudz jātrīc, lai tā nepazustu, —
Kad tavu dvēslī dairs no tevis šķir
Un acumirkļa nau, kad sevi justu?¹³

Jāsecina, ka Rainis nepievērš acumirklim kā laimes avotam un substancei tādu uzmanību kā Aspazija. Rainis laimes avotu meklē cilvēka iekšējā pasaulē, patībā, personības iekšējā līdzsvarā. To pierāda aforismos paustās atziņas, piem.: “Katrs dzīves

troksnī dzird sirds balsi, kas norāda uz īsto ceļu. Bet laimīgs tik tas, kas sadzird, kaut arī vēlu.”¹⁴

“Gan laime ir tā, kas nāk no āras, bez paša nopelna, bet, kad pats nau laba prāta un stata, tad ī āras laimi nevar uzņemt un tā nedarīs laimīgu. Laime beigās ir tomēr iekš paša, top apaugļota no āras, bet var iztikt arī viena ar sevi.”¹⁵

Rainis uzskata, ka laime katram jāveido pašam, apgalvodams, ka “viss dots tavā rokā, esi laimīgs!”¹⁶ Tomēr arī Aspazija reizēm laimes formulas meklējumos pievienojas Rainim:

Es gribu, ko laime man nevar lemt,
Es gribu laimi sev pati ņemt!¹⁷

Laimes ātri zūdošā daba

Laimes ātri zūdošo dabu kā laimes pamatīpašību savā liriskā daudzveidīgi pierāda Aspazija. Pirmo reizi laimes islaicīgums parādās poēmas “Saules meita” (1891) epilogā, ko dzejniece kā dzejoli ar nosaukumu *Mūsu dzīve* ievieto liriskas krājumā “Sarkanās puķes” (1897):

It kā maldu uguns laime
Kairinoši rēgojas —
Kad to priekšā satvert steidzam,
Spīd jau tā aiz muguras.¹⁸

Aspazija uzskata, ka “šķīst laime kā putu burbulīts”¹⁹, tā var būt “zvaigzne dziestošā”²⁰, kas zūd nesasniegta un nepiepildītu vēlmju apzīmogota. Laime parādās kā klusa un vienkārša jaunava, bet netiek pamanīta, jo visiem taču liekas, ka laimei jānāk spožai un īpaši pamanāmai. (Rainis piebilst: “Posts brauc pa lielceļu vara ratiem, dzelžu zirgiem, asiņainām asīm, laime tek pa tīruma taciņu ievu ziedu zariņu rokā.”²¹) Laime ir tepat līdzās, kad tā, nepamanīta un neievērota, gatavojas doties prom. Aspazija jautā, kas ir šī klusā un vienkāršā būtne:

Tā teica: “Mani sauc par laimi!” —
Un tūda! mani atstāja.²²

Rainis papildina šo domu savā stilā: “Sirds skrien pēc laimes kā miera. Ak tu, novēlojies putns vakarā! Tā miera, ko tu meklē, nau.”²³

Savdabīgas paralēles par laimes un laika mijiedarbību varam atrast gan Aspazijas, gan Raiņa uzskatos. Aspazija paliek pie pārliecības, ka laime ir zūdoša kā laiks:

Es dzirdēju steidzam
Skrejošo laiku,
Bēgošo laimi.²⁴

Savukārt Rainis neatkāpjas no apgalvojuma, ka laimi veido pats cilvēks, kurš arī sev lemto laiku izmanto tā, lai pilnveidotu sevi un paveiktu iecerēto, pats cilvēks ir arī gan laika, gan laimes veidotājs, tāpēc laime tiek salīdzināta ar laiku: “Daba dod mums par velti tikai laiku, viss cits mums jāiegūst ar pūlēm. Laiks lētākais, tomēr dārgākais, jo caur viņu dabonam visu. Pats pamats dots no āras, bet mēs esam viņa veidotāji. Laiks ir kā laime.”²⁵

Laimīgās bērnības motīvs

Aspazijas un Raiņa laimes formulas meklējumos viena no kopsakarībām ir uzskats, ka bērnība ir laimīgais laiks cilvēka dzīvē. Raiņa darbā “Saules gadi” ir nodaļa “Saule un laime”. Tur Saule lūdz Laimi dzīves gaitā būt līdzās, bet Laime apsola būt tikai bērnības laikā:

Saule Laimi lūgtin lūdza:
“Paliec jele jaunās dienās!”
Atbild Laime: “Būšu, būšu!
Jaunas dienas — laimes dienas.”²⁶

Aspazija dzejolī “Laimīgais laiks” bērnību uzrunā kā “sirdsmotas, neziņas un priekšjūtu laiku”, kad “viss liekas zudis un viss vēl priekšā”²⁷.

Pieaudzis cilvēks, atskatoties uz bērnību, redz šo laiku laimes pilnu, bet dzīves realitāte bērnības laika laimi padara vien par atmiņām. Bērna laime slēpjas neziņā par gaidāmo dzīvi un prozu, kas nāk tai līdz, tāpēc Aspazija raksta:

Tev maldi dzīves plaismu sedza,
Un tā bij laime augstākā.²⁸

Rainis "Sauls gadu" priekšvārdā bērības laimīgo gadu beigās nosauc par katastrofu, kad liktenis "samaļ bērības laimīgo pasauli".²⁹ Savukārt Aspazija dzejoļu krājuma "Saulains stūrītis" nodaļu "Skuķīša gudrības grāmata" iesāk ar moto no vācu literatūras, kura tulkojums ir šāds:

Aplusti, tu, jautājošā bērna sirds,
Un apslāpē asaras.
Mums visiem melojusi,
Mūs visus piekrāpusi
Laimes saulainā pasaciņa.³⁰

Laime Aspazijas skatījumā kļūst par saldi sāpīgu atmiņu, — salda šī atmiņa tāpēc, ka pagātnes ainās laiks ienes savus labojumus, padarot bērības sauli gaišāku, zāli tas iekrāso zaļāku un kokus — augstākus. Atmiņa sāpīga top laika rituma un neatgriezenības dēļ. 1903. g. dzejniece uzraksta liroepisku darbu "Laime", kurā pierāda, ka vienīgā un patiesā laime ir bērnu dienu laime, bet pēc tam, kad cilvēks ir pieaudzis, laimes cena var izrādīties citu ciešanas.

Daba — laimes avots

Daba visās tās izpausmēs ir abu dzejnieku laimes avots. Aspazija savā dzejā bieži kavējas pie laimes izjūtām, ko sniedz daba, parasti pat nepieminot laimes vārdu. Savas dvēseles noskaņas dzejniece izsaka ar dabas tēliem un gadalaiku maiņas norisēm:

Un tomēr visā laimes paslēptavā
Par tādu brīdi skaistāka vairs nava:
Kad drūmais pērkons iegrimst saules
skavā.³¹

Aspazijai daba ir ne vien laimes avots, bet arī radošuma avots, jo pati daba dzejnieces uztverē ir radoša.

Rainis dabas kā laimes avota esamību paplašina līdz jēdzienam "ārpusmūsība": "Laime ir: atzīt ārpusmūsību kā daiļumu. Tā

spēja iedzimst vai ietop; kas to zin kā mērķi, tam vieglums."³²

Ārpusmūsība pārsniedz dabas robežas, un tie ir gan cilvēki, gan cilvēku attiecības. 1912. g. 11. jūnijā dzejnieks dienasgrāmatā raksta: "Kāda laime skaistumu redzēt! Debess krāsas, puķu divainās formas, smarža gluži nesaprotama parādība, kura bez mūsu gribas dara prieku. Redzēt skaistu seju, redzēt tikai normālu, jaunu, vēl nevīstošu seju, redzēt arī vīstošu, bet darba, spēka, sirsnības pilnu seju, un to nau man; redzēt vien ir jau patīkamas jūtas. [...] Vai tā nau tā laime? Viss bez manas piepūles, bez manas gribas. [...] Laime iekš tā, ka ir objektīva, ārpus manis esoša pasaule. Ka es sevi jūtu un varu izstiepties un just katru locekli, un just savu garu un miesas spēku, tā arī top saukta laime, bet cik tā no manis atkarājas, to vajdzētu saukt par patību, ne par laimi; par dzīves pilnību."³³

Rainis laimes formulas meklējumos ir filozofiskāks un konkrētāks par Aspaziju, un rodas iespaids, ka dzejnieks daudz ir domājis par laimes iespējamību un meklējis savai personībai labvēlīgas laimes veidus. Ārpusmūsība sevī ietver devēja un ņēmēja principa laimes izpratni, par ko vēsta Raiņa domas 1912. g. 28. jūnijā: "Dzirdēt mīļus vārdus un saņemt labus darbus ir laime. Bet varbūt vēl patīkamāk ir teikt mīļus vārdus un darīt labus darbus. [...] Un man liekas, tas arī izskaidrojams, jo dot ir aktīva darbība un aktivitāte, kā dzīvības vistiešākā parādība, ir arī vispatīkamākā jūta. Tik patīkama, to bieži sauc par laimi."³⁴

Laime, kas nāk no dabas vērojumiem, arī nāk kā pasīva darbība, kā to nosauc Rainis, tomēr šī pasīva darbība ietver slēptu radošumu, kas būtībā ir dvēseles aktīva darbība. Tās papildījums ir Aspazijas un Raiņa radošais darbs.

Darbs kā laimes pamats

Pārlūkojot Aspazijas liriku, vērojams tas, ka radošās dzīves gaitā vārdu "laime" pamazām nomaina vārds "darbs". Rodas jautājums,

vai cilvēka mūža laikā ir jāiziet caur laimes meklējumu lokiem (mīlestība, daba, bērnība kā pagātne un citi), lai nonāktu pie Raiņa secinājuma, ka “laime ir darba pilnīgumā”? Savukārt Aspazija, kas meklē un pazaudē dažādus laimes acumirkļus, mūža nogalē dienasgrāmatā ieraksta: “Mans dzīvības nervs taču ir darbs. Tas ir mans ziedonis, mana atdzimšana.”³⁵

Iespēja radoši strādāt ir laime gan Raiņa, gan Aspazijas izpratnē. “Un vienīgais, kas dzīvi piepilda, ir darbs. Strādājiet, un Jūsu dzīve būs pilna un laimīga,” tā Rainis raksta vēstulē Irmāi Ozolai 1926. g. 12. augustā³⁶. Interesanti, ka Raiņa dienasgrāmatās bieži ir sastopama frāze “laimīgi strādāt”. Viņš ir pārliecināts, ka viss, kas vien veicina darbu, ir labi un laimīgi. Pat dažādas mānticības zīmes viņš uztver kā labu palīgu darbā, kas dod cerību “laimīgi strādāt”. Reizēm dzejnieks raugās zvaigžņotajās debesīs un redz Orionu vai krītošu zvaigzni, kas dod cerību darbam. Kad nav “pareizo” vai krītošo zvaigžņu, nākas meklēt rosinātājus laimīgam darbam, un reizēm cerību dod arī zirneklis: “Es vēl ieturu mānticību, lai paceltu pašsajūtu ar labām paredzēm. Vakar nokrita uz raktāmmapi liels zirneklis, liela laime gaidāma. Pirms Ligoņa liter. vēstures tāpat redzēju kaktā lielu zirnekli.”³⁷

1921. g. 6. februārī, rakstot Vilhelmam Purvītim, dzejnieks secina: “Māksla ir dzīve un laime.”³⁸

Nobeigums

Laime ir dzīve un māksla — domā Rainis. Šo secinājumu vienlīdz varam attiecināt uz abiem dzejniekiem. Aspazijas un Raiņa 150. jubilejas gadā par laimi varam uzskatīt arī to, ka šie divi cilvēki reiz satikušies, ka mums atstāts tik bezgala bagāts literārais mantojums. Tagad tā ir mūsu laime, kas ietver sevī arī Aspazijas un Raiņa laimes formulu meklējumu ceļus un krustceļus. 1912. g. 29. jūnijā Rainis savā dienasgrāmatā ieraksta: “Mīļa un brīnumaina laime

ir bijusi kopdzīve ar Inīņu, kad atskatos atpakaļ.”³⁹ Kas gan piebilstams šeit tiem, kuri meklē abu dzejnieku kopīgajā ceļā tikai ēnas un nelaimes?

Aspazija vairāk uzsver un izceļ laimes mainīgo dabu un mirkļa nozīmi laimes klātesamībā vai promesamībā. Rainis meklē laimes avotus personībā un personības mijiedarbībā ar apkārtējo pasauli. Tomēr ar laiku laimes meklējumu ceļi saplūst vienā — dzīve un māksla (darbs) ir laime. Katrs cilvēks laimi uztver citādāk, katrs var atkārtot arī Raiņa vārdus: “Cik maz laimes prasu un cik daudz mazāk vēl dod.”⁴⁰ “Ak, laime, cik tu bijī īsa!”⁴¹ — šos Aspazijas vārdus ir teicis vai iedomājies ikviens no mums.

Lai kā arī atšķirtos Aspazijas un Raiņa laimes formulējumi, daudz ir vienādu redzējumu, kas vēsta, ka cilvēks laimīgs ir bērnībā, daba un cilvēki atmodina personības laimes izjūtas, darbs — tā ir laime. Būtībā Aspazijas un Raiņa laimes formula = darbs + radošums (pats, daba, pagātne, acumirkļi) + brīvība.

1912. g. 7. aprīlī Rainis dienasgrāmatā ieraksta: “Cik skaists ir katrs laimes gadījums, katrs mazais pieskārieniņš ar mazā pirkstiņa naga galiņu.”⁴² Latvijas laimes gadījums ir tas, ka mums ir Aspazija un Rainis.

Avoti un piezīmes

- 1 Raudive K. Aspazijai aizsaulē aizejot. *Izglītības Mēnešraksts*. 1943. 11: 252–253.
- 2 Rainis. *Kopoti raksti*. 24. sēj. Rīga: Zinātne, 1986. 8. lpp.
- 3 Akots P. J. Raiņa domas par laimi. *Jēkabpils Vēstnesis*. 1943. 14. janv.
- 4 Turpat.
- 5 Rainis. *Kopoti raksti*. 17. sēj. Rīga: Zinātne, 1983. 211. lpp.
- 6 *Rainis un Aspazija dzīvē un mākslā*. Rīga: “Kultūras draugs”, 1937. 293 lpp. (39. lpp.)
- 7 Turpat, 102.–103. lpp.
- 8 Turpat, 119. lpp.

- ⁹ Aspazija. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Liesma, 1986. 44. lpp.
- ¹⁰ Aspazija. *Kopotī raksti. 1. sēj.* Rīga: Liesma, 1985. 240. lpp.
- ¹¹ Turpat, 240. lpp.
- ¹² Aspazija. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Liesma, 1986. 180. lpp.
- ¹³ Rainis. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Zinātne, 1977. 345. lpp.
- ¹⁴ Rainis. *Kopotī raksti. 17. sēj.* Rīga: Zinātne, 1983. 226.–227. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 213. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 206. lpp.
- ¹⁷ Aspazija. *Kopotī raksti. 1. sēj.* Rīga: Liesma, 1985. 152. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 27. lpp.
- ¹⁹ Turpat, 30. lpp.
- ²⁰ Turpat, 46. lpp.
- ²¹ Rainis. *Kopotī raksti. 17. sēj.* Rīga: Zinātne, 1983. 237. lpp.
- ²² Aspazija. *Kopotī raksti. 1. sēj.* Rīga: Liesma, 1985. 71. lpp.
- ²³ Rainis. *Kopotī raksti. 17. sēj.* Rīga: Zinātne, 1983. 204. lpp.
- ²⁴ Aspazija. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Liesma, 1986. 84. lpp.
- ²⁵ Rainis. *Kopotī raksti. 17. sēj.* Rīga: Zinātne, 1983. 254. lpp.
- ²⁶ Rainis. *Kopotī raksti. 4. sēj.* Rīga: Zinātne, 1978. 478 lpp. (324. lpp.)
- ²⁷ Aspazija. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Liesma, 1986. 147. lpp.
- ²⁸ Aspazija. *Kopotī raksti. 1. sēj.* Rīga: Liesma, 1985. 96. lpp.
- ²⁹ Rainis. *Kopotī raksti. 18. sēj.* Rīga: Zinātne, 1984. 542. lpp.
- ³⁰ Aspazija. *Kopotī raksti. 1. sēj.* Rīga: Liesma, 1985. 153. lpp.
- ³¹ Aspazija. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Liesma, 1986. 63. lpp.
- ³² Rainis. *Kopotī raksti. 17. sēj.* Rīga: Zinātne, 1983. 225. lpp.
- ³³ Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* 453. lpp.
- ³⁴ Turpat, 467. lpp.
- ³⁵ Aspazija. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Liesma, 1986. 658. lpp.
- ³⁶ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 356. lpp.
- ³⁷ Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 621. lpp.
- ³⁸ Rainis. *Kopotī raksti. 23. sēj.* Rīga: Zinātne, 1985. 289. lpp.
- ³⁹ Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 468. lpp.
- ⁴⁰ Turpat, 411. lpp.
- ⁴¹ Aspazija. *Kopotī raksti. 2. sēj.* Rīga: Liesma, 1986. 44. lpp.
- ⁴² Rainis. *Kopotī raksti. 24. sēj.* Rīga: Zinātne, 1986. 403. lpp.

ASPAZIJA AND RAINIS — QUEST FOR THE FORMULA OF HAPPINESS

Ināra Andžāne

*heliante@inbox.lv***Summary****Keywords:** *Aspazija, Rainis, happiness*

Each and every person craves for happiness. Aspazija and Rainis, too, as anybody, wished to feel happiness and become aware what it actually is. The goal of this study was to ascertain what is common and what is distinctive in the views of Aspazija and Rainis about happiness, whether the so-called formula of happiness was identical for both of the poets. The quest for the formula of happiness by creative people remain in their works and notes, therefore, the basis of research include lyrics of Aspazija and notes and also aphorisms by Rainis.

The author of this study considers that people who have lived together for a large number of years should have common views on the essence of happiness. The common course of life of Aspazija and Rainis was started in 1894 and was continued until Rainis' passing away in 1929. During these 35 years they experienced happy as well as sad moments, alongside the creative work of both litterateurs, which reflects, to a larger or lesser extent, their understanding of happiness.

In the autumn of 1943, Konstantīns Raudive visited Aspazija in Dubulti, and during his visit he asked whether the poetess had frequently experienced moments of happiness during her lifetime. Aspazija's reply was that in her life she had mostly learnt from Ancient Greek culture, including also that a person should never say, "I am happy." Aspazija told Raudive, "When Heracles had uttered these words, the god of arrogance who was standing right behind his back had already decided that Heracles would wear the shirt of Nessus..."

Alas, Heracles had to pay a high price for these inconsiderate words! At Mount Oeta, in the flaming pyre of solitude, he burnt himself..." (The shirt of Nessus — a robe rubbed with the poisonous blood of Centaur Nessus whom Heracles had killed once, it stuck to his flesh and it was impossible to tear it off, it penetrated into the flesh and destroyed it causing awful suffering to Heracles. Hearing Nessus' name Heracles remembered that an oracle once had announced that Heracles would die from someone dead. Heracles himself ordered to burn a pyre at Mount Oeta and put his body in the flames.) However, in her creative activity Aspazija has quite often mentioned the name of happiness.

LATVIEŠI UN LATVIJA

Jānis Stradiņš (galv. red.).

Latvieši un Latvija.

Akadēmiskie raksti. I — IV sējums.

Rīga, Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.

Akadēmisko rakstu krājums “Latvieši un Latvija” jau ir izsaucis virkni reakciju gan Latvijas akadēmiskajās aprindās, gan sabiedrībā. Protams, ka šāda apjoma darbam, manuprāt būtu jāizsauc vēl vairāk refleksiju, tomēr šķiet Latvijas akadēmiskās aprindās ir tendētas vairāk reflektēt pie kafijas tasītes vai alus kausa, nekā uzrakstīt savas pārdomas, vērtējumus un redzējumus. Divus gadus pēc rakstu krājumu nākšanas gaismā, tiem vajadzēja veidot jau šodienas zinātniskās dzīves uzstādījumu un pētījumu bāzi, tomēr, tas nav noticis.¹

Būdams vēsturnieks, protams, esmu ierobežots vērtējot citu nozaru rakstus. Tādēļ recenzija ir viena vēsturnieka skatījums uz sējumiem un to saturu. Analizēt katru rakstu neļauj ne šī teksta apjoms, ne arī autora zināšanas, tādēļ savā recenzijā mēģināšu skatīties uz sagatavoto krājumu kā nosacītu veselumu.

Pirmais, kas saprotams interesē ir kāda ir krājuma mērķi un konceptuālais pamats.

Krājuma priekšvārdā akadēmiķis Jānis Stradiņš mēģina pamatot šī krājuma tapšanas mērķi — t.i. apkopot jaunākos atzinumus par latviešiem kā nāciju (ethnosu) un Latviju kā valsti, lai sniegtu akadēmiskajai pasaulei izsvēru un pārbaudītu informāciju. (1. sēj., 7. lpp.) No tā jāsecina — krājuma nodoms nav bijusi izpēte, jaunu atziņu gūšana vai pārvērtēšana, bet gan esošo apkopošana un popularizēšana akadēmiskajai pasaulei.

Vajadzētu saprast, kas ir tas “jaunākie” atzinumi (daži no rakstiem nu nebūt nevar pretendēt ne uz novatorismu, ne uz jauno zināšanu apkopošanu), ar ko tie atšķiras no “vecajiem” atzinumiem utt. Šādu historio-grāfisku pētījumu vajadzība humanitārajās zinātnēs ir akūti nepieciešama, jo tās palīdzētu nospraust gan zinātnes attīstības līmeni, gan labāk orientēties dažādu nozaru problemātikā, kas tiešām varētu interesēt arī akadēmisko pasauli. Mēģinājums pēc vairāk nekā 80 gadiem turpināt reprezentatīvo izdevumu tapšanu šķiet nepārdomāts, un šobrīd

tāda tapšana varētu izsaukt skeptisku attieksmi, jo krājums nav veidots pamatojoties uz zinātniskiem, bet reprezentatīviem mērķiem.

Izdevumu teorētisko koncepciju arī neatradu. Šķiet, izdevums vairāk cenšas pildīt enciklopēdiska izdevuma lomu, savdabīgu latviešu *ab Urbe condita*. Etnosa, nācijas, valsts padarīšana par grāmatas iztirzājuma objektu, padara šo darbu smagnēju un, iespējams, arī arhaisku. Neteiksim, ka etnosam vai nācijai nav tiesības uz savu vēsturi. Nenoliedzami ir, tikai šai vēsturei un zināšanām jābūt teorētiski apjēgtam. Es pat neapgalvošu, ka visiem rakstiem vajadzētu pieturēties pie vienādiem vai līdzīgiem teorētiskajiem atzinumiem, nē! Tomēr gribētos saprast šī izdevuma teorētisko rāmi.

Pirmā sējuma priekšvārda virsraksts "Meklējot saknes", gan tā pamatotība, t. i. meklēt saknes senvēsturē, valodā, folklorā, arheoloģijā, "lai noskaidrotu, kas mēs esam un no kurienes nākam". (1. sēj., 12. lpp.) rada pereniālu gaisotni, liekot domāt, ka nācijas saknes meklējamas sirmā pagātnē. Iespējams, nespēja noteikt atskaites punktu, no kura raudzīties uz nācijas vēsturi, sniedz šim izdevumam konceptuāli arhaisku piegaršu.

Savā rakstā "Latvieši Livonijas laikmetā" Muntis Auns pamatoti norāda uz diviem latviešu tautas veidošanās aspektiem, kas strikti jānodala. Vispirms, kad varam runāt par latviešu etnosu un, otrais, kad varam runāt par latviešu tautu mūsdienā izpratnē? (1. sēj., 129. lpp.) Šie jautājumi, manuprāt, bija detalizēti jāizanalizē krājuma konceptā, kas sniegtu vienu no atskaites punktiem šim darbam, kura izpētes un analīzes problēmas tad izrietētu no tā, kad parādās šī darba izpētes objekts — latvieši. Ar otru izpētes objektu — Latvija, šķiet, ir vienkāršāk, tomēr krājuma sastādītāji tā nozīmi neatsedz. Rezultāts tādējādi ir eklektisks gan saturiskajā, gan konceptuālajā jomā.

Pirmā sējuma lielākais "grēks", ka no savas problemātikas areāla tas ir izmetis visus "nelatviešus". Sējuma aktors ir latvietis, bet

par vācbaltiešu, ebreju, romu, krievu u.c. Latvijas teritorijā dzīvojošo etnisko grupu vēsturi neatrodam ne vārda. Situācija neglābj arī Leo Dribina raksts krājuma otrajā sējumā, kur analizēta tikai (nacionālo) minoritāšu politika (2. sēj., 300.–322. lpp.).

Otrā sējuma "Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts" pamattēma ir bijusi atsegt "valstiskuma iedīglu attīstībai Latvijas teritorijā un Latvijas valstiskumam". (2. sēj., 10. lpp.). Hronoloģiski tas aptver laika periodu no 9. gs. līdz t. s. "Trešajai atmodai". Izlasot sējuma rakstus, rodas iespaids, ka sniegta vispārēja Latvijas teritorijas politiskā vēsture, bet paša valstiskuma problemātika palikusi otrajā plānā, neatbildot uz daudziem, manuprāt, būtiskiem jautājumiem. Pirmkārt, kādi teorētiskie modeļi vai perspektīvas tiek pielietotas valstiskuma aspektu atrašanā un analizē? Otrkārt, kāda ir aprakstīto valstiskumu sasaiste ar Latvijas Republikas valstiskumu? Treškārt, kāda ir sējumā aprakstīto valstiskumu tradīciju sasaiste gan tiesiskajā, gan sociāli kulturālajā sfērā?

Tāpat neizpratni rada dažu krājumā sastopamo rakstu saistība ar valstiskumu. Piemēram, Andra Caunes raksts par "Rīgas izcelsmi un tās vietu Latvijā" (sic?!). (2. sēj., 99.–121. lpp.) Saprotais būtu, ja raksts tiktu veltīts Rīgai kā politiskās varas centram, skatīta tā attīstība dažādu varu attīstības kopsakarībās, tomēr par to rakstā ziņas neatrādāsim. Tāpat varētu minēt Jāņa Lazdiņa lielisko rakstu "Dzimtbūšanas atcelšana, pagastu sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi." (2. sēj., 173.–196. lpp.). Raksta sasaiste ar "valstiskās domāšanas pirmsākumiem" nepārliedz. Šo tēmu autors arī izvēršis tikai sava raksta epilogā. Baltijas modernizācija, gan saimnieciskā, politiskā, sociālā, gan pārmaiņas izglītības un kultūras jomās ir tie faktori kas radīja priekšnoteikumus latviešu nācijas veidošanai. Izcēl tikai vienu no faktoriem, vai piešķirt tam savdabīga "pirmfaktora" statusu ir vienpusīgi.

Ļoti nosacīta sasaiste ar politisko varu Latvijā ir arī Aijas Priedītes-Kleinhofas rakstā "Apgaismības idejas un sabiedrības veidošanās" (2.sēj., 197.–224. lpp.). Rakstā ir atsegtas būtiskas jautājums par ideju ietekmi uz sabiedrības attīstību, bet, tā kā šī problemātika nav atsegta līdzīgos rakstos, tad raksts rada savdabīgu disonansi. Tas liek uzdot arī jautājumu, kādēļ nav atsegta citu ideju, ideoloģiju ietekme uz procesiem vēsturē?

Ja otrā sējuma galvenais aktors ir politiskā vara, tad, manuprāt, ievērojami robi ir atstāti, neapprakstot ne Baltijas guberņu politisko iekārtu 18.–20. gs., ne arī analizējot okupācijas varu politiskos institūtus — šajā gadījumā, Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas un Ostlandes reihskomisariāta ģenerālkomisariāta Rīgā apskatus. Tas dotu arī iespēju saprast šīs varas paspārnēs notikušos procesus, kas analizēti sējuma rakstos.

Nozīmīga loma krājumā veltīta ir pretestībai okupācijas režīmiem, atsedzot pretestību gan padomju, nacistu okupācijas režīmiem. Medaļas otra puse — kolaborācija savukārt nav izpelnījies uzmanību. Padomju represijas pret Latvijas eliti savā rakstā ir atklājuši Rudīte Viksne (2. sēj., 385.–404. lpp.). Savukārt neizpratni rada tas, ka nacistu represijas savukārt ir sējuma sastādītājiem paslīdzējušas garām. Tāpat netiek runāts arī par represijām pret "neelitārajām" grupām, tādējādi radot jautājumu par krājuma redkolēģijas izpratni sabiedrības, valsts un varas sasaistē.

Trešajā sējumā "Atjaunotā Latvijas valsts" pētnieki esot "centušies noskaidrot, kā veidojusies un attīstījusies atjaunotā Latvijas valsts, kas tai ir izdevies un kas nē." (3. sēj., 7. lpp.) Sējums iesākas ar Egila Levīta rakstu "Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts" (3. sēj., 11.–32. lpp.). Jāsaka, ka tas ir pirmais raksts, kurā tiek risinātas teorētiskas problēmas par visam krājumam aktuāliem jēdzieniem. Tas, protams, nesniedz teorētisko rāmi visiem sējumiem, tomēr šādi iespējams bija vērts risināt teorētisko pusi.

Diemžēl raksta skartā tematika netiek ne izvēsta un papildināta, ne apstrīdēta citos šī sējuma rakstos.

Manuprāt, no visiem sējumiem, tieši trešais sējums rada jautājumus tematiskās uzbūves ziņā. Vispirms ir neskaidrs, kādēļ izvēlēti tieši tādi temati un ne citi. Vai tie tiešām pilnīgi spējīgi atbildēt uz sējuma ievadā uzdotajiem jautājumiem? Vai migrācijas procesi Latvijā, politisko partiju un nevalstisko organizāciju darbība, politiskā kultūra, cilvēktiesību jautājumi, Nacionālie bruņotie spēki un Latvijas kā NATO dalībvalsts u.c. problemātika arī nebūtu jāizvērst? Jeb tie ir "nesvarīgi", jo sējums apvieno tikai "svarīgākos aspektus" (3. sēj., 10. lpp.)?

Trešajā sējumā mēs atrodam tīri vēsturiskus darbus, kas vairāk iederētos otrajā sējumā — piemēram, Tālava Jundža "Latvijas neatkarības atgūšana" (3. sēj., 33.–68.lpp.), Eduarda Bruno Dekšņa un Kristīnes Beķeres "Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības uzturēšanā" (69.–105.lpp.). Vēstures aspekti kontekstā ar šodienas realitātēm visai detalizēti analizēti vai arī aprakstīti Jāņa Plepa, Ivara Ijaba, Santas Osipovas, Jura Dreifelda un Kristīnes Ducmanes, Aināra Lerha rakstos. Saprotams, ka man rodas jautājums, kādēļ šāda pieeja nav izmantota, piem., Ingas Vilkas rakstā "Administratīvi teritoriālais iedalījums un pašvaldības" (3. sēj., 214.–242. lpp.), vai Inas Druvietes "Latviešu valoda pēc neatkarības atgūšanas: valodas situācija un valodas politika" (3. sēj., 243.–265. lpp.), koncentrējoties tikai uz šodienas reālajām un ignorējot vēsturisko pieredzi?

Dīvaini akadēmisko rakstu sējumā bija ieraudzīt rakstnieka Zigmunda Skujiņa "pārdomas par Latvijas valsts un nācijas pastāvēšanu nākotnē" (3. sēj. 426–450. lpp.). Autors raksta sākumā brīdina, par savu "rakstnieka skatījumu", tomēr raksts, šķiet, ir pārāk izplūdis un spekulatīvs, lai ar to nobeigtu sējumu.

Ceturtais sējuma "Latvijas kultūra, izglītība, zinātne" mērķis ir "parādīt Latvijas kultūras, izglītības un zinātnes tapšanas gaitu vēsturis-

kā griezumā, nonākot līdz šodienas situācijas analīzei.” (4. sēj., 7. lpp.). Sējuma rakstos mēs atrodam gan rakstus par idejām un vērtībām, gan par izglītības un zinātnes attīstību, gan par mākslu. Man bija divaini šajā sējumā ieraudzīt Ritmas Rungules un Ilzes Koroļovas rakstu par “jauniešu iekļaušanos sabiedrībā”, kurā skartā problemātika vairāk saistāma ar trešo sējumu.

Raksti kultūras sējumā ir dažādi. Šeit atradīsim gan analītiskus problēmrakstus, gan deskriptīvus situācijas aprakstus, kas vairāk iederētos kādā enciklopēdijas šķirklī. Tomēr visumā sējums ir aptvēris visas galvenās Latvijas kultūras dzīves izpausmes. Ja Sandras Sebres rakstā (4. sēj., 679.–705. lpp.) analizēta latviešu pozitīvās īpašības, vai krājumā nevajadzēja runāt arī par citām latviešu kultūras vidi raksturojošiem lielumiem. Domāju šeit lieliski iederētos, piemēram, latviešu etnoloģes Ilzes Boldānes pētījumi par latviešu stereotipiem².

Kopumā četrāsējumu darbā “Latvieši un Latvija” atrodami gan jaunākajās atziņās un uz izpēti balstīti pētījumi, gan deskriptīvi savu un citu autoru pētījumu apskati. Liels mīnuss ir tas, ka krājumam nav analītiska pēcvārda, kas sniegtu galvenos secinājumus, uzsvērtu galvenās atziņas, ļautu orientēties šodienas “Letonikas” problēmās, kā arī nospraust izsvērtus ieteikumus tālākai izpētei. Sākumā minēju, izvirzot priekšējā plānā reprezentatīvos, nevis zinātniskos mērķus, tas nepārsteidz. Tomēr vai ir sasniegti reprezentatīvie mērķi? Smagnējie, labi iesietie, augstā poligrāfiskā kvalitātē iespiestie folianti, kuros ir ļoti grūti orientēties, kas ir lasāmi, tikai tos noliekot uz galda, jo to turēšana rokās prasa labu fizisko sagatavotību, nebūt nav plašai auditorijai domāts formāts. Tie ļoti labi izskatīsies kāda profesora vai augsta valsts

ieredņa grāmatu skapī, no kurienes, baidos, tie tiks izvilkti tikai, lai noraustu putekļus. Tas, protams, ir skumji, jo krājumos patiešām ir daudz lielisku rakstu. Bet, pat aptaujājot savus akadēmiskos kolēģus un draugus, man neizdevās atrast cilvēkus, kas būtu šos sējumus izlasījuši.

Ja šobrīd tiek gatavots izdevums angļu valodā, tad būtu jāņem vērā, ka akadēmiskajā vidē reprezentācijas izdevumi nekad netiek augsti vērtēti. Ja mēs patiešām vēlamies, lai arī ārzemju akadēmiskā auditorija ko vairāk uzzina par Latviju, tad izeja ir rakstu publicēšana starptautiskajās datubāzēs pieejamajos izdevumos, monogrāfiju un konceptuālu un metodoloģiski izsvērtu rakstu krājumu tulkošana angļu valodā. Vai tas ir iespējams pie pašreizējā zinātnes finansējuma un līmeņa — tas ir cits jautājums. Savukārt, ja vēlamies lai Valsts prezidentam vai kādai citai amatpersonai, dodoties oficiālās vizītēs, būtu dāvana, ko uzdāvināt savam amatbrālim ārzemēs — tad droši var par koncepcijām nedomāt, bet apsvērt — kā šis izdevums izskatīsies kādas ekselences grāmatu plauktā.

Kaspars Zellis,

dr.hist. LU FSI pētnieks

Avoti

- ¹ Izņēmums ir kolēģa Metjū Kota recenzija Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla 2014. g. pēdējā numurā, sk. 189. — 196. lpp. (pieejams elektroniski saitē: http://www.lvi.lv/lv/LVIZ_2014_files/4.numurs/M_Kots_Recenzija_LVIZ_2014_4.pdf)
- ² Boldāne I. *Etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā: 1850 — 2004*. Promocijas darbs. Rīga: LU. (2011)

27. BALTIJAS ZINĀTŅU VĒSTURES KONFERENCE

2015. g. 1.–2. oktobrī Latvijas Zinātņu akadēmija un Baltijas Zinātņu vēstures un filozofijas asociācija kopā ar Rīgas Tehnisko universitāti, Rīgas Stradiņa universitāti, Latvijas Lauksaimniecības universitāti, P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju un Ģ. Eliasa vēstures un mākslas muzeju organizēja tradicionālo 27. Baltijas zinātņu vēstures konferenci. Šī konference tika veidota jau gadu desmitiem pastāvošo tradīciju ietvaros, kura iedibināta 1958. g. Rīgā. Tā regulāri ir pulcējusi Rīgā, Viļņā, Tartu, Tallinā un citās pilsētās Baltijas zinātņu vēstures speciālistus un interesentus amatierus kopējo problēmu apspriešanai.

27. konference organizēta sakarā ar pirmās Baltijā dibinātās reģionālās zinātņu akadēmijas — Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības dibināšanas (1815. g. 23. novembrī) divsimt gadu atceri, kas iekļauta UNESCO šīgada vēsturisko notikumu atceres reģistrā un kurai veltīts Latvijas Zinātņu akadēmijas izsludinātais *Academia-200* svinību gads, tādēļ par konferences pamattēmu tika izvirzīta problēma “Zinātņu biedrības (*learned societies*), zinātņu akadēmijas un akadēmiskā vide Baltijā”. Konferences darbā piedalījās zinātņu vēsturnieki no 11 valstīm (trīs Baltijas valstis, Somija, ASV, Itālija, Polija, Krievija, Baltkrievija, Ukraina, Austrija). Divās plenārsēdēs un vairākās sekciju sēdēs tika nolasītas septiņas plenārlekcijas un 37 sekciju referāti un stendu prezentācijas par konferences pamatproblēmām un citām zinātņu vēsturei aktuālām tēmām. Konferences īpatnība bija tā, ka saskaņā ar tematiku tā tika savienota ar Eiropas Zinātņu un mākslas akadēmijas (*Academia Scientiarum et Artium Europaea*) izbraukuma sēdi, ar tās prezidenta — pazīstamā kardiokirurga un zinātnes organizatora, LZA ārzemju locekļa prof. Feliksa Ungera

līdzdalību, kas konferencei piešķīra īpašu nozīmīgumu, īpaši tās otrajā dienā, kas notika Jelgavā, vēsturiskajā *Academia Petrina* ēkā, kur pirms 200 gadiem dibināta Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība.

Konferenci Rīgā, LZA telpās, atklāja Baltijas valstu Zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas prezidents prof. Jānis Stradiņš, atgādinot par šo konferenci tradīcijas stimulojošo lomu pirms Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas un izsakot gandarījumu, ka konferenci rīkotājiem pievienojušies arī Somijas zinātņu vēsturnieki (tika atgādināts, ka iepriekšējā, 26. Baltijas zinātņu vēstures konference ar labām sekmēm 2014. g. augustā notikusi Helsinkos un bijusi veltīta tēmai: “Kas ir zinātne?”). Tāpat tika atzīmēts, ka 2015. g. oktobrī aprit 25 gadi kopš Rīgā tika dibināta Baltijas zinātņu vēstures un filozofijas asociācija, kurai bija sava loma Baltijas valstu neatkarības atjaunošanā, īpaši 1991. g. janvāra dramatisko notikumu laikā. Baltijas valstu sadarbība zinātņu vēstures kopējos pētījumos neatkarības gados nav apsīkusi, lai gan zinātņu vēsturnieku skaits samazinājies un turpinās to novecošana; zinātnes loma un finansējums, diemžēl Baltijas valstīs iet mazumā (ko gan nevar attiecināt uz Igauniju).

Konferences dalībniekus Latvijas ZA vārdā sveica tās prezidents Ojārs Spārītis, raksturojot LZA izsludinātā gada *Academia-200* norises un Latvijas kā ES prezidējošās valsts iniciatīvas šogad.

Tika pasniegti Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas goda biedru diplomu pazīstamajam somu zinātņu vēsturniekam un J. Rozentāla biedrības dibinātājam prof. Anto Leikolam, igauņu zinātņu vēsturniekam, labākajam 17. gs. norišu pārzinātājam Dr. Arvo

Tēringam un zinātņu vēsturē ieinteresētajam vecākās Latvijas augstskolas — Rīgas Tehniskās universitātes rektoram akadēmiķim Leonīdam Ribickim par nopelniem RTU vēsturisko tradīciju izkopšanā un Rīgas Politehnikuma 150 gadu jubilejas pasākumu organizēšanā 2012. g.

Jāņa Stradiņa plenārlekcija bija veltīta triju Baltijas valstu zinātņu akadēmiju salīdzinošai vēsturei uz pasaules zinātņu akadēmiju tapšanas fona. Vecākās zinātņu akadēmijas Baltijā veidojušās zinātņu revolūcijas rezultātā 17.–19. gs. vai nu izvēršot darbību kā zinātņu biedrības, vai veidojot tās no augšas monarha vai valsts aizgādībā; visumā tie ir bijuši pietiekami stabili veidojumi. Baltijas valstīs savas ZA varējušas tapt pēc neatkarības pasludināšanas 1918. g., taču pirmajos pastāvēšanas gados zinātņu akadēmiju veidošana netika uzskatīta par valsts prioritāti un, piem., jau 1920. g. Latvijas Izglītības ministrijas sastāvā izveidotajai struktūrai drīz tika atņemts valsts finansējums. 1935. g. Baltijas intelektuālās sadarbības konferencē tika ieteikts visām Baltijas valstīm veidot savas zinātņu akadēmijas, taču šo ieteikumu īstenoja tikai Igaunijā, K. Pētsa autoritārā režīma laikā 1938. g. K. Ulmanis 1936. g. dibināja Latvijas vēstures institūtu kā iecerētās valstiskās zinātņu akadēmijas pirmo sastāvdaļu, bet A. Smetona 1939. g. izveidoja Lietuvā A. Smetonas Lituānistikas institūtu kā ZA iedīgli. Latvijā kopš 1932. g. Rīgas Latviešu biedrības ietvaros pastāvēja privāta zinātņu akadēmija *Academia Scientiarum Latviensis* S. R. L., ko likvidēja 1940. g. pēc okupācijas, tāpat kā Igaunijā tad pat slēdza Pētsa dibināto zinātņu akadēmiju. Lietuvā turpretī Smetonas institūtu pārveidoja par Lietuvas PSR ZA jau 1941. g. pavasarī. Latvijā un Igaunijā dibināja attiecīgi PSRS parauga zinātņu akadēmijas 1945. un 1946. g. Pēc neatkarības atjaunošanas visas Baltijas valstu zinātņu akadēmijas tika transformētas par Rietumu tipa zinātņu akadēmijām un demokratizētas locekļu sa-

stāva ziņā. Tika sniegts arī Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības (pastāvēja no 1815. g. līdz 1939. g.) kā specifiskas Baltijas vācu provinciālās zinātņu akadēmijas raksturojums, kuru LZA uzlūko par vienu no savām idejiskajām priekštečēm, tāpat raksturota šīs biedrības loma letonistikas pamatu izveidošanā (K. Vatsons, A. Bīlenšteins). Taču 1815. g. nav uzskatāms par pašreizējās LZA dibināšanas gadu, un LZA atskatās nevis uz 200, bet uz 70 gadu ilgu pastāvēšanu. Vienlaikus tika norādīts uz priekštečorganizāciju — Baltijas vācu un pirmo nacionālo zinību biedrību vēsturiskā mantojuma apzināšanas un saglabāšanas nepieciešamību kā Latvijā, tā kaimiņvalstīs.

Prof. Liberts Klimka (Viļņa) pievērsās Viļņas astronomijas profesora Martina Počubuta memoranda projektam "*Pro memoria z Wilna*", ko 1773. g. bija paredzēts iesniegt Polijas karalim un jaundibinātajai edukācijas komisijai par Viļņas zinātņu akadēmijas dibināšanu, taču dokuments palika rokrakstā un netika tālāk virzīts.

Prof. Anto Leikola (Helsinki) raksturoja somu zinātņu akadēmiju dibināšanas peripetijas — 1838. g. tika dibināta zviedrvalodīga zinātņu akadēmija "*Societas scientiarum Fennica*", bet 1908. g. — Somu zinātņu akadēmija; abas tās pastāv arī šodien (pirmā kļuvusi divvalodīga), taču to apvienošanas mēģinājumi nav sekmējušies. Bez tam Somijā ir arī organizācija *Finnish Academy*, kas nodarbojas ar nacionālo līdzekļu sadali zinātnei. Tika raksturotas arī citas zinātniskās biedrības Somijā, un šobrīd 15 Somijas universitātes un 260 zinātniskas biedrības ir apvienotas Somijas zinātnisko biedrību delegācijā, kas pārstāv Somiju arī starptautiski, taču pārstāvniecību Eiropas ZA saimē īstenot uzticēts Somijas zinātņu akadēmijai.

Tika demonstrēts Igaunijas zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas prof. Pētera Mīrsepa referāts par zinātņu filozofijas stāvokli un perspektīvām Igaunijā un arī nodoti viņa sveicieni konferencei.

Pirmās sēdes noslēgumā LZA telpās notika Baltijas valstu zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas ģenerālā asambleja, kurā Latvijas puse nodeva prezidentūru Igaunijai un J. Stradiņš ziņoja par savu atkāpšanos no Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas prezidenta amata, izteikdams pateicību kolēģiem par daudzu gadu desmitu veiksmīgu sadarbību, kā arī pateikdamies prof. A. Zigmundeī un J. Salakam par šīs konferences organizēšanu. Tika apspriesti asociācijas turpmākās attīstības jautājumi, un ar uzrunu uzstājās Igaunijas pārstāvis prof. E. Tamiksārs.

Otra plenārsēde notika Jelgavā, kur klātesošos uzrunāja Jelgavas Domes priekšsēdētājs Andris Rāviņš un Jelgavas muzeja direktore Ginta Grase. Savā plenārklekcijā akadēmiķe Baiba Rivža raksturoja lauksaimniecības un pārtikas zinātņu akadēmiju lomu pašreizējā pasaulē un arī Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas darbības daudzveidīgās jomas (2008.–2010. g. LLMZA bija Eiropas lauksaimniecības un pārtikas zinātņu apvienības prezidējošā akadēmija).

Prof. J. A. Krikštopaiša (Viļņa) filigrāni izstrādātajā referātā tika sniegts pārskats par izcilā 19. gs. sākuma zinātnieka — fiziķa un ķīmiķa Teodora Grothusa — darbību no kultūras antropoloģijas viedokļa. Grothuss bija viens no aktīvākajiem Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības locekļiem, kurš biedrības sēdēs 1817.–1821. g. sniedza 12 ziņojumus, no kuriem klasiskais, vēlāk daudzkārt pārpublicētais raksts par gaismas un elektrības darbības veidiem atklāj šīs biedrības "*Jahresverhandlungen*" pirmo sējumu. To visā pasaulē uzlūko par jaunas zinātnes — fotoķīmijas agrīnu pamatdarbu. Grothusa personības vērtējums un traģiskais liktenis dziļi saviļņoja auditoriju.

Visai emocionāls bija arī Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas prezidenta Feliksa Ungera referāts par Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmiju un tās vēsturiskajiem sakariem ar Latviju, īpaši atmodas gados, kad 1991. g. pavasarī F. Ungers pirmoreiz

apmeklēja mūsu republiku, kura tolaik vēl tikai daļēji bija atguvusi neatkarību. Viņa dibinātā zinātņu akadēmija tolaik vēl tikai bija sākusi veidoties Zalcburgā (dibināta 1990. g. pēc "dzelzs priekšvara" krišanas Eiropas garīgajai apvienošanai) un vēlāk tai bija nozīmīga loma Eiropas morāles, ētikas, zinātnes principu un normu akceptēšanā Austrumeiropā, 2001. g. F. Ungers iedibināja t. s. *Feliksa balvu*, kuras pirmā laureāte bija profesore Vaira Viķe-Freiberga. Tā tiek piešķirta katru otro gadu. F. Ungers runāja arī par pašreizējām Eiropas aktuālajām problēmām, ieskicēja EZMA iniciēto projektu "Nākotnes Eiropa — naratīvu meklējumos", aicinot arī Latvijas zinātniekus iesaistīties šo problēmu analizē.

Tika pasniegtas šīgada Feliksa balvas, kas visas bija saistītas ar Jelgavu. Lielo Feliksa balvu piešķīra LZA goda loceklim Imantam Lancmanim par Jelgavas pils, tur esošo Kurzemes hercogu kapeņu zinātnisko izpēti un atjaunošanas vadību. Mazās Feliksa (veicināšanas) balvas piešķirtas LLU asociētajai profesorei *Dr. arch.* Daigai Zigmundeī par Latvijas kultūrainavas zinātniskajiem pētījumiem un sadarbības veicināšanu Eiropā, kā arī P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja darbiniecei *Dr. med.* Ievai Libietei par zinātniskiem pētījumiem Latvijas psihiatrijas vēsturē un slavenā anatoma Andreja Vezālija 500 g. un psihiatrijas vēsturei veltītu izstāžu izveidošanu. I. Libiete ir viena no nedaudzajām jaunām zinātniecēm, kas pēdējos gados Latvijā aizstāvējusi promocijas darbu zinātņu (medicīnas) vēstures jomā.

Konferences dalībnieki iepazinās ar Jelgavas kultūrvēsturisko mantojumu (Jelgavas muzeju, Jelgavas pili, Kurzemes hercogu kapeņiem) un Nacionālās bibliotēkas jauno ēku. Turklāt, prof. F. Ungers iepazinās ar Latvijas Organiskās sintēzes institūta atjaunoto ēku un institūta darbības virzieniem un novērtēja šo institūtu kā Eiropas dimensiju pētniecisku centru un paraugu, kā veidot efektīvu pētniecību nelielās Eiropas austrumu valstīs.

Visai dzīvi noritēja arī darbs paralēlās sekcijās — medicīnas, farmācijas un veterinārijas vēstures sekcijā (P. Stradiņa medicīnas vēstures muzejā), izglītības, kultūras un humanitāro zinātņu sekcijā (RTU) un dabas un inženierzinātņu sekcijā (RTU). Nav iespējams analizēt visus tajos nolasītos referātus, taču varētu pieminēt dažus zīmīgākos. Natālija Beregovoja (Krievija) ziņoja par vēršanos pret vivisekciju Krievijā pirmsrevolūcijas posmā, Karlo Bovolo (Itālija) par katoļu reakciju uz evolucionisma idejām Itālijā 1848.–1914. g., Anna Samokiša (Krievija) — par profesionāliem zinātniekiem kā skolotājiem 20. gs. sākumā Krievijā, Edīte Bērziņa un līdzautori (Latvija) par jaunatrstiem materiāliem, kas skar farmaceitu Kārļa Hertela darbību. Denveras universitātes emeritētā profesore Mērija Šēfera Konroja (ASV) referēja par farmaceitiskās rūpniecības attīstību Krievijā pirms Pirmā pasaules kara, tostarp arī Rīgā.

Vairāki referāti skāra KLMB un tās locekļu darbību, piem., prof. Arnis Vīksna referēja par ārstu un amatvēsturnieku Aleksandru Rafaelu, prof. Erki Tamiksārs un Kens Hellings (Tartu) — par Krievijas Dienvidpola (Belingshauzena) ekspedīciju no Krievijas impērijas un PSRS ģeopolitisko interešu viedokļa. Par citām zinātniskām biedrībām vēstīja Dr. Rita Grāvere (“Krievu zinātnisko biedrību un Tartu universitātes loma antropoloģijas attīstībā Latvijā”) un Dr. Maija Pozemkovska (“Latvijas Bioloģijas biedrības dibināšana un tās loma medicīnas vēsturē”), Dr. Ramūrs Kondrats (Viļņa) (“Viļņas medicīnas biedrības loma zināšanu izplatībā un medicīnas prakses organizēšanā”), Dr. Alīda Zigmunde (“Latviešu sieviešu Nacionālās Līgas darbības pedagogiskie aspekti (1917–1940)”), Svetlana Ruda un Vira Gamalija (“Kijevas Fizikāli medicīniskā

biedrība”), Jevgeņijs Tiščenea (“Baltkrievijas medicīnas biedrības un kongresi 19. gs. otrajā pusē — 20. gs. pirmajā pusē”), Dr. Pjotrs Kēlers (Polija) (“Fiziogrāfiskā komisija un tās loma Polijas botānikas attīstībā”).

Prof. Konstantīns Vasiļjevs un J. Vasiļjevs sniedza jaunus datus par vēlākā LU rektora profesora Mārtiņa Zīles mūža un darbības gaitām Odesā. Interesi izraisīja levas Libietes un Ingas Vīgdorčikas referāts par pēdējā Kurzemes hercoga Pētera Birona ārstēšanas paņēmieniem un nāves cēloņiem tālaika medicīnas kontekstā. Savukārt A. Jakimavičus un Vincs Būda ziņoja par Lietuvas Republikas prezidenta Kaža Grīņus interesi par dabzinātnēm Lietuvā. Mihails Gončarovs (Maskava) un Juris Salaks referēja par Krievijas impērijas 1884. g. universitāšu statutu ietekmi uz Tērbatas universitāti. Pieminams arī Lietuvas bibliogrāfes Birutas Railienes referāts par Džordžu Sartonu un zinātņu vēstures vispārējo bibliogrāfiju.

Gandrīz visu pieminēto referātu tēzes angļu valodā izklāstītas konferences krājumā “*Historiae Scientiarum Baltica 2015*”, kura vāku rotā Elitas Viliamas pastmarkas attēls ar KLMB dibinātāju un aktīvāko biedru attēliem. Šo biedru personālsastāva saraksts biedrības pastāvēšanas pirmās simtgades laikā (1815–1914) iztirzāts J. Stradiņa un Dz. Cēberes tēzēs, kas arī ievietotas šajā rakstu krājumā, tāpat kā tēzes par Raiņa saistību ar Latvijas akadēmisko dzīvi un viņa kā izglītības ministra atbalstu Latvijas Zinātņu akadēmijas dibināšanai 1927. g.

Nākamo Baltijas zinātņu vēstures konferenci iecerēts rīkot 2017. g. maijā Tartu, veltot to Tērbatas universitātes pirmā rektora (arī KLMB biedra!) fiziķa G. F. Parrota divsimtgades atzīmēšanai.

Jānis Stradiņš

ZINĀTNES DZĪVES HRONIKA

Jūlijs

1. jūlijā Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) īstenais loceklis akadēmiķis Jānis Stradiņš saņēma Tbilisi Valsts universitātes Ivane Džavahišvili medaļu, kas pirmo reizi tika pasniegta Latvijas zinātniekam par izcilu ieguldījumu internacionalizācijas pētījumos ar Gruzijas zinātniekiem. Medaļu ieradās pasniegt LZA goda doktors Nikolai (Niko) Javakhišvili un Gruzijas vēstnieks Eiropas Savienībā V. E. Teimurazs Džandžalia (*Teimuraz Janjalia*).

3. jūlijā Rīgas Doma Krustejā atklāja atjaunoto piemiņas zīmi — postamentu un urnu "COR JOCHMANNI", kurā glabājas izcilā publicista, kultūras filozofa un sava laika kritiķa Karla Gustava Johmana sirds. Ar Heidelbergas Johmana biedrības finansiālu atbalstu, piedaloties fon Zengbušu dzimtas pārstāvim Verneram fon Zengbušam, unikālā kultūrvēsturiskā piemiņas zīme — urna ar Johmana sirdi un tai izveidotais postaments ir restaurēti. Ikviens apmeklētājs to varēs apskatīt Rīgas Doma krustejā.

7. jūlijā LZA iepazīšanās vizītē apmeklēja Korejas Republikas vēstniecības Rīgā vadītājs pilnvarotais lietvedis Kyong-Ho Min. Tikšanās laikā ar LZA prezidentu Ojāru Spārīti, ārlietu sekretāru Andreju Siliņu un prezidenta padomnieci starptautiskajos jautājumos Anitu Dravenieci tika pārrunātas iespējas, kā veicināt informācijas apmaiņu un savstarpējos zinātnieku un zinātnisko institūciju kontaktus abu valstu starpā. Viesis uzsvēra, ka Latvijai un Korejai ir liels savstarpējās sadarbības potenciāls dažādās jomās, tostarp zinātnē. Gan Korejas valsts, gan Korejas lielās kompānijas *Samsung*, *LG* un citas investē zinātnē, kā arī

īpašu uzmanību pievērš augstākajai izglītībai, līdz ar to arī sadarbībai ar ārvalstu universitātēm un studentu apmaiņai. Tāpat ir iespējama sadarbība starp abu valstu zinātņu akadēmijām un zinātniskajiem institūtiem. Tika pārrunāti arī sadarbības veidi, kas iespējami tādu Eiropas Savienības projektu, tostarp programmas "Horizonts 2020", ietvaros, un ir atvērti trešajām valstīm.

16. jūlijā Melngalvju namā notika Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa tikšanās ar LZA prezidentu O. Spārīti, lai pārrunātu Latvijas zinātnes aktuālos jautājumus. Sarunā tika skarti dažādi jautājumi — gan LZA kā nacionālās akadēmijas lomas stiprināšana, gan Latvijas zinātnieku atjaunošanas jautājums, kas skatāms tikai sinhroni ar industrijas attīstības veicināšanu mūsu zemē un jauno zinātnieku paaudzei paredzētu darba vietu radīšanu, par to no viņiem sagaidot inovatīvus risinājumus ikvienā perspektīvā nozarē. Tika apspriests arī jautājums par īpaša atbalsta fonda veidošanu sekmīgu starptautisku zinātnisku projektu līdzmaksājumiem no Latvijas budžeta, kas ļautu mūsu zinātniekiem piesaistīt daudz ievērojamākus starptautiskus līdzekļus savu pētījumu veikšanai un izgudrojumu komercializācijai. Tiecoties visīsākajā laikā īstenot valsts budžeta virzību uz mērķi novirzīt 2% no IKP Latvijas līdzdalībai NATO alianses sastāvā, Valsts prezidents atbalstīja arī 2014. g. 5. septembrī Velsas samītā parakstīto vienošanos, kas paredz valsts zinātnes tiesības pretendēt uz 20% jeb piekto daļu no šiem diviem procentiem izmantot ar militārā resora pasūtījumiem saistītu zinātnisko izgudrojumu komercializācijai un pārnesi uz rūpnieciskās ražošanas sfēru.

LZA ārzemju loceklim Trevoram Fennelam 75 gadu jubileja.

25. jūlijā LZA korespondētājloceklim Jānim Auziņam — 65.

29. jūlijā LZA ārzemju loceklim Edmondam Bunkšem — 80.

31. jūlijā Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija vēsta, ka, atbildot bijušā aizsardzības ministra, Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa aicinājumam, biedrība “Latvijas ģenerāļu klubs” izveidojusi nodibinājumu Valsts aizsardzības un patriotisma fonds “Namejs”. Nodibinājums Valsts aizsardzības un patriotisma fonds “Namejs” reģistrēts 21. jūlijā un tā valdes priekšsēdētājs ir pirmais Nacionālo bruņoto spēku komandieris Juris Dalbiņš. Fonda valdē darbojas pirmais Aizsardzības spēku komandieris Dainis Turlais, NATO sabiedroto bruņotajos spēkos dienējušais Jānis Kažociņš, uzņēmējs Juris Binde un radošās sabiedrības pārstāvis LZA prezidents O. Spārītis. Par “Nameja” Goda padomes priekšsēdētāju ir piekritusi kļūt eksprezidente Vaira Vīķe-Freiberga.

LZA ārzemju loceklim Eberhardam Vinkleram 60 gadu jubileja.

Augusts

3. augustā LZA kor. loc. profesoram Andrejam Skaķeram — 75.

5. augustā Mūzikas namā “Daile” notika LZA, VAS “Latvijas dzelzceļš” un Rīgas Tehniskās universitātes attīstības fonda 2015. g. balvas pasniegšana. Pasākumā piedalījās LR Satiksmes ministrs Anrijs Matīss, LZA prezidents O. Spārītis un VAS “Latvijas dzelzceļš” valdes priekšsēdētājs Uģis Magonis. Balvas piešķīra deviņo reizi.

Par mūža darba devumu Latvijas dzelzceļa transportā balvu saņēma Jurijs Lucevičs, SIA “LZD CARGO” Tehniskā departamenta Lokomotīvu ekspluatācijas daļas vadītā-

ja vietnieks, kurš 43 gadus strādā Latvijas dzelzceļa transporta nozarē.

Par pētījumiem Latvijas dzelzceļa transporta nozarē balvu saņēma Latvijas dzelzceļa vēstures muzeja krājuma glabātāja Inese Rezgoriņa.

11. augustā LZA ārzemju loceklei Lalitai Muižniecei — 80.

12. augustā LZA kor. loc. Tatjanai Kozlovskai — 60.

12. augustā LZA Goda loceklim Namejam Zeltiņam — 80.

18. augustā LZA viesojās Ķīnas Sociālo zinātņu akadēmijas (ĶSZA) Eiropas studiju institūta asociētais profesors Dr. Liu Zuokui. Ar viesi tikās LZA prezidents O. Spārītis un HSNZ priekšsēdētāja Raita Karnīte. Viesis informēja par Ķīnas puses rosināto starptautiskās sadarbības intensificēšanu starp Ķīnas un Centrālās un Austrumeiropas valstīm (*China-CEE Think Tanks Exchange and Cooperation Network*, 16+1 formāts). Valdības uzdevumā pie ĶSZA tiek veidots 16+1 valstu sadarbības tīkla sekretariāts darbu koordinēšanai ar Dr. Liu Zuokui vadībā.

25. augustā LZA prezidents O. Spārītis un ģenerālsekretārs Valdis Kampars iepazīstināja Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisiju ar LZA turpmākās darbības stratēģijas projektu no 2015. līdz 2020. g. Turpmākās attīstības vizijā LZA redz savu vietu kā Eiropas Savienības izglītības un zinātnes administrēšanas institūciju partneri, savu resursu robežās īstenojot inovatīvas zinātnes atklājumu popularizēšanas un komercializācijas politiku. Tāpat LZA darbības stratēģijā uzsverta Valsts zinātniskās kvalifikācijas darbu organizēšana, Terminoloģijas komisijas darba nodrošināšana un akadēmiskās kvalifikācijas atestācijas un balvu piešķiruma funkcijas organizēšana. Akcen-

tēta arī akadēmiski zinātnisko žurnālu un laikrakstu izdošana.

27.–29. augustā Latvijas Organiskās sintēzes institūts (OSI) organizēja starptautisku zāļu izpētes konferenci “*Drug Discovery*”. Pasākuma piedalījās vairāk nekā 300 zinātnieki un industrijas pārstāvji no 25 valstīm. Šī ir lielākā jaunu zāļu izstrādei veltītā akadēmiskā konference, kas notiek Latvijā pēdējo 25 gadu laikā. Konference sākās ar piemiņas plāksnes atklāšanu pie OSI ēkas Aizkraukles ielā 21 talantīgajam zinātnes organizatoram, institūta dibinātājam profesoram Solomonam Hilleram, kura 100. dzimšanas dienu atzīmējām šī gada 14. janvārī. Šogad aprit arī 50 gadu kopš OSI izdod žurnālu “*Heterociklisko savienojumu ķīmija*”, kur publicējas šajā jomā strādājošie zinātnieki no daudzām pasaules valstīm, un pirmā konferences sesija bija veltīta žurnāla jubilejai. Konferences atklāšanas sesijā lekciju par S. Hilleru un OSI tapšanas vēsturi nolasīja akadēmiķis J. Stradiņš. Konferences zinātniskā tematika bija ļoti daudzpusīga, tā aptvēra mūsdienīgu zāļu izpētes procesu, sākot no jaunu vielu mērķtiecīgas sintēzes, medicīniskās ķīmijas līdz jauno savienojumu bioloģiskajiem un farmakoloģiskajiem pētījumiem un atklājumu praktiskai pielietošanai. Zinātnieki dalījās pieredzē un jaunākajās atziņās par pretvēža, kardiovaskulāro, neiroloģisko un antibakteriālo zāļu darbības mehānismiem un jaunu zāļu vielu izstrādi. Atsevišķā konferences sesijā notika diskusija par zinātnieku un ražotāju sadarbību. Kopumā konferences darba programmā bija 69 lekcijas un 85 stenda referāti.

24.–30. augustā EKOSOC–LV vadītāja Baiba Rivža apmeklēja Albenu (Bulgārija), kur notika 2. starptautiskā multidisciplinārā zinātniskā konference sociālajās zinātnēs un mākslā “*SGEM 2015*”. Akadēmiķe B. Rivža konferences ietvaros uzstājās plenārsēdē un vadīja konferences sekciju ekonomikas un tūrisma nozarē, iepazīstinot klausītājus ar

EKOSOC–LV programmas galvenajiem prioritāriem pētniecības virzieniem un aktualitātēm. B. Rivža uzstājās arī ar ziņojumiem “*Youth Unemployment Problem in Latvia Compared with Belarus*” un “*Challenges of Innovative Action as a Way of Promoting Smart Territorial Development*”, saņemot apbalvojumu par “*SGEM 2015*” konferences labāko ziņojumu un izcilām prezentācijas prasmēm.

30. augustā mūžībā aizgāja LZA goda loceklis Jāzeps Ločmelis (12.09.1928–30.08.2015).

Septembris

1. septembrī LZA ārzemju locekļi Dzintrai Bondai 75 gadu jubileja.

4. septembrī, inovatīvā minifotoaparāta “*Minox*” izgudrotāja Valtera Capa 110. dzimšanas dienā, LZA tika pasniegta Valtera Capa balva — medaļa labākajam izgudrotājam. Šogad par tās laureātu kļuva akadēmiķis Ivars Kalviņš. Formulējums: par izciliem izgudrojumiem medicīnas ķīmijā un Latvijas zinātnes sasniegumu nešanu pasaulē. Atcerēsimies, ka I. Kalviņa vārds šogad jo skaļi noskanēja pasaulē, jo viņš bija nominēts Eiropas visaugstākajai izgudrotāju atzinībai un bija viens no trim Eiropas Patentu biroja (EPO) nosauktajiem finālistiem 2015. g. Eiropas izgudrotāju balvai “*Lifetime Achievement*” kategorijā. Uz balvas pasniegšanu bija ieradies firmas “*Minox GmbH*” pārstāvis Frīdrihs Oelšlēgers (*Friedrich Oehlschläger*), Vācijas Federatīvās Republikas vēstnieks Latvijas Republikā Rolfs Ernsts Šute (*Rolf Ernst Schütte*), LR Tieslietu ministrijas valsts sekretārs Raivis Kronbergs un LR Patentu valdes Izgudrojumu ekspertīzes departamenta direktors Guntis Ramāns.

Laudatio balvas laureātam I. Kalviņam teica Organiskās sintēzes institūta direktors, LZA korespondētājloceklis Osvalds Pugovičs.

Kopš 5. septembra Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā atvērta izstāde “Jānis Strupulis kolekcijās Dānijā”. Šī ir unikāla izstāde, kādas Latvijā nav bijis, jo tajā aplūkojami darbi, ko 24 gadu laikā radījis latviešu mākslinieks, kurš dzīvo Latvijā un visus šos gadus regulāri ir braucis pie draugiem Dānijā, lai tur radoši strādātu. Jānis Strupulis šai laikā radījis darbus, kas nu jau kļuvuši par neatņemamu dāņu mājokļu un publisko telpu interjera elementu, bet Latvijā tos neviens vēl nav redzējis. Ierosme veidot šo izstādi radās pirms diviem gadiem, aplūkojot dažas bērnu portretu un kluso dabu fotogrāfijas. Par godu izstādei J. Strupulis LZA HSNZN dāvinājis jauniznākušo katalogu “Jānis Strupulis kolekcijās Dānijā. *Made in Denmark*”.

5. septembrī akadēmiķei profesorei Vijai Klušai — 75.

7. septembrī Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā notika LZA goda doktora Nikolaja (Niko) Džavahišvili grāmatas krievu valodā “Ieskats Gruzijas un Baltijas tautu attiecību vēsturē” atvēršanas svētki.

8. septembrī LZA goda loceklim Pēterim Guļānam 95 gadu jubileja.

LZA prezidents O. Spārītis un LZA FTZN pārstāvji sveica uzņēmuma a/s “Latvenergo” valdes priekšsēdētāju Āri Žīguru 50 gadu jubilejā, pasniedzot viņam ar LZA Senāta lēmumu piešķirto goda mecenāta diplomu. Apsveikuma vārdos izskanēja pateicība Ā. Žīgura kungam par uzņēmuma tālredzīgo un zinātnes politikas attīstīšanā vērsto darbu, stimulējot visu paaudžu enerģētikas speciālistu darbu, bet — visvairāk — radot darba vietas jaunajiem enerģētikas speciālistiem, kā arī ar uzņēmuma stipendijām un balvām veicinot viņu profesionālo izaugsmi.

10. septembrī Latvijas gruzīnu biedrība “Samšoblo” rīkoja *Dr. habil. hist. prof. Ni-*

kolaja (Niko) Džavahišvili grāmatas “Ieskats Gruzijas un Baltijas tautu attiecību vēsturē” izdevuma latviešu valodā prezentāciju.

LZA ārzemju loceklim Jānim Tāivaldim Ozoliņam 65 gadu jubileja.

10.–11. septembrī Rīgā un Jūrmalā (ar turpinājumu 15.–16. septembrī Liepājā) norisinājās Letonikas VI kongress, veltīts Aspazijas un Raiņa 150 gadu jubilejai. To organizēja: LZA, Latvijas Universitāte, LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centrs, LU aģentūra “Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts”, LU aģentūra “Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts”, LU aģentūra “Literatūras, folkloras un mākslas institūts”, LU aģentūra “Filozofijas un socioloģijas institūts”, Latvijas Mākslas akadēmija, Liepājas Universitāte, LU aģentūra “Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts”, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, Ventpils Augstskola, Daugavpils Universitāte, Rīgas Tehniskā universitāte, Latvijas Kultūras akadēmija un Rēzeknes Augstskola. Kongresa atklāšana notika 10. septembrī LZA, to ievadīja prezidenta O. Spārīša un Jūrmalas pilsētas domes priekšsēdētāja Gata Trukšņa uzrunas, kā arī Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas sieviešu kora “Balta” muzikāls sveiciens (diriģente Māra Marnauza). Tam sekoja plenārsēdes ziņojumi: “Raiņa “personas kods” 21. gadsimta zīmē” (Gundega Grīnuma), “Latviskums un Latvijas valstiskuma ideja Raiņa lugās” (Viktors Hausmanis), “Raiņa mazzināmākie un nenovērtētie darbi Latvijas labā” (Jānis Stradiņš), “Aspazija — literāte un sabiedriskā darbiniece” (Ausma Cimdiņa), “Rainis un Nobela prēmija” (Arno Jundze), “Rainis un Stučka — attiecību fenomēns” (Valdis Rūmnieks). Nākamajā dienā notika sekciju sēdes ar daudzpusīgu darba kārtību.

18.–20. septembrī Rīgā, Latvijas Valsts bibliotēkas konferenču centrā, notika 5. Eiro-Āzijas ārstu dermatologu kongress,

kurā lekcijas lasīja daudzi pasaulē ievērojami profesori: D. M. Sigels (ASV), R. A. Schwarts (ASV), F. Furukava (Japāna), H. Galadari (AAE), A. Litus (Ukraina), U. Adaskevičs (Baltkrievija), N. Potekājevs (Krievija), A. Ingber (Izraēla), M. Steinhofs (Īrija), T. Loti (Itālija), T. Ružicka (Vācija), *Chung Hong Hu* (Taivāna), G. Galdava (Gruzija) un daudzi citi. Kā īpašs viesis kongresā piedalījās un lekciju lasīja Nobela prēmijas laureāts medicīnā, pretvēža vakcīnas izgudrotājs, LZA ārzemju loceklis profesors Haralds Curhauzens (*Harald zur Hausen*, Vācija).

18. septembrī Rīgas Stradiņa universitāte ar svinīgu Senāta sēdi atzīmēja universitātes 65 gadu jubileju.

LZA Goda doktoram Marģeram Vestermānim 90 gadu jubileja.

20. septembrī LZA goda locekļi Džemai Skulmei 90 gadu jubileja.

Akadēmiķim Daugavpils Universitātes rektoram Arvīdam Barševskim — 50.

22. septembrī LZA prezidents O. Spārītis tikās ar Polijas Republikas vēstnieci Latvijā Evu Dembsku, kas ieradās akadēmijā iepazīšanās vizītē. Tikšanās laikā tika pārrunāti divpusējās zinātniskās sadarbības jautājumi, gan arī sadarbība starp abām valstīm tūrisma jomā.

23. septembrī mūžībā aizgājis izcilais latviešu tenors, LZA goda loceklis Kārlis Zariņš (06.07.1930–23.09.2015).

24. septembrī LZA Mazajā zālē notika sēde–diskusija, kurā LZA Lielās medaļas laureāts akadēmiķis Kurts Švarcs nolasi lekciju “Zinātnes sākumi un evolūcija”. Lekcija bija pulcējusi plašu klausītāju loku.

Norisinājās 1. starptautiskā zinātniskā konference “*Trends in Regional Development in the EU Countries 2015*”. Konferenci rīkoja valsts pētījumu programmas EKOSOC-LV

5.2.3. projekta “Latvijas lauku un reģionālās attīstības procesi un iespējas zināšanu ekonomikas kontekstā” (vadītāja — akadēmiķe B. Rivža) dalībnieki sadarbībā ar Varšavas Dzīvības zinātņu universitāti (*Warsaw University of Life Sciences*), LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultāti, Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmiju, kā arī Zviedru Institūta tematisko partnerību “*ICE — Innovation. Creativity. Equality*”. Tā bija videokonference un vienlaicīgi notika gan Latvijā (Jelgavā), gan Polijā (Varšavā). Konferencē uzstājās pārstāvji no dažādām Latvijas un Polijas zinātniskajām institūcijām. Latvijas pusi pārstāvēja zinātnieki, jaunie zinātnieki, doktoranti no Latvijas Lauksaimniecības universitātes, Daugavpils Universitātes, Vidzemes Augstskolas un Ventpils Augstskolas. Kopumā konferences dalībniekiem bija iespēja iepazīties ar trīsdesmit sešiem ziņojumiem, t.sk. gan mutiskiem, gan stenda ziņojumiem.

Norisinājās LZA HSN sēde. Sēdes dienas kārtībā tika skatīti sekojoši jautājumi: LZA akadēmisko vēlēšanu īsteno un korespondētājlocekļu kandidātu uzklauššana un atbalsta balsojums, lēmums par LZA goda locekļu, LZA goda doktoru un LZA ārzemju locekļu kandidātiem, to atbalsta balsojums, LZA HSN Nolikuma (Reglamenta) apstiprināšana, Kr. Valdemāra balvas nolikuma un pamatojuma apspriešana, informācija par Ilgas Tālbergas grāmatu.

25. septembrī LZA goda loceklim Dainim Īvānam 60 gadu jubileja.

28. septembrī mūžībā aizgāja LZA īsternais loceklis *Dr. habil. ing.* Gundaris Teters (21.08.1928–28.09.2015).

30. septembrī LZA korespondētājlocekļi Ausmai Cimdiņai 65 gadu jubileja.

LZA goda doktoram Edvīnam Karnītim — 75.

2015. GADA SATURS

CONTENTS OF 2015

Ameļoškina N. Rīgas vēsturiskā centra kultūrvēsturiskās vides saglabāšanas koncepcijas (1948–2006) (Cultural historical environment of the historic centre of Riga: concepts of conservation (1948–2006)) 3/4: 4

Andronovs A. Ievads fonoloģijā (Introduction to phonology) 3/4: 67

Andžāne I. Aspazija un Rainis — laimes formulas meklējumi (Aspazija and Rainis — quest for the formula of happiness) 5/6: 84

Āboliņa L., Zvidriņš P. Changes in family policy in Latvia (Ģimenes politikas izmaiņas Latvijā) 1/2: 67

Beitnere-Le Galla D. No tautas par nāciju: Aspazijas un Raiņa daiļrade (From the people to the nation: creative activity of Aspazija and Rainis) 5/6: 72

Cimdiņa A. Aspazija – literāte un sabiedriska darbiniece (Aspazija – the Latvian women writer and politician) 5/6: 45

Cimermanis S. Alūksnes novada izziņāšanai veltīts seminārs (Workshop dedicated to investigation of Alūksne Municipality) 1/2: 103

Gavars P. Politiskās cīņas Latvijas ārpuskolas izglītības kongresu padomē (1921–1934) (Die politischen Kämpfe im lettlandischen Rat des Kongresses für außerschulische Bildung (1921–1934)) 3/4: 45

Grīnuma G. Raiņa “personas kods” 21. gadsimta zīmē (Rainis’ “ID” in the aspect of the 21st century: an essay 17) 5/6: 17

Hausmanis V. Latvijas valstiskuma idejas Raiņa lugās (Ideas of Latvian statehood in plays by Rainis) 5/6: 25

Hermanis V. Dialogā ar Krupņikovu (Dialogue with Krupņikovs) 3/4: 87

Jundze A. Rainis un Nobela prēmija literatūrā (Rainis and the Nobel’s Prize in Literature) 5/6: 54

Jundzis T. Priekšvārds “LZA Vēstu” speciālizlaidumam (Preface to the special issue of LZA Vēstis) 5/6: 4

Juodagalvis V. Lubana wetland habitation in the stone age (Lubāna mitrāja apdzīvotība akmens laikmetā) 3/4: 90

Jūrmalas pilsētas domes priekšsēdētāja Gata Trukšņa uzruna (Address by Gatis Truksnis, Chairman of Jūrmala City Council) 5/6: 6

Kalviņš I., Trapencieris P., Loža E. Pretvēža preparātu izstrāde OSI — no empīrisma līdz zinātnei (Elaboration of anti-cancer preparations in the Institute of Organic Synthesis — from empiricism to science) 1/2: 93

Kļaviņa S. Profesora Jāņa Endzelīna atbrīvošana no darba padomju Latvijas universitātē 1950. gadā (Dismissal of professor Jānis Endzelins from his duties at the University of Soviet Latvia in 1950) 1/2: 13

Krumberga K., Zariņa A. Dzintara prakšu veidošanās, teritorialitāte un nozīmība Latvijā 19. un 20. gs. (Territoriality and developments of amber practices in Latvia in the 19th and 20th centuries) 1/2: 34

LZA Pavasara pilnsapulce (Spring general meeting of the LAS) 3/4: 57

LZA prezidenta Ojāra Spāriša runa (Speech by Ojārs Spāritis, President of the LAS) 1/2: 79

LZA prezidenta Ojāra Spāriša runas tēzes LZA Pavasara pilnsapulcē 2015. gada 9. aprīlī (Summary of the speech by Ojārs Spāritis, President of the LAS, at the spring general meeting of the LAS on 9 april 2015) 3/4: 58

LZA uzraudzības padomes ziņojums LZA Pilnsapulcei par LZA darbību 2014. gadā (Report of the supervisory council of the LAS to the general meeting of the LAS about the activities of the LAS in 2014) 3/4: 62

Rudens pilnsapulcē jaunievēlētie LZA locekļi (Short biographies of newly elected members of the LAS) 1/2: 83

Rūmnieks V. Rainis un Stučka: attiecību fenomens (Rainis and Stučka: phenomenon of relations) 5/6: 65

Spāritis O. Zinātnes vieta Raiņa nākotnes valstī (The role of science in the future state as seen by Rainis) 5/6: 8

Stankevičs Z. Eiropas Savienības garīgie pamati (The spiritual foundations of the European Union) 1/2: 4

Stikute E. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā (Children's language in Latvia in the 21st century) 3/4: 79

Stikute E. Ieskats latviešu literatūras mācīšanas metodikas attīstības vēsturē 20. gadsimta 20.–30. gados (Methodology of teaching Latvian literature in the 1920s–1930s: Insight into the history of development) 1/2: 52

Stradiņš J. 27. Baltijas zinātņu vēstures konference (The 27th Baltic conference in history of science) 5/6: 108

Stradiņš J. *Laudatio* Solomonam Hilleram un Reģīnai Žukai (*Laudatio* to Solomon Hiller and Regina Zhuk) 1/2: 100

Stradiņš J. Mazāk pamanītie Raiņa darbi Latvijas labā (Less noticed accomplishments of Rainis on behalf of Latvia) 5/6: 31

Stūre I., Gustiņa L. 20. gs. 60. gadi — pārmaiņu laiki Latvijas dienvidrietumu piekrastes zvejniekciemos (The 1960s — times of change in the fishermen's villages of the south-western coast of Latvia) 3/4: 21

Taivāns L. *Laudatio* profesoram Viktoram Ivbulim (*Laudatio* to Professor Viktors Ivbulis) 1/2: 96

Zellis K. Latvieši un Latvija (Latvians and Latvia) 5/6: 104

Zinātnes dzīves hronika (Chronicle of science life) 1/2: 109; 3/4: 98; 5/6: 112

2015. gada saturs (Contents of the year 2015) 5/6: 117

In memoriam

Latvijas Zinātņu akadēmijas Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas zinātniskā sekretāre Ilga Tālberga (8.10.1943.–13.10. 2014.) (Scientific secretary of the Humanities and Social Sciences Department of the Latvian Academy of Sciences) 1/2: 105

Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis Frīdrihs Beninghofens (03.03.1925.–22.10.2014.) (Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences) 1/2: 107

Latvijas Zinātņu akadēmijas emeritētā zinātniece Anna Zariņa (01.08.1921.–10.03.2015.) (Scientist emeritus of the Latvian Academy of Sciences) 3/4: 92

Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenā locekle, ilggadējā Terminoloģijas komisijas vadītāja Valentīna Skujiņa (02.10.1937.–27.04.2015.) (Full member of the Latvian Academy of Sciences head of the Terminological commission for many years) 3/4: 95